

Black Sea Journal of Public and Social Science

Volume 7 | Issue 1

ISSN: 2618 - 6640

BS Journals

BLACK SEA JOURNAL OF PUBLIC AND SOCIAL SCIENCE

(BSJ PUB SOC SCI)

BS Journals

Black Sea Journal of Public and Social Science (BSJ Pub Soc Sci) is a double-blind peer-reviewed, open-access international journal published electronically 2 times (January and July) in a year since January 2018. It publishes, in English and Turkish, full-length original research articles, innovative papers, conference papers, reviews, mini-reviews, rapid communications or technical note by the scientists on various aspects of both theoretical and empirical articles and case studies relating to education, sociology, political science, history, law in society and related disciplines and also covers articles on any fields of social science.

ISSN: 2618-6640

Phone: +90 362 408 25 15

Fax: +90 362 408 25 15

Email: bsjsocsci@@blackseapublishers.com

Web site: <http://dergipark.gov.tr/bssocialscience>

Sort of publication: Periodically 2 times (January and July) in a year

Publication date and place: January 31, 2024 - Samsun, TÜRKİYE

Publishing kind: Electronically

EDITOR BOARDS

EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU, Department of History, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

SECTION EDITORS*

Prof. Dr. Aleksandre MGHEBRISHVILI, Department of Education, Gori State University, GEORGIA

Prof. Dr. Bozkurt KOÇ, Department of Psychology, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

Prof. Dr. Ferhad TURANLI, Department of History, National University of Kyiv, UKRAINE

Prof. Dr. Giorgi SOSİASHVILI, Department of Social Science, Gori State University, GEORGIA

Prof. Dr. Lia AKHALADZE, Department of Culture, Sokhumi State University, GEORGIA

Prof. Dr. Mirian MAKHARADZE, Department of Social Science, İvane Cavakhişvili Tbilisi State University, GEORGIA

Prof. Dr. Roin KARVELİSHVİLİ, Department of History, İvane Cavakhişvili Tbilisi State University, GEORGIA

Prof. Dr. Zaza ŞAŞIKADZE, Department of Educational Science, Shota Rustaveli State University, GEORGIA

Assoc. Prof. Dr. Akin TEMUR, Department of Archeology, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Burul SAGINBAYEVA, Department of Linguistics, Kyrgyz-Turkish Manas University, KYRGYZSTAN

Assoc. Prof. Dr. Didem ÇABUK, Department of Radio, Television and Cinema, Suleyman Demirel University, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Kakha N KVASHİLAVA, Department of Public and Media Relations, Sokhumi State University, GEORGIA

Asst. Prof. Dr. Arzu SECER, Department of Economics, Cukurova University, TÜRKİYE

Dr. Ercüment YİĞİT, Department of Sports Management, Marmara University, TÜRKİYE

---

* The ranking is arranged alphabetically within the academic title

STATISTIC EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Taner TUNÇ, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

ENGLISH EDITOR

Asst. Prof. Dr. Betül ÖZCAN DOST, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

TURKISH EDITOR

Prof. Dr. Serkan ŞEN, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

EDITORIAL DECLARATION

Dear authors and readers,

First of all, we would like to thank you for being our travel companion by writing, evaluating, and reading us about this broadcasting life we started six years ago. With these thoughts, we are especially thankful for researchers and academicians honoring with the articles, valuable scientists involved in editorial boards, and reviewers for their contributions to the evaluation processes through their opinions/ideas/contributions/criticisms. With this article, we wanted to inform you, our valuable stakeholders, about the development of The Black Sea Journal of Public and Social Science (BSJ Pub Soc Sci). The statistics of the BSJ Pub Soc Sci for the last six years are given below. Hope you will be with us in future issues.

Year	Articles	Cites	Cite Index*	CNA	CNC	CCI
2018	10	3	0.3	10	3	0.3
2019	14	4	0.29	24	7	0.29
2020	12	4	0.33	36	11	0.31
2021	13	23	1.77	49	34	0.69
2022	10	12	1.2	59	46	0.78
2023	15	16	1.07	74	68	0.92

CNA= cumulative number of articles, CNC= cumulative number of cite, CCI= cumulative cite index

*According to Scholar Google

Rejection rate:

- 2020: 20%
- 2021: 19%
- 2022: 33%
- 2023: 17%

Average review time (days): 65

Average time from send to publish (days): 125

REVIEWERS OF THE ISSUE*

Prof. Dr. Ahmet KÖROĞLU, Department of Tourism, Balıkesir University, TÜRKİYE

Prof. Dr. Emrah ÖZKUL, Department of Tourism, Kocaeli University, TÜRKİYE

Prof. Dr. Füsün KARA, Fırat University, Department of History, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Ferda KERVANCI ÜSTÜN, Department of Administrative Sciences, Nevşehir Hacı Bektaş Veli, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Tuğba Cevriye OZKARAL, Department of Social Sciences, Necmettin Erbakan University, TÜRKİYE

Assist. Prof. Dr. Bahar ATMACA DEMİR, İstanbul Rumeli University, Department of Radio, Television and Cinema, TÜRKİYE

Assist. Prof. Dr. Bekir SARIYILDIZ, Giresun University, Department of History, TÜRKİYE

Assist. Prof. Dr. Nilüfer YÜCEDAĞ ERDİNÇ, Department of Social Sciences, Tarsus University, TÜRKİYE

Assist. Prof. Dr. Ömer Cenap ÖZDEMİR, Department of Office Management, Ardahan University, TÜRKİYE

Dr. Cevher ÖZDEN, Muğla Sıtkı Koçman University, Department of Digital Game Design, TÜRKİYE

---

* The ranking is arranged alphabetically within the academic title

Volume 7, Issue 1 (2024)

Table of Contents

Research Article

1. KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KADIN YÖNETİCİLERİN LİDERLİK TARZLARI KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Eda YURTSEVER ÇİFTÇİ, Fatma Füsun İSTANBULLU DİNÇER.....1-13

2. SOSYAL BİLGİLER 4. VE 5. SINIF DERS KİTAPLARINDA BİYOGRAFİ KULLANIMININ İNCELENMESİ

Serdar GÖZETEN, Zeynep ŞİMŞEK, Sezgin İRİŞİK, Gülden YAMAN, Mehmet UZ, Haluk Kemal GÜNDOĞAN, Hakan ÖZKAN.....14-21

3. SOVYETLER DÖNEMİ KIRGIZİSTAN VE ORTA ASYA HALKININ SOSYAL VE SİYASİ DURUMU

Zuura MURATOVA.....22-33

4. KADIN HAKLARI KONUSUNDA ÇALIŞMALAR YAPAN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ WEB SİTELERİNİN VE X HESAPLARININ DİYALOJİK İLİŞKİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Hüriye SUBAŞI.....34-46

Reviews

5. DİJİTAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ GETİRDİĞİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Müşfik AKARCAN.....47-54

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KADIN YÖNETİCİLERİN LİDERLİK TARZLARI KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Eda YURTSEVER ÇİFTÇİ^{1*}, Fatma Füsun İSTANBULLU DİNÇER¹

¹*Istanbul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Tourism Management, 34452, İstanbul, Türkiye*

Özet: Bu çalışmada İstanbul'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin departman yönetiminde yer alan kadın yöneticilerin liderlik tarzlarını belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini İstanbul'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin departman yönetiminde yer alan kadın yöneticilere bağlı olarak görev yapan otel çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise belirtilen evren içerisinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 385 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcı bilgi formu, yönetici bilgi formu, otel bilgi formu ve Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında; frekans analizi, geçerlilik analizi, güvenilirlik analizi, normal dağılım analizi, tanımlayıcı istatistiksel analiz, t-testi ve ANOVA analizi gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda kadın yöneticilerin dönüşümcü, etkileşimci ve serbest bırakıcı liderlik tarzları arasında en çok dönüşümcü liderlik tarzını sergiledikleri tespit edilmiştir. Dönüşümcü liderlik boyutları açısından incelendiğinde; en yüksek düzeye bireysel ilgi boyutunun sahip olduğu ve diğer boyutların değerlerinin de birbirlerine yakın olduğu görülmüştür. Kadın yöneticilerin ikinci olarak en çok etkileşimci liderlik tarzını sergiledikleri belirlenmiştir. Etkileşimci liderlik boyutları incelendiğinde ise en yüksek değere koşullu ödül boyutunun sahip olduğu ve istisnalarla yönetim (pasif) boyutunun dikkat çekici ölçüde düşük seviyede olduğu görülmüştür. Serbestlik tanıyan liderlik ise kadın yöneticiler tarafından en az sergilenen liderlik tarzı olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmada ayrıca algılanan liderlik tarzlarında cinsiyet, yaş, kıdem, istihdam durumu (sezonluk/sürekli), liderin eğitim düzeyi, otel türü ve oteldeki çalışan sayısına göre anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Konaklama işletmeleri, Kadın yönetici, Dönüşümcü liderlik, Etkileşimci liderlik, Serbestlik tanıyan liderlik

Examining the Leadership Styles of Female Managers in Accommodation Establishments

Abstract: The aim of this study is to investigate the leadership styles of women managers in the department management of accommodation establishments operating in Istanbul. The study was conducted in the relational scanning model. The universe of the research consists of hotel employees working under the female managers in the department management of accommodation businesses operating in Istanbul. The sample of the study consists of 385 participants who were selected from the specified universe by simple random sampling method. In the research, participant information form, manager information form, hotel information form and Multi-Factor Leadership Scale were used as data collection tools. Within the scope of the study, frequency analysis, validity analysis, reliability analysis, normal distribution analysis, descriptive statistical analysis, t-test, and ANOVA analysis were performed. As a result of the analyses, it has been determined that female managers exhibit the transformational leadership style the most among transformational, interactive, and laissez-faire leadership styles. When examined in terms of dimensions of transformational leadership, it is observed that the dimension of individualized consideration has the highest level, and the values of other dimensions are also close to each other. Secondly, female managers have been found to exhibit the transactional leadership style the most. When the dimensions of transactional leadership are examined, it is observed that the contingent reward dimension has the highest value, and the management by exception (passive) dimension has a notably low level. Laissez-faire leadership, on the other hand, has emerged as the least exhibited leadership style by female managers. The study also revealed significant differences in perceived leadership styles according to gender, age, seniority, employment status (seasonal/permanent), education level of the leader, hotel type, and number of employees in the hotel.

Keywords: Accommodation establishments, Female manager, Transformational leadership, Transactional leadership, Laissez faire leadership

*Sorumlu yazar (Corresponding author): İstanbul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Tourism Management, 34452, İstanbul, Türkiye

E mail: eda_yurtsever@hotmail.com (E. YURTSEVER ÇİFTÇİ)

Eda YURTSEVER ÇİFTÇİ

<https://orcid.org/0000-0001-9585-863X>

Fatma F. İSTANBULLU DİNÇER

<https://orcid.org/0000-0003-2338-2462>

Gönderi: 10 Haziran 2023

Kabul: 07 Eylül 2023

Yayınlanma: 31 Ocak 2024

Received: June 10, 2023

Accepted: September 07, 2023

Published: January 31, 2024

Cite as: YURTSEVER ÇİFTÇİ E, İSTANBULLU DİNÇER FF. 2024. Examining the leadership styles of female managers in accommodation establishments. BSJ Pub Soc Sci, 7(1): 1-13.

1. Giriş

Liderlik konusu, Platon ve Sokrates gibi ilk Yunan filozoflarından çok sayıda yönetim ve liderlik gurusuna kadar yüzlerce yıldır ilgi konusu olmuştur. Liderliğin öneminin kabul edilmesine rağmen, liderliğin gerçekte ne olduğu veya nasıl tanımlanacağı konusunda bir fikir

birliği oluşmamıştır (Bolden, 2004). Stogdill (1974) "neredeyse kavramı tanımlamaya çalışan kişi sayısı kadar liderlik tanımı" olduğunu ifade etmiştir (Deveshwar ve Aneja, 2014). Liderlik, başkalarını etkilemek ve anlamak, onların ihtiyaçlarını belirlemek ve bunları başarmak için çalışmaktır. Liderlik, bireyleri hedeflere ulaşmaya teşvik

etmede, başkalarını etkilemede ve kararlarını uygulamada rol oynamaktadır (Northouse, 2019). Dolayısıyla liderlik, cesaretlendirerek, etkileyerek, gerektiğinde güç kullanarak bir grup çalışanın net hedeflere ulaşmasında rol oynayan liderlik niteliklerine sahip bir kişi tarafından yapılan olumlu bir faaliyettir (Alsubayee, 2019). Liderliğin etkisiz, eksik veya zehirli olduğu durumlarda insanlar, organizasyonlar, topluluklar ve hatta tüm toplum bazen en yıkıcı şekillerde etkilenmektedir. Örgütün amaçlarına ulaşmak, bireyleri bu hedeflere ulaşmaya teşvik eden liderlerin sorumluluğundadır. Bu son derece zor bir dengeleme eylemidir. Ancak liderliği inanılmaz derecede önemli kılan şey budur (Gandolfi ve Stone, 2016; Gandolfi ve Stone, 2018).

Liderlik oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Araştırmacılar tarafından liderliğin birçok farklı tanımı ve teorisi öne sürülmüştür. Bu bağlamda liderlik teorilerini özellikler yaklaşımı, davranışsal yaklaşımlar, durumsal yaklaşımlar ve modern yaklaşımlar olmak üzere dört ana dönem altında incelemek mümkündür (Benmira ve Agboola, 2021). 19. yüzyılda liderlik üzerine yapılan araştırmalarda hakim paradigma olan özellikler yaklaşımı, bireylerin gerekli liderlik özellikleriyle veya bu özellikler olmadan doğduğunu ileri sürmektedir (Olley, 2021). Davranışsal yaklaşım, liderlerin doğmaktan ziyade büyük ölçüde sonradan yapıldığını ve etkili liderliği sağlamak için belirli davranışların öğrenilebileceğini iddia etmektedir (Benmira ve Agboola, 2021). Durumsallık yaklaşımında, çevrenin lider-takipçi dinamiğinde önemli bir rol oynadığı, en iyi liderlik tarzının duruma bağlı olduğu kabul edilmiştir (Safonov ve ark., 2018). Bahsedilen liderlik yaklaşımlarının yetersiz kalması nedeniyle liderliğin farklı yönlerinin bir arada ele alınması gereksinimi modern liderlik yaklaşımlarını ortaya çıkarmıştır (Koçel, 2020). Önceki üç dönemde, her dönemin kendine özgü bir ortak görüşü olduğu görülmektedir. Bu dönemin özelliği ise ortak bir temanın olmamasıdır. Bu nedenle yaklaşımdan ziyade tipoloji olarak ele almak doğru olacaktır. Bu döneme ait liderlik tipleri dönüşümcü, etkileşimci, vizyoner, karizmatik, otantik vb. gibi çok farklı liderlik tiplerini içermektedir (Sığırı ve Gürbüz, 2015).

Bu kapsamda, James McGregor Burns, 1978 yılında, lider ve takipçiler arasında meydana gelebilecek temelde farklı iki etkileşim modelini göstermek için dönüşümcü ve etkileşimci liderlik kavramlarını ortaya atmıştır (Humphreys ve Einstein, 2003). Burns, dönüşümcü lideri etkileşimci liderden farklı olarak görmüş ve liderlerin ya biri ya da diğeri olduğunu yansıtabilecek şekilde her ikisini de aynı çizginin karşıt uçlarında olarak kabul etmiştir (Avolio ve Bass, 1995; Lowe ve ark., 1996). Burns (1978)'e göre, etkileşimci lider, performans karşılığında ödülleri gibi bir değer takası yapmak için astlarla iletişim kurmaya çalışmaktadır. Buna karşılık, dönüşümcü lider, lider ve takipçilerinin birbirlerini daha yüksek bir motivasyon ve moral seviyesine çıkardığı şekilde

diğerleriyle etkileşime girmektedir (Lowe ve ark., 1996). Bass ve Avolio (1990) ise dönüşümcü ve etkileşimci liderlik teorisini genişleterek, Tam Kapsamlı Liderlik Modeli'ni (TKLM) geliştirmiştir (Avolio ve Bass, 2004). Bu model, liderlik davranışlarını dönüşümcü liderlik, etkileşimci liderlik ve serbestlik tanıyan liderlik olarak sınıflandırmaktadır. Dönüşümcü liderlik, takipçilerin motive edilmesi, ilham verilmesi ve geliştirilmesi yoluyla değişimi teşvik etmeyi; etkileşimci liderlik, ödül ve ceza gibi karşılıklı işlemlere dayalı olarak hedeflerin, performansın ve kaynakların yönetilmesini; serbestlik tanıyan liderlik ise takım üyelerine geniş bir özerklik vererek inisiyatif kullanmalarını ve yaratıcılıklarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Yukl, 1999). TKLM, liderliğin farklı davranışsal özelliklerini içermekte olup, liderlerin duruma ve ihtiyaca göre dönüşümcü, etkileşimci ve serbestlik tanıyan liderlik tarzlarını farklı ağırlıklarla bir arada kullandığı bir liderlik modeli olarak kabul edilmektedir. TKLM'nin altında yatan temel varsayım, her liderin üç liderlik tarzını (dönüşümcü, etkileşimci ve serbestlik tanıyan liderlik) farklı düzeylerde sergilediğidir (Bass, 1997; Avolio, 2010).

Liderlik, son yıllarda üzerine çok sayıda çalışma yürütülen ve yönetim bilimlerinde oldukça önemli olan bir kavramdır. Örgütler bünyesindeki en önemli öge insandır. İnsanın örgütlenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Bu durum liderliğe duyulan ihtiyacı kaçınılmaz kılmaktadır. Küresel boyutta ortaya çıkan gelişmeler, örgütlerin yeni ve bu duruma uygun liderlik formlarını bulmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla gerek kuramsal ve gerekse uygulamalı liderlik çalışmaları üzerinde gittikçe artan bir yoğunlaşma vardır (Koçyiğit, 2014). Söz konusu çalışmaların konaklama sektöründe de yürütüldüğü görülmektedir (Elmas, 2007; Qin ve Yang, 2015).

1.1. Konaklama İşletmelerinde Kadın Liderler

Konaklama sektöründe yer alan işlerin önemli bir kısmı, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı olarak kadınlara ait gösterilen ev işlerinin bir uzantısı olarak kabul edilmekte ve bu nedenle sektörde istihdam edilen işgücünün büyük bir kısmının kadın olması tercih edilmektedir (Cave ve Kılıç, 2010). Ancak bu duruma karşın, diğer sektörlerde olduğu gibi konaklama sektöründe de çalışma yaşamının erkek egemen kültür tarafından etkilendiği ve bu anlayış çerçevesinde kadınların yönetim düzeyinde daha az istihdam edildikleri ifade edilmektedir (Baum, 2013; Thrane, 2008). Diğer taraftan, Uluslararası Finans Kurumunun (IFC) Kadın ve Turizm raporunda; konaklama sektöründe kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu olarak genellikle yönetsel rollere erişimde yaşadıkları eşitsizlikler yaşadıkları belirtilmektedir (IFC, 2017). Ho (2013), genel müdür ve müdür gibi pozisyonlarda konaklama sektöründe genellikle erkeklerin egemenliğinin söz konusu olduğunu ve bu gibi üst düzey yönetici pozisyonlarının erkek egemen olarak algılandığını ifade etmektedir. Kadın çalışanların yönetici pozisyonlarında kısıtlı istihdam edilmelerinin nedenlerinden birinin de cinsiyet algısı

olabileceği belirtilmektedir (Tekin ve Genç, 2016). Konaklama sektöründeki kadın yöneticilerin liderlik tarzlarının bu dinamiklerden etkilenecek şekilde olabileceği değerlendirilmektedir. Yoder (2001), dönüşümcü liderliğin, kadınların hiyerarşik kontrol uygulayarak ve dar anlamda temsili lider davranışına girerek üretebilecekleri aşırı erkeksi izlenimden kaçınmalarını sağlayabileceğini belirtmektedir. En azından örgütsel bağlam güçlü hiyerarşik rolleri ve komuta ve kontrol liderliği geleneğini içermiyorsa, dönüşümcü bir tarz, etkileşimci tarzın koşullu ödül davranışlarıyla birlikte, bakıcı, destekleyici ve düşünceli davranışların kadın cinsiyet rolünün talebiyle uyumlu olan bazı davranışları kapsayan etkili bir liderlik yaklaşımı olabileceği ifade edilmektedir. Dönüşümcü liderlik davranışlarının azlığı, belirgin şekilde erkeksi çağrışımlara sahiptir. Bu varsayımlarla tutarlı olarak, araştırmalar, astların, liderlerin kadınsı kişilik özellikleri ile dönüşümcü tarzları arasında, etkileşimsel tarzlarından daha fazla örtüşme algıladıklarını göstermiştir (Hackman ve ark., 1992; Ross ve Offermann, 1997). Dönüşümcü liderlik tarzının, bileşenlerinin en azından bazılarının nispeten toplumsal olması nedeniyle de kadınlara uygun olabileceği öne sürülmektedir. Aynı zamanda bu durum kadın liderlerin daha fazla karşılaştıkları daha az yetki ve meşruiyet sorunlarıyla başa çıkmalarına yardımcı olabileceği için kadınlara uygun olabilmektedir. Birçok araştırma, kadınların liderlik rollerinde özellikle erkekler üzerinde yetki kullanmaları, çok yüksek düzeyde yeterlilik sergilemeleri veya baskın bir iletişim tarzı kullanmaları durumunda hoşlanılmayan ve güvensiz görülebileceğini göstermiştir (Carli, 2001; Eagly ve Karau, 2002). Bu olumsuz tepkiler, kadın liderlerin aynı fikirde olduklarını ifade etmeye, gülümsemeye, başkalarını desteklemeye ve hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmaya ilgi duyduklarını açıkça belirtmeye dikkat ettiklerinde azaltılabilmektedir (Carli, 2001). Bu bakış açısından, takipçilere rehberlik etme ve onların ihtiyaçlarına odaklanma (bireyselleştirilmiş ilgi) ve kişinin kendi hedeflerinden ziyade organizasyonun misyonunu vurgulamaya odaklanan dönüşümsel davranışlar (idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon) gibi dönüşümcü liderliğin belirli yönleri etkili kadın liderliği için çok önemlidir. Astların iyi performansını fark etmeyi ve övmeyi içeren koşullu ödül davranışları da olumlu, destekleyici iş ilişkilerini teşvik etmektedir. Özetle, dönüşümcü liderliğin yanı sıra etkileşimci liderliğin koşullu ödül yönünün, kadınların yetkin liderliği için uygun bir bağlam sağlayabileceği öne sürülmektedir (House ve Podsakoff, 1994; Chemers, 1997). Son olarak, liderlik rollerine ulaşmak ve bu rolleri korumak için kadınlara daha yüksek standartlar dayatılması muhtemeldir. Dönüşümcü stiller çoğu örgütsel ortamda başarı sağladığından, kadınların dönüşümcü bir stile sahip olma eğilimi, kadınlara dayatılan daha yüksek standartları karşılama çabasına

bağlı bir tercih olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu tür kadınların ayrıca daha fazla koşullu ödül davranışları ile daha az istisnalarla yönetim ve serbest bırakıcı liderlik davranışları sergileme eğilimi gösterebilecekleri belirtilmektedir (Foschi, 2000).

Tüm işletmelerde olduğu gibi konaklama işletmelerini yönetenler de, başarılı performanslar ve iyi sonuçlar alınmasını sağlayamaya çalışan yöneticilerdir. Konaklama sektöründe, gün geçtikçe kadın çalışanların tepe yönetim pozisyonlarında da yer almaya başlaması ile birlikte bu yöneticilerin de liderlik vasfına sahip olması beklenen bir özelliktir. Yukarıda belirtilen nedenlerle, konaklama sektöründe kadın yöneticilerin en çok dönüşümcü liderlik tarzını, en az ise serbestlik tanıyan liderlik tarzını sergiledikleri düşünülmektedir. Ancak literatürde konaklama işletmelerinde kadın yöneticilerin dönüşümcü liderlik, etkileşimci liderlik ve serbestlik tanıyan liderlik bağlamında incelenmesi açısından bir boşluk olduğu görülmektedir. Ayrıca, yöneticilerden algılanan liderlik tarzının yöneticinin ve çalışanların demografik özellikleri ile işletmenin özelliklerine göre farklılık gösterebildiği birçok çalışmada ortaya koyulmuştur (Siyli, 2014; Sevgin, 2019; Kayıkçı, 2019; Metin, 2020).

Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı İstanbul'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin departman yönetiminde yer alan kadın yöneticilerin liderlik tarzları kapsamında incelenmesidir. Çalışmanın, liderlik tarzlarını TKML çerçevesinde kapsamlı olarak ele alması ve konaklama işletmelerinde kadın yöneticilere odaklanması açısından özgün olduğu ve literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Tanımlayıcı nitelikteki bu nicel çalışma, iki değişken arasındaki birlikte değişimin varlığı ve/veya derecesini inceleyen ilişkisel tarama modelinde (Karasar, 2022) yürütülmüştür. Literatürde, takipçilere rehberlik etme ve onların ihtiyaçlarına odaklanma (bireyselleştirilmiş ilgi) ile kişinin kendi hedeflerinden ziyade organizasyonun misyonunu vurgulamaya odaklanan dönüşümsel davranışlar (idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon) gibi dönüşümcü liderliğin belirli yönlerinin yanı sıra etkileşimci liderliğin koşullu ödül yönünün etkili kadın liderliği için uygun bir bağlam sağlayabileceği belirtilmektedir (House ve Podsakoff, 1994; Chemers, 1997; Foschi, 2000). Bu çerçevede, konaklama sektöründe kadın yöneticilerin de söz konusu liderlik tarzlarını daha yoğun sergileyecekleri beklenmektedir. Diğer taraftan, yöneticilerden algılanan liderlik tarzının yöneticinin ve çalışanların demografik özellikleri ile işletmenin özelliklerine göre farklılaşabildiği (Siyli, 2014; Kayıkçı, 2019; Sevgin, 2019; Metin, 2020) ancak literatürde bu konunun konaklama işletmelerinde kadın yöneticiler bağlamında ele alınmadığı görülmektedir. Bu çerçevede araştırma kapsamında aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H₁: Konaklama işletmelerindeki kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzı, çalışanların demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₂: Konaklama işletmelerindeki kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzı, yöneticilerin demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₃: Konaklama işletmelerindeki kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzı, işletmelerin özelliklerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İstanbul'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin departman yönetiminde yer alan kadın yöneticilere bağlı olarak görev yapan otel çalışanları oluşturmaktadır. Söz konusu evren büyüklüğünü belirlemek mümkün olmamıştır. Ancak 384 kişilik bir örneklemin %5 hata payı ve %95 güven aralığında bir milyon kişilik bir evreni temsil edebileceği belirtilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014). Araştırmada toplam 401 kişi katılım göstermiştir ancak 16 katılımcının verileri boş olduğundan araştırmaya dahil edilmemiştir. Sonuç olarak araştırmanın örneklemini belirtilen evren içerisinde basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 385 katılımcı oluşturulmuştur.

2.3. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmanın verileri İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunu 08/05/2023 tarihli 2023/150 dosya numaralı toplantısının 05 numaralı karar sayısında alınan etik kurul izni ile toplanmıştır. Veriler, Mayıs-Haziran 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Katılımcılara ulaşmak üzere konaklama işletmelerinin insan kaynakları departmanı yöneticileri ile görüşülmüştür. Araştırma kapsamında çevrimiçi olarak hazırlanan anket formunun bağlantı linki, insan kaynakları yöneticileri tarafından işletmelerinde kadın yöneticilere bağlı olarak görev yapan çalışanlara ulaştırılmıştır.

Araştırmada birincil veri toplamak üzere anket tekniği kullanılmıştır. Katılımcılara anket uygulaması öncesinde araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanında araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu, kimlik bilgilerinin istenmediği, her ne kadar anonimleştirilerek toplanmış olsa da verilerin gizli tutulacağı, üçüncü taraflarla paylaşılmayacağı, sadece bilimsel amaçlarla ve toplu olarak analizlere dâhil edileceği bildirilmiştir. Bu bilgilendirmenin ardından katılımcılardan bilgilendirilmiş gönüllü katılım onayı vermeleri talep edilmiş ve bu onayın ardından araştırmaya katılımları sağlanmıştır. Araştırma kapsamında hazırlanan anket formu dört bölüme ayrılmıştır. İlk üç bölümde sırasıyla dokuz soru içeren katılımcı bilgi formu, üç soru içeren yönetici bilgi formu ve üç soru içeren otel bilgi formu yer almaktadır. İlk üç bölümde yer alan sorular kapsamlı bir literatür taraması sonucunda araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Anket formunun dördüncü bölümünde Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği yer almaktadır. Bass ve Avolio (1990) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Çatır (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Toplam 36

madde yer alan ölçek, etkileşimci liderlik (1-12. maddeler), serbestlik tanyan liderlik (13-16. maddeler) ve dönüşümcü liderlik (17-16. maddeler) olmak üzere üç boyut içermektedir. Ölçek beşli likert (1=Hiçbir zaman, 2=Nadiren, 3=Bazen, 4=Sık sık, 5=Her zaman) tipindedir. Ast tarafından doldurulan ölçeğin ilgili boyutundan elde edilen ortalama puanlar, yöneticinin söz konusu liderlik tarzını hangi seviyede sergilediğine ilişkin algıyı yansıtmaktadır. Ölçeğin Cronbach alpha güvenilirlik katsayıları ölçek geneli için $\alpha=0,918$, dönüşümcü liderlik boyutu için $\alpha=0,942$, etkileşimci liderlik boyutu için $\alpha=0,790$, serbest bırakıcı liderlik boyutu için $\alpha=0,847$ olarak bildirilmiştir (Çatır, 2015).

2.4. İstatistik Analiz

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS v26 yazılımı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında; frekans analizi, geçerlilik analizi, güvenilirlik analizi, normal dağılım analizi, tanımlayıcı istatistiksel analiz, t-testi ve ANOVA analizi gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Demografik İstatistikler

Araştırmanın örneklemini oluşturan çalışanlar ve yöneticilerinin demografik özellikleri ile işletmelerin özelliklerine göre dağılımı Tablo 1'de yer almaktadır. Katılımcıların çoğunlukla kadın (%51,4), 30-39 yaş arasında (%38,2), lisans veya üstü eğitime sahip (%59,5), 0-5 yıllık mesleki tecrübesi olan (%33,2), 1-3 yıldır mevcut yöneticisi ile çalışan (%32,2), satış pazarlama bölümünde görevli (%32,2), yönetici pozisyonunda olmayan (%70,6), turizm eğitimi almış (%52,2) ve sürekli olarak istihdam edilen (%90,4) bireylerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların yöneticileri çoğunlukla 40-49 yaş arasında (%42,9), evli (%70,4) ve lisans mezunudur (%60,3). Katılımcıların çoğunluğu beş yıldızlı (%61,8), yabancı zincir (%59,2) ve 100'den fazla çalışana sahip (%57,1) otellerde görev yapmaktadır.

3.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmada veri toplamak için kullanılan Çok Faktörlü Liderlik Ölçeğinin keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır. Geçerlilik analizi kapsamında öncelikle KMO ve Barlett testinin sonuçları incelenmiştir. KMO testi sonucunun 0,50'nin üzerinde olması ve Barlett testi sonucunun anlamlı ($P<0,05$) olması verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014). Tablo 2'de görüldüğü üzere KMO değeri 0,50'nin üzerinde (0,813) ve Barlett testi sonucu anlamlı ($P=0,000$) olduğundan verilerin faktör analizine uygun olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında ölçekte yer alan 36 maddenin, ölçeğin orijinaline uygun bir şekilde dokuz farklı faktör altında toplandığı ve her bir maddenin faktör yükünün 0,40'ın üzerinde olduğu görülmektedir. Dokuz faktörlü yapı varyansın toplam %78,361'ini açıklamaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özelliklerine yönelik bulgular

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	198	51,4
	Erkek	187	48,6
Yaş	18-29 arası	102	26,5
	30-39 arası	147	38,2
	40-49 arası	104	27
	50 ve üzeri	32	8,3
Eğitim durumu	Lise ve altı	156	40,5
	Lisans ve üstü	229	59,5
	0-5 yıl	128	33,2
Bu meslekte çalışma süresi	6-10 yıl	127	33
	11-15 yıl	98	25,5
	16-20 yıl	32	8,3
	1 yıldan az	36	9,4
Mevcut yöneticiyle çalışma süresi	1-3 yıl	124	32,2
	4-6 yıl	116	30,1
	7-10 yıl	109	28,3
Çalışılan bölüm	Satış Pazarlama	124	32,2
	Kat Hizmetleri	96	24,9
	Ön büro	87	22,6
	Diğer	21	5,5
	Yiyecek-İçecek	20	5,2
	Muhasebe	19	4,9
	Güvenlik	11	2,9
Çalışılan pozisyon	İnsan Kaynakları	4	1
	Bilgi İşlem	3	0,8
	Normal çalışan	272	70,6
	Şef	79	20,5
	Vardiya şefi	34	8,8
Turizm eğitimi alma durumu	Evet	201	52,2
	Hayır	184	47,8
İstihdam durumu	Sürekli	348	90,4
	Sezonluk	37	9,6
Yöneticinin yaşı	30-39 arası	99	25,7
	40-49 arası	165	42,9
Yöneticinin medeni durumu	50 ve üzeri	121	31,4
	Bekar	114	29,6
	Evli	271	70,4
Yöneticinin eğitim durumu	Lise ve altı	39	10,1
	Lisans	232	60,3
	Lisansüstü	114	29,6
Otel yıldız sayısı	3 yıldız	36	9,4
	4 yıldız	111	28,8
	5 yıldız	238	61,8
Otel türü	Yabancı zincir otel	228	59,2
	Yerli zincir otel	118	30,6
	Yerli bağımsız otel	39	10,1
Otel çalışan sayısı	50 ve altı	67	17,4
	51-100 arası	98	25,5
	100 üzeri	220	57,1

Tablo 2. Geçerlilik analizi sonuçları

Faktör	Madde	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Cronbach Alpha
	Madde 1	0,957	10,273	0,895
	Madde 2	0,816		
	Madde 3	0,819		
	Madde 4	0,807		
	Madde 5	0,626		
Etkileşimci Liderlik	Madde 6	0,752	9,601	0,918
	Madde 7	0,815		
	Madde 8	0,777		
	Madde 9	0,961		
	Madde 10	0,650	9,213	0,809
	Madde 11	0,786		
	Madde 12	0,762		
	Madde 13	0,775		
Serbestlik Tanıyan Liderlik	Madde 14	0,470	9,194	0,773
	Madde 15	0,820		
	Madde 16	0,741		
	Madde 17	0,921	8,960	0,899
	Madde 18	0,727		
	Madde 19	0,847		
	Madde 20	0,779		
	Madde 21	0,761		
	Madde 22	0,884	8,608	0,944
	Madde 23	0,889		
	Madde 24	0,935		
	Madde 25	0,550		
	Madde 26	0,769		
Dönüşümcü Liderlik	Madde 27	0,799	7,982	0,873
	Madde 28	0,739		
	Madde 29	0,936		
	Madde 30	0,769		
	Madde 31	0,771	7,461	0,901
	Madde 32	0,876		
	Madde 33	0,678		
	Madde 34	0,807	7,069	0,916
	Madde 35	0,831		
	Madde 36	0,825		

KMO=0,813; Barlett's Test: $\chi^2(630)=13420,852$; $p=0,000$; Açıklanan Toplam Varyans=%78,361

Diğer taraftan, 0,70'in üzerindeki Cronbach alpha değerlerinin ölçeğin güvenilir olduğunu gösterdiği belirtilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014). Ölçeğin güvenilirlik katsayılarının 0,773-0,944 arasında değiştiği belirlendiğinden ölçeğin güvenilir olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuçlara göre Çok Faktörlü Liderlik Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.3. Tanımlayıcı İstatistiksel Analizler

Katılımcıların Çok Faktörlü Liderlik Ölçeğine verdikleri yanıtların tanımlayıcı istatistiksel analiz sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3'te kadın yöneticilerin dönüşümcü, etkileşimci ve serbestlik tanıyan liderlik tarzları arasında en çok dönüşümcü liderlik tarzını sergiledikleri algılanmaktadır ($\bar{x}=3,45\pm 0,75$). Bunu etkileşimci liderlik ($\bar{x}=2,95\pm 0,47$) takip etmektedir. Kadın yöneticilerin en az algılanan liderlik tarzı ise serbestlik tanıyan liderlik olarak ortaya

çıkılmaktadır ($\bar{x}=2,19\pm 0,76$).

Dönüşümcü liderlik boyutlarına bakıldığında; en yüksek düzeye bireysel ilgi boyutunun sahip olduğu ($\bar{x}=3,66\pm 1,04$) ve diğer boyutların değerlerinin de birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Etkileşimci liderlik boyutları incelendiğinde ise en yüksek değere koşullu ödül boyutunun sahip olduğu ($\bar{x}=3,27\pm 1,12$) ve istisnalarla yönetim pasif boyutunun dikkat çekici ölçüde düşük seviyede olduğu ($\bar{x}=2,53\pm 1,03$) görülmektedir.

Sonuç olarak kadın yöneticilerin en çok dönüşümcü liderliği tüm boyutları ile sergiledikleri, etkileşimci liderlik açısından ise koşullu ödül boyutunu çoğunlukla sergilerken istisnalarla yönetim (pasif) boyutunu nispeten düşük düzeyde sergiledikleri ve buna paralel bir şekilde en az serbestlik tanıyan liderlik tarzını sergiledikleri belirtilebilecektir.

Tablo 3. Tanımlayıcı istatistikler

Değişken	Ort.	ss	Çarpıklık	Basıklık
Dönüşümcü Liderlik (DL)	3,45	0,75	-0,850	-0,044
DL İdealleştirilmiş Etki (Atfedilen)	3,40	1,09	-0,379	-0,617
DL İdealleştirilmiş Etki (Davranışsal)	3,34	1,12	-0,362	-0,867
DL Bireysel İlgi	3,66	1,04	-0,636	-0,429
DL Entelektüel Uyarım	3,56	1,03	-0,509	-0,505
DL İlham Verici Motivasyon	3,29	1,20	-0,278	-1,036
Etkileşimci Liderlik (EL)	2,95	0,47	0,072	0,338
EL Koşullu Ödül	3,27	1,12	-0,194	-0,859
EL İstisnalarla Yönetim (Pasif)	2,53	1,03	0,681	-0,232
EL İstisnalarla Yönetim (Aktif)	3,04	0,88	0,071	-0,301
Serbestlik Tanıyan Liderlik	2,19	0,76	0,960	1,343

Tablo 4. Liderlik tarzlarının çalışanların demografik özelliklerine göre incelenmesi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Kategori	n	Ort.	ss	t/F	P	Farklı Gruplar
Cinsiyet	DL Bireysel İlgi	(A) Kadın	198	3,78	0,97	2,347	0,019	A > B
		(B) Erkek	187	3,53	1,11			
Yaş	DL İdealleştirilmiş Etki (Atfedilen)	(A) 18-29 arası	102	3,66	1,00	2,939	0,033	A > D
		(B) 30-39 arası	147	3,34	1,12			
		(C) 40-49 arası	104	3,28	1,14			
		(D) 50 ve üzeri	32	3,20	0,94			
Mesleki Kıdem	Etkileşimci Liderlik	(A) 0-5 yıl	128	2,86	0,46	3,223	0,023	D > A
		(B) 6-10 yıl	127	2,96	0,47			
		(C) 11-15 yıl	98	2,98	0,48			
		(D) 16-20 yıl	32	3,13	0,42			
Yönetici İle Çalışma Süresi	EL İstisnalarla Yönetim (Aktif)	(A) 0-5 yıl	128	2,91	0,94	2,891	0,035	D > A
		(B) 6-10 yıl	127	3,00	0,87			
		(C) 11-15 yıl	98	3,18	0,75			
		(D) 16-20 yıl	32	3,32	0,99			
Yönetici İle Çalışma Süresi	Dönüşümcü Liderlik	(A) 1 yıldan az	36	3,21	0,93	3,711	0,012	D > A
		(B) 1-3 yıl	124	3,38	0,80			
		(C) 4-6 yıl	116	3,44	0,72			
		(D) 7-10 yıl	109	3,62	0,60			
Yönetici İle Çalışma Süresi	DL Bireysel İlgi	(A) 1 yıldan az	36	3,33	1,15	5,195	0,002	D > A, B
		(B) 1-3 yıl	124	3,48	1,08			
		(C) 4-6 yıl	116	3,69	1,04			
		(D) 7-10 yıl	109	3,94	,90			
Yönetici İle Çalışma Süresi	DL İlham Verici Motivasyon	(A) 1 yıldan az	36	2,67	1,30	6,570	0,000	C, D > A, B
		(B) 1-3 yıl	124	3,14	1,25			
		(C) 4-6 yıl	116	3,36	1,21			
		(D) 7-10 yıl	109	3,59	0,98			
İstihdam Durumu	Etkileşimci Liderlik	(A) Sürekli	348	2,93	0,45	-2,122	0,040	B > A
		(B) Sezonluk	37	3,14	0,59			

DL= dönüşümcü liderlik, EL= etkileşimci liderlik.

Diğer taraftan, çalışmanın devamında parametrik veya parametrik olmayan testlerden hangisinin kullanılacağını belirlemek üzere verilerin normal dağılım gösterme durumları incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması halinde verilerin normal dağılım gösterdiğinin kabul edilebileceği belirtilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014). Tablo 3'te görüldüğü üzere çarpıklık ve basıklık değerleri anılan sınırlar içerisinde olduğundan verilerin normal dağılıma uyduğu belirlenmiştir. Bu nedenle çalışmanın devamındaki analizlerde parametrik yöntemler tercih edilmiştir.

3.4. Kadın Yöneticilerin Algılanan Liderlik Tarzlarının Çalışanların Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi

Çalışmanın birinci hipotezi "H1: Konaklama işletmelerindeki kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzı, çalışanların demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık göstermektedir" şeklindedir. Birinci hipotezin test edilmesi kapsamında iki kategorili değişkenler için t-testi, ikiden fazla kategorili değişkenler için ANOVA analizi gerçekleştirilmiş ve analiz sonuçları birleştirilerek Tablo 4'te sunulmuştur. Daha sade bir raporlama sunmak amacıyla anlamlı sonuca ulaşılmayan bulgulara

tabloda yer verilmemiştir.

Cinsiyete yönelik t-testleri sonucunda, kadın katılımcıların yöneticilerinden algıladıkları bireysel ilginin ($\bar{x}=3,78\pm0,97$) erkek katılımcılardan ($\bar{x}=3,53\pm1,11$) anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Dönüşümcü liderliğin diğer boyutları ile etkileşimci liderlik ve serbestlik tanıyan liderliğin ise cinsiyete göre anlamlı olarak farklılık göstermediği ($P>0,05$) görülmüştür.

Yaşa yönelik ANOVA ve Scheffe post hoc analizleri sonucunda, 18-29 yaş arası katılımcıların yöneticilerine atfettikleri idealleştirilmiş etkinin ($\bar{x}=3,66\pm1,00$) 50 yaş ve üzeri katılımcılardan ($\bar{x}=3,20\pm0,94$) anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Dönüşümcü liderliğin diğer boyutları ile etkileşimci liderlik ve serbestlik tanıyan liderliğin ise yaşa göre anlamlı olarak farklılık göstermediği ($P>0,05$) görülmüştür.

Mesleki kıdeme yönelik ANOVA ve Scheffe post hoc analizleri sonucunda, 16-20 yıl kıdeme sahip katılımcıların yöneticilerinden algıladıkları etkileşimci liderliğin ($\bar{x}=3,13\pm0,42$) 0-5 yıl kıdeme sahip katılımcılardan ($\bar{x}=2,86\pm0,46$) anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, istisnalarla yönetim (aktif) boyutunda da 16-20 yıl kıdeme sahip katılımcıların anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu ($\bar{x}=3,32\pm0,99$) belirlenmiştir. Etkileşimci liderliğin diğer boyutları ile dönüşümcü liderlik ve serbestlik tanıyan liderliğin ise mesleki kıdeme göre anlamlı olarak farklılık göstermediği ($P>0,05$) görülmüştür.

Yönetici ile çalışma süresine yönelik ANOVA ve Scheffe post hoc analizleri sonucunda, yöneticisi ile 7-10 yıl çalışan katılımcıların yöneticilerinden algıladıkları dönüşümcü liderliğin ($\bar{x}=3,62\pm0,60$) anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, bireysel ilgi boyutunda da yöneticisi ile 7-10 yıl çalışan katılımcıların, ilham verici motivasyon boyutunda ise yöneticisi ile hem 7-10 yıl hem de 4-6 yıl çalışan katılımcıların anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Dönüşümcü liderliğin diğer boyutları ile etkileşimci liderlik ve serbestlik tanıyan liderliğin ise yönetici ile çalışma süresine göre anlamlı

olarak farklılık göstermediği ($P>0,05$) görülmüştür.

İstihdam durumuna yönelik t-testleri sonucunda, sezonluk çalışan katılımcıların yöneticilerinden algıladıkları etkileşimci liderlik tarzının ($\bar{x}=3,14\pm0,59$) sürekli çalışan katılımcılardan ($\bar{x}=2,93\pm0,45$) anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Dönüşümcü liderliğin diğer boyutları ile etkileşimci liderlik ve serbestlik tanıyan liderliğin ise cinsiyete göre anlamlı olarak farklılık göstermediği ($P>0,05$) görülmüştür.

Ayrıca eğitim düzeyine yönelik ANOVA analizleri sonucunda kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzının çalışanların eğitim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği ($P>0,05$) görülmüştür.

Bu sonuçlara göre H_1 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

3.5. Kadın Yöneticilerin Algılanan Liderlik Tarzlarının Yöneticilerin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi

Çalışmanın ikinci hipotezi “ H_2 : Konaklama işletmelerindeki kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzı, yöneticilerin demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık göstermektedir” şeklindedir. İkinci hipotezin test edilmesi kapsamında iki kategorili değişkenler için t-testi, ikiden fazla kategorili değişkenler için ANOVA analizi gerçekleştirilmiş ve analiz sonuçları birleştirilerek Tablo 5’te sunulmuştur. Daha sade bir raporlama sunmak maksadıyla anlamlı sonuca ulaşılmayan bulgulara tabloda yer verilmemiştir.

Yöneticinin eğitim durumuna yönelik ANOVA ve Scheffe post hoc analizleri sonucunda, lisans ($\bar{x}=3,46\pm0,73$) ve lisansüstü ($\bar{x}=3,53\pm0,71$) eğitime sahip yöneticilerin algılanan dönüşümcü liderlik tarzlarının lise ve altı eğitim düzeyindeki yöneticilerden ($\bar{x}=3,14\pm0,91$) anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, atfedilen idealleştirilmiş etkinin lisans ($\bar{x}=3,43\pm1,02$) ve lisansüstü ($\bar{x}=3,52\pm1,17$) eğitime sahip yöneticilerde lise ve altı eğitim düzeyindeki yöneticilerden ($\bar{x}=2,88\pm1,11$) anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Davranışsal idealleştirilmiş etki boyutunda ise lisansüstü mezunu yöneticiler ($\bar{x}=3,57\pm1,08$) lise ve altı mezunu yöneticilerden ($\bar{x}=3,06\pm1,20$) anlamlı olarak daha yüksek düzeylere sahiptir.

Tablo 5. Liderlik tarzlarının yöneticilerin demografik özelliklerine göre incelenmesi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Kategori	n	Ort.	ss	F	P	Farklı Gruplar		
Yöneticinin Eğitim Durumu	Dönüşümcü Liderlik	(A) Lise ve altı	39	3,14	0,91	4,031	0,019	B, C > A		
		(B) Lisans	232	3,46	0,73					
		(C) Lisansüstü	114	3,53	0,71					
	DL İdealleştirilmiş Etki (Atfedilen)	DL İdealleştirilmiş Etki (Atfedilen)	(A) Lise ve altı	39	2,88	1,11	5,305	0,005	B, C > A	
			(B) Lisans	232	3,43	1,02				
			(C) Lisansüstü	114	3,52	1,17				
		DL İdealleştirilmiş Etki (Davranışsal)	DL İdealleştirilmiş Etki (Davranışsal)	(A) Lise ve altı	39	3,06	1,20	4,087	0,018	C > A
				(B) Lisans	232	3,27	1,11			
				(C) Lisansüstü	114	3,57	1,08			

DL= dönüşümcü liderlik.

Tablo 6. Liderlik tarzlarının işletmelerin özelliklerine göre incelenmesi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Kategori	n	Ort.	ss	F	P	Farklı Gruplar	
Otel Tipi	EL Koşullu Ödül	(A) 3 yıldız	36	3,07	1,20	4,666	0,010	C > B	
		(B) 4 yıldız	111	3,04	1,10				
		(C) 5 yıldız	238	3,41	1,11				
Çalışan Sayısı	EL Koşullu Ödül	(A) 50 ve altı	67	2,99	1,14	98	3,19	1,16	C > A
		(B) 51-100 arası	98	3,19	1,16				
		(C) 100 üzeri	220	3,39	1,09				

EL= etkileşimci liderlik.

Dönüşümcü liderliğin diğer boyutları ile etkileşimci liderlik ve serbestlik tanıyan liderliğin ise yöneticinin eğitim durumuna göre anlamlı olarak farklılık göstermediği ($P>0,05$) görülmüştür. Ayrıca, yöneticinin yaşı ve medeni durumuna yönelik analizlerde de kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzında anlamlı farklılık olmadığı ($P>0,05$) görülmüştür.

Bu sonuçlara göre H_2 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

3.6. Kadın Yöneticilerin Algılanan Liderlik Tarzlarının İşletmenin Özelliklerine Göre İncelenmesi

Çalışmanın üçüncü hipotezi " H_3 : Konaklama işletmelerindeki kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzı, işletmelerin özelliklerine göre anlamlı farklılık göstermektedir" şeklindedir. Üçüncü hipotezin test edilmesi kapsamında iki kategorili değişkenler için t-testi, ikiden fazla kategorili değişkenler için ANOVA analizi gerçekleştirilmiş ve analiz sonuçları birleştirilerek Tablo 6'da sunulmuştur. Daha sade bir raporlama sunmak amacıyla anlamlı sonuca ulaşılmayan bulgulara tabloda yer verilmemiştir.

Otel tipine yönelik ANOVA ve Scheffe post hoc analizleri sonucunda, 5 yıldızlı otellerde kadın yöneticilerden algılanan koşullu ödül tarzının ($\bar{x}=3,41\pm 1,11$) 4 yıldızlı otellere göre ($\bar{x}=3,04\pm 1,10$) anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, 100 üzerinde çalışan olan otellerde kadın yöneticilerden algılanan koşullu ödül tarzının ($\bar{x}=3,39\pm 1,09$) 50 altında çalışan olan otellere göre ($\bar{x}=2,99\pm 1,14$) anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Etkileşimci liderliğin diğer boyutları ile dönüşümcü liderlik ve serbestlik tanıyan liderliğin ise işletmenin özelliklerine göre anlamlı olarak farklılık göstermediği ($P>0,05$) görülmüştür. Ayrıca, kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzının işletmelerin türüne (yerli/yabancı bağımsız/zincir) göre anlamlı farklılık göstermediği ($P>0,05$) görülmüştür.

Bu sonuçlara göre H_3 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

4. Tartışma

Bu çalışmada İstanbul'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin departman yönetiminde yer alan kadın yöneticilerin liderlik tarzları kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle konaklama işletmelerindeki kadın yöneticilerin TKLM'deki liderlik tarzlarını hangi düzeyde sergiledikleri incelenmiştir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen analizler sonucunda kadın

yöneticilerin dönüşümcü, etkileşimci ve serbest bırakıcı liderlik tarzları arasında en çok dönüşümcü liderlik tarzını sergiledikleri tespit edilmiştir. Bunu etkileşimci liderlik takip ederken, en az algılanan liderlik tarzı ise serbestlik tanıyan liderlik olarak ortaya çıkmıştır. Dönüşümcü liderlik boyutları açısından incelendiğinde; en yüksek düzeye bireysel ilgi boyutunun sahip olduğu ve diğer boyutların değerlerinin de birbirlerine yakın olduğu görülmüştür. Etkileşimci liderlik boyutları incelendiğinde ise en yüksek değere koşullu ödül boyutunun sahip olduğu ve istisnalarla yönetim (pasif) boyutunun dikkat çekici ölçüde düşük seviyede olduğu görülmüştür. Sonuç olarak konaklama işletmelerinde kadın yöneticilerin en çok dönüşümcü liderliği tüm boyutları ile sergiledikleri, etkileşimci liderlik açısından ise koşullu ödül boyutunu çoğunlukla sergilerken istisnalarla yönetim (pasif) boyutunu nispeten düşük düzeyde sergiledikleri ve buna paralel bir şekilde en az serbestlik tanıyan liderlik tarzını sergiledikleri belirtilebilecektir.

Söz konusu liderlik tarzlarının ilgi alanları birbirinden farklıdır. Etkileşimci liderler, belirlenen hedeflere ulaşılmasını sağlarken, dönüşümcü liderler beklentilerin ötesine geçmektedir (Northouse, 2019). Etkileşimci liderlik davranışları, çalışanın çıkarlarını tatmin edecek şekilde belirlenir. Dönüşümcü liderlik ise çalışanların işlerini övmek, motive etmek ve ödüllendirmek yoluyla sadakatini artırmasıyla etkileşimci liderlikten ayrılır (Bass, 1999). Etkileşimci liderler, dönüşümcü liderlere kıyasla astlarının gelişimini önemsemez, astların yaratıcılığı ve yenilikçiliği ile pek ilgilenmez, bunun yerine gereksinimlerin tamamlanmasına ve hedeflere ulaşmaya daha fazla odaklanırlar (Chaudhry ve Javed, 2012). Etkileşimci liderler, risk almaktan kaçınır, zaman kısıtlamalarını önemser ve verimliliğe odaklanmayı tercih ederler. Bazen kararları ertelerler ve görevlerde takipçi hatalarına odaklanırlar (Judge ve Piccolo, 2004). Benzer şekilde Northouse (2019), etkileşimci liderliğin, takipçilerin ihtiyaçlarını bireyselleştirmemesi veya kişisel gelişimlerine odaklanmaması bakımından dönüşümcü liderlikten farklı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Bass (1999), liderlerin astlarının beklentilerin ötesinde performans göstermesini istiyorsa dönüşümcü davranışlar göstermesi gerektiğini belirtmektedir. Serbestlik tanıyan liderlik ise çalışanların gelişimine katkıda bulunmaması ve ödül ve diğer araçları kullanarak astların ihtiyaçlarını karşılamaması anlamında dönüşümcü ve etkileşimci liderlik tarzları gibi değildir

(Antonakis ve ark., 2003). Dönüşümcü ve etkileşimci liderler aktif liderlerdir. Buna karşılık, serbestlik tanıyan lider, karar vermekten ve denetleme sorumluluğundan kaçınır. Bu tür bir lider, reaktif veya proaktif olmaktan ziyade tembeldir. Bir anlamda, bu son derece pasif liderlik türünü ve dahası liderliğin yokluğunu gösterir (Den Hartog ve ark., 1997). Bu liderlik tarzı en pasif ve etkisiz liderlik tarzı olarak görülür ve çalışanlar bu liderlerden memnun değildir (Asrar ve Kuckinke, 2016). Serbestlik tanıyan liderlikte liderin karar verme, süreç belirleme veya zaman çerçevesine gerçek bir katılımı olmadığı ve liderin sadece destekleyici bir rol üstlendiği, böylece bu tarzın, üç geleneksel tarz (dönüşümcü, etkileşimci ve serbestlik tanıyan liderlik) arasında en az yönetimsel gözetime sahip olduğu belirtilmektedir (Antonakis ve House, 2013).

Bu bağlamda, bu çalışmada konaklama işletmelerinde kadın yöneticilerin en çok sergiledikleri liderlik tarzının sırasıyla dönüşümcü, etkileşimci ve serbest bırakıcı liderlik şeklinde ortaya çıkmasının konaklama işletmeleri açısından olumlu bir bulgu olduğu değerlendirilmektedir. Ancak bu bulgu, konaklama işletmeleri için en uygun tarzın dönüşümcü liderlik olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Söz konusu bulgu sadece araştırmada belirlenen mevcut durumu yansıtmaktadır. Bunun yanında en iyi liderlik tarzının duruma göre değişebileceği (Safonov ve ark., 2018) göz ardı edilmemelidir.

Dönüşümcü liderlik davranışlarının azlığı, belirgin şekilde erkeksi çağrışımlara sahiptir ve araştırmalar, liderlerin kadınsı kişilik özellikleri ile dönüşümcü tarzları arasında, etkileşimsel tarzlarından daha fazla örtüşme algıladıklarını göstermiştir (Hackman ve ark., 1992; Ross ve Offermann, 1997). Yoder (2001) dönüşümcü liderliğin, kadınların hiyerarşik kontrol uygulayarak ve dar anlamda temsili lider davranışına girerek üretebilecekleri aşırı erkeksi izlenimden kaçınmalarını sağlayabileceğini belirtmektedir. Bunun yanında, takipçilere rehberlik etme ve onların ihtiyaçlarına odaklanma (bireyselleştirilmiş ilgi) ve kişinin kendi hedeflerinden ziyade organizasyonun misyonunu vurgulamaya odaklanan dönüşümsel davranışlar (idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon) gibi dönüşümcü liderliğin belirli yönlerinin etkili kadın liderliği için çok önemli olabileceği belirtilmektedir (House ve Podsakoff, 1994; Chemers, 1997). Ayrıca, dönüşümcü stiller çoğu örgütsel ortamda başarı sağladığından, kadınların dönüşümcü bir stile sahip olma eğilimi, kadınlara dayatılan daha yüksek standartları karşılama çabasına bağlı bir tercih olabilir. Bu tür kadınlar daha az serbest bırakıcı liderlik davranışları ve daha fazla koşullu ödül davranışları sergileyebilir (Foschi, 2000). Özetle, dönüşümcü liderliğin yanı sıra etkileşimci liderliğin koşullu ödül yönü, kadınların yetkin liderliği için bir bağlam sağlayabileceği belirtilmektedir (House ve Podsakoff, 1994; Chemers, 1997). Bu nedenlerle, bu çalışmada kadın yöneticilerin daha çok dönüşümcü liderlik ile etkileşimci liderliğin koşullu ödül

boyutunu sergileme eğiliminde oldukları sonucuna ulaşıldığı değerlendirilmektedir. Ayrıca literatürde benzer bulgulara ulaşılan çalışmalar (Kayıkçı, 2019; Sevgin, 2019; Metin, 2020) da olduğu görülmektedir.

Çalışmada daha sonra kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzlarının çalışanların demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen analizlerde kadın yöneticilerden algılanan bireysel ilginin kadın çalışanlarda anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Kadın yöneticilerin, cinsiyet benzerliği ve daha güçlü ilişkiye dayalı olarak kadın çalışanları desteklemek ve ihtiyaçlarını karşılamak konusunda daha duyarlı olabileceği ve bu nedenle kadın çalışanların bireysel ilgiyi daha yüksek algıladıkları sonucuna ulaşıldığı düşünülmektedir. Yaşa yönelik analizlerde, daha genç çalışanların liderlerine atfettikleri idealleştirilmiş etkinin daha yaşlı çalışanlara göre anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Yaşları gereği daha az deneyime sahip olan genç çalışanların, liderlerini daha idealleştirilmiş ve örnek bir şekilde görme eğiliminde olabilecekleri ve bu nedenle söz konusu bulguya ulaşıldığı tahmin edilmektedir. Bunun yanında, daha kıdemli çalışanlar daha yüksek etkileşimci liderlik algılarına, yöneticisi ile daha uzun süre çalışanların daha yüksek dönüşümcü liderlik algıladıkları görülmüştür. Ayrıca sezonluk çalışanların sürekli çalışanlara göre daha yüksek etkileşimci liderlik algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sezonluk çalışanların işletmede kısa süreli ve geçici olarak bulunmaları nedeniyle mevcut durumda en iyi verimi alabilmek için yöneticilerin etkileşimci liderlik tarzı sergilemiş olabileceği düşünülmektedir. Ardından kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzlarının liderlerin demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen analizlerde daha eğitimli liderlerin daha yüksek düzeyde dönüşümcü lider olarak algılandıkları tespit edilmiştir. Daha eğitimli yöneticilerin liderlik tarzları hakkında da bilinçli oldukları ve kendi bağlamlarında en uygun tarzın dönüşümcü liderlik olduğuna inandıkları için söz konusu bulguya ulaşılmış olabilir. Çalışmada son olarak kadın yöneticilerin algılanan liderlik tarzlarının işletmelerin özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen analizlerde ise beş yıldızlı ve 100'den fazla çalışana sahip konaklama işletmelerinde kadın yöneticilerin daha yüksek düzeyde etkileşimci liderliğin koşullu ödül boyutunu sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Daha büyük konaklama işletmelerinde karmaşıklığın üstesinden gelmek ve örgütsel beklentileri karşılamak üzere etkileşimci liderliğin koşullu ödülün ön plana çıkmış olabileceği düşünülmektedir.

Literatürde liderlik tarzlarının kadın yöneticiler veya konaklama işletmeleri bağlamında incelendiği çalışmalarda birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin Metin (2020) tarafından kadın yöneticilerin liderlik stillerinin incelendiği çalışmada, evli

yöneticilerin daha yüksek dönüşümcü liderlik sergilediği, daha kıdemli yöneticilerin daha yüksek etkileşimci liderlik sergilediği, kadın ve yaşlı yöneticilerin ise daha yüksek serbest bırakıcı liderlik sergilediği tespit edilmiştir. Kadın yöneticilerin liderlik tarzlarında eğitim durumuna göre anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Siyli (2014) tarafından kadın yöneticilerin liderlik özelliklerinin incelendiği çalışmada ise dönüşümcü ve etkileşimci liderliğin yöneticinin yaşı, kıdemi ve yöneticilik süresine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Diğer taraftan, Kayıkçı (2019) tarafından konaklama işletmelerinde gerçekleştirilen çalışmada dönüşümcü, etkileşimci ve serbestlik tanıyan liderliğin beş yıldızlı işletmelerde görev yapan ve 4-6 yıl kıdemli yöneticilerde daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada, konaklama işletmelerindeki yöneticilerin liderlik tarzlarında cinsiyete ve istihdam durumuna (sezonluk/sürekli) göre anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Sevgin (2019) tarafından konaklama işletmelerinde yürütülen çalışmada ise idealleştirilmiş etki ve istisnalarla yönetim (pasif) algısının erkeklerde, tam serbestlik tanıyan liderliğin ise evlilerde daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmişken, yaşa, sektörde çalışılan toplam süreye ve otelde çalışılan süreye göre liderlik tarzlarında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Çalışma bulguları arasındaki farklılıkların çalışmaların bağlamsal farklılıklarından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada İstanbul'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin departman yönetiminde yer alan kadın yöneticilerin liderlik tarzları kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda kadın yöneticilerin dönüşümcü, etkileşimci ve serbest bırakıcı liderlik tarzları arasında en çok dönüşümcü liderlik tarzını sergiledikleri tespit edilmiştir. Bunu etkileşimci liderlik takip ederken, en az algılanan liderlik tarzı ise serbestlik tanıyan liderlik olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmada ayrıca algılanan liderlik tarzlarında cinsiyet, yaş, kıdem, istihdam durumu (sezonluk/sürekli), liderin eğitim düzeyi, otel türü ve oteldeki çalışan sayısına göre anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma bulgularına dayalı olarak bir takım öneriler sunulabilir. Çalışma sonuçları, daha eğitilmiş kadın liderlerin dönüşümcü liderlik tarzını daha fazla sergilediğini göstermektedir. Bu nedenle, yönetici pozisyonları için daha yüksek eğitim seviyesinin bir gereklilik olarak benimsenmesinin yanı sıra kadın yöneticilere liderlik eğitimi ve deneyimi sağlanmasının teşvik edilmesi önerilebilir. Çalışmada ayrıca yönetici ile uzun süreli çalışanlarda, yöneticiden algılanan dönüşümcü liderliğin daha yüksek seviyede olduğu görülmüştür. Bu nedenle, işletmelerin mümkün olduğu kadar yönetici-ast ilişkilerini uzun süreli ve istikrarlı tutmaları önerilebilir. Bunun yanında, sezonluk istihdamın en aza indirilmesi ve sürekli istihdamın teşvik edilmesiyle dönüşümcü liderlik algısı artırılabilir. Son

olarak, konaklama işletmelerinde, liderlerin ast sayısı makul bir düzeyde tutularak dönüşümcü liderlik davranışları teşvik edilebilir.

Gelecek araştırmalarda ise liderlik tarzlarının örgütsel çıktılarla ilişkisinin incelenmesi önerilebilir. Zira, etkileşimci liderin koşullu ödül davranışlarının, astların tatmini ve performansı ile pozitif ilişkili olduğu belirtilmektedir (Howell ve Avolio, 1993; Bass ve Avolio, 1994). Podsakoff vde ark. (1984), liderlerin koşullu ödül davranışının, astların performansı ve iş tatmini ile pozitif ilişkili olduğunu belirlemiştir. İstisnalara yönetimin aktif formu organizasyondaki yenilik ve yaratıcılıkla negatif ilişkilidir (Kirkbride, 2006). İstisnalarla yönetim davranışı genellikle yüksek işgören devir hızı, devamsızlık, düşük memnuniyet ve zayıf örgütsel etkililik algısı ile ilişkilidir. Koşullu ödüllerin, etkili bir liderlik tarzı olabileceği belirtilmektedir (Barbuto ve Cummins-Brown, 2007). Bass (1999), serbestlik tanıyan liderlik ile çeşitli performans ve tutum göstergeleri arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Ancak Eeden (2005)'e göre, takipçilerin, görevin ve organizasyonun özelliklerine bağlı olarak, yüksek düzeyde aktif liderlik her zaman gerekli olmayabilir ve daha az aktif bir liderlik tarzı, takipçilerin güçlendirilmesine yol açabilir. Söz konusu ilişkilerin gelecek araştırmalarda konu edinilebileceği değerlendirilmektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazar(lar)ın katkı yüzdesi aşağıda verilmiştir. Tüm yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

	E.Y.Ç.	F.F.İ.D.
K	50	50
T	50	50
Y	50	50
VTI	50	50
VAY	50	50
KT	50	50
YZ	50	50
KI	50	50
GR	50	50
PY	50	50
FA	50	50

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, KI= kritik inceleme, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi, FA= fon alımı.

Çalışma Beyanı

Yazarlar bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Beyan

Araştırmamın verileri İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 08/05/2023 tarihli 2023/150 dosya numaralı toplantısının 05 numaralı karar sayısında alınan etik kurul izni ile toplanmıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Bu çalışma sorumlu yazara ait doktora tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

Alsabayee OAA. 2019. Strategic leadership and its impact on the corporation performance case study: The international academy of leadership and development. Yüksek Lisans tezi, İstanbul Altınbaş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, pp: 112.

Antonakis J, Avolio BJ, Sivasubramaniam N. 2003. Context and leadership: An examination of the nine-factor full-range leadership theory using the Multifactor Leadership Questionnaire. *Leadersh Q*, 14(3): 261-295.

Antonakis J, House RJ. 2013. The full-range leadership theory: The way forward. In: *Transformational and charismatic leadership: The road ahead 10th anniversary edition*. Emerald Group Publishing Limited, Leeds, UK, pp: 3-33.

Asrar-ul-Haq M, Kuchinke KP. 2016. Impact of leadership styles on employees' attitude towards their leader and performance: Empirical evidence from Pakistani banks. *Fut Bus J*, 2(1): 54-64.

Avolio BJ, Bass BM. 1995. Individual consideration viewed at multiple levels of analysis: A multi-level framework for examining the diffusion of transformational leadership. *Leadersh Q*, 6(2): 199-218.

Avolio BJ, Bass BM. 2004. Multifactor leadership questionnaire TM. Mind Garden, Menlo Park, CA, US.

Avolio BJ. 2010. Full range leadership development. Sage Publications, Ankara, Türkiye.

Barbuto JE, Cummins-Brown LL. 2007. Full range leadership. University Of Nebraska-Lincoln Extension, Nebraska, US.

Bass BM, Avolio BJ. 1990. The implications of transactional and transformational leadership for individual, team, and organizational development. *Res Organ Change Dev*, 4(1): 231-272.

Bass BM, Avolio BJ. 1994. Improving organizational effectiveness through transformational leadership. Sage Publications, Ankara, Türkiye.

Bass BM. 1997. Does the transactional–transformational leadership paradigm transcend organizational and national boundaries?. *Am Psychol*, 52(2): 130-139.

Bass BM. 1999. Current developments in transformational leadership: research and applications. *Psychol Manager J*, 3(1): 5-21.

Baum T. 2013. International perspectives on women and work in hotels, catering and tourism. International Labour Organization, Geneva, Switzerland.

Benmira S, Agboola M. 2021. Evolution of leadership theory. *BMJ Leader*, 5, 3-5.

Bolden R. 2004. What is leadership?. Centre for Leadership Studies, University of Exeter, Devon, UK.

Burns JM. 1978. Leadership. Harper & Row, New York, US.

Carli LL. 2001. Gender and social influence. *J Soc Issues*, 57(4): 725-741.

Cave P, Kılıç S. 2010. The role of women in tourism employment with special reference to Antalya, Turkey. *J Hosp Market Manage*, 19(3): 280-292.

Chaudhry AQ, Javed H. 2012. Impact of transactional and laissez faire leadership style on motivation. *Int J Bus Soc Sci*, 3(7): 258-264.

Chemers MM. 1997. An integrative theory of leadership. Erlbaum, Mahwah, NJ, US.

Çatır O. 2015. Dönüşümcü ve etkileşimci liderliğin örgütsel

sessizlik üzerine etkisi: otel işletmelerinde bir uygulama. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye, pp: 175.

Den Hartog DN, Van Muijen JJ, Koopman PL. 1997. Transactional versus transformational leadership: An analysis of the MLQ. *J Occup Organ Psychol*, 70(1): 19-34.

Deveshwar A, Aneja I. 2014. A study of transnational and transformation leadership styles and factors affect the leadership style. *Int J Bus Econ Manage*, 1(8): 176-185.

Eagly AH, Karau SJ. 2002. Role congruity theory of prejudice toward female leaders. *Psychol Rev*, 109(3): 573-598.

Eeden RV. 2005. Group processes and dynamics in relation to transactional and transformational leadership. Doctoral dissertation, University of South Africa, South Africa.

Elmas S. 2007. Gender and tourism development: a case study of the Cappadocia Region of Turkey. In: *Tourism and gender: Embodiment, sensuality and experience*. Cabi, Wallingford, UK, pp: 302-314.

Foschi M. 2000. Double standards for competence: Theory and research. *Annu Rev Sociol*, 26(1): 21-42.

Gandolfi F, Stone S. 2016. Clarifying leadership: High-impact leaders in a time of leadership crisis. *Rev Manag Comparat Int*, 17(3): 212-224.

Gandolfi F, Stone S. 2018. Leadership, leadership styles, and servant leadership. *J Manag Res*, 18(4): 261-269.

Gürbüz S, Şahin F. 2014. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara, Türkiye, pp: 47.

Hackman MZ, Hills MJ, Furniss AH, Paterson TJ. 1992. Perceptions of gender-role characteristics and transformational and transactional leadership behaviours. *Percept Mot Skills*, 75(1): 311-319.

House RJ, Podsakoff PM. 1994. Leadership effectiveness. Erlbaum, Hillsdale NJ, US.

Howell JM, Avolio BJ. 1993. Transformational leadership, transactional leadership, locus of control, and support for innovation: Key predictors of consolidated-business-unit performance. *J Appl Psychol*, 78(6): 891-902.

Humphreys JH, Einstein WO. 2003. Nothing new under the sun: Transformational leadership from a historical perspective. *Manage Decis*, 41(1): 85-95.

IFC. 2017. Women and Tourism: Designing for Inclusion. International Finance Corporation, Washington, US.

Judge TA, Piccolo RF. 2004. Transformational and transactional leadership: a meta-analytic test of their relative validity. *J Appl Psychol*, 89(5): 755-768.

Karasar N. 2022. Bilimsel araştırma yöntemleri. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, Türkiye, pp: 368.

Kayıkçı MY. 2019. Algılanan liderlik davranışının sosyal kaytarmaya etkisinde pozitif psikolojik sermayenin aracılık rolü: otel işletmelerinde bir araştırma. Doktora tezi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya, Türkiye, pp: 287.

Kirkbride P. 2006. Developing transformational leaders: the full range leadership model in action. *Ind Commer Train*, 38(1): 23-32.

Koçel T. 2020. İşletme yöneticiliği. Beta Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 759.

Koçyiğit S. 2014. Liderlik ve nitelikleri. Yüksek lisans tezi, York Üniversitesi, US.

Lowe KB, Kroeck KG, Sivasubramaniam N. 1996. Effectiveness correlates of transformational and transactional leadership: A meta-analytic review of the MLQ literature. *Leadersh Q*, 7(3): 385-425.

Metin G. 2020. Kadın okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile okul iklimi arasındaki ilişki. Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu

- Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, Türkiye, pp: 139.
- Northouse PG. 2019. Leadership: theory and practice. Sage Publications, New York, US, pp: 600.
- Oin J, Yang Z. 2015. Perception of gender equality among female employees in Beijing five-star hotel. *Tourism Tribune*, 30(9): 63-71.
- Olley R. 2021. A focussed literature review of power and influence leadership theories. *Asia Pac J Health Manag*, 16(2): 7-17.
- Podsakoff PM, Todor WD, Grover RA, Huber VL. 1984. Situational moderators of leader reward and punishment behaviors: Fact or fiction?. *Organ Behav Hum Perform*, 34(1): 21-63.
- Ross SM, Offermann LR. 1997. Transformational leaders: Measurement of personality attributes and work group performance. *Pers Soc Psychol Bull*, 23(10): 1078-1086.
- Safonov Y, Maslennikov Y, Lenska N. 2018. Evolution and modern tendencies in the theory of leadership. *Balt J Econ Stud*, 4(1): 304-310.
- Sevgin MN. 2019. Dönüşümcü ve etkileşimci liderlik davranışının iş yaşam kalitesi ve örgütsel bağlılık üzerine etkisi: beş yıldızlı otel çalışanları üzerine bir araştırma. Doktora tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Mersin, Türkiye, pp: 122.
- Sığır Ü, Gürbüz S. 2015. Örgütsel davranış. Beta Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 805.
- Siyli NA. 2014. Yükseköğretimdeki kadın yöneticilerin dönüşümsel ve sürdürümcü liderlik özellikleri ve metaforları. Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale, Türkiye, pp: 137.
- Tekin ÖA, Genç Z. 2016. Otel işletmelerindeki işlere ve pozisyonlara yönelik cinsiyet algısı. *DEÜ Sos Bilim Enst Derg*, 18(3): 495-521.
- Thrane C. 2008. Earnings differentiation in the tourism industry: Gender, human capital and socio-demographic effects. *Tourism Manage*, 29(3): 514-524.
- Yoder JD. 2001. Making leadership work more effectively for women. *J Soc Issues*, 57(4): 815-828.
- Yukl G. 1999. An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories. *Leadersh Q*, 10(2): 285-305.

Open Access Journal
e-ISSN: 2618 - 6640

Araştırma Makalesi (Research Article)

Cilt 7 - Sayı 1: 14-21 / Ocak 2024
(Volume 7 - Issue 1: 14-21 / January 2024)

SOSYAL BİLGİLER 4. VE 5. SINIF DERS KİTAPLARINDA BİYOGRAFİ KULLANIMININ İNCELENMESİ

Serdar GÖZETEN^{1*}, Zeynep ŞİMŞEK², Sezgin İRİŞİK³, Gülden YAMAN⁴, Mehmet UZ⁵, Haluk Kemal GÜNDOĞAN², Hakan ÖZKAN²

¹MEB Sabri Kolçak İlkokulu, 35370, Buca, İzmir, Türkiye; ²MEB Borsa İstanbul İlkokulu, 33420, Tarsus, Mersin, Türkiye

³MEB Ahmet Yesevi İlkokulu, 33420, Tarsus, Mersin, Türkiye; ⁴MEB Eczacı Umut Özkul Anaokulu, 33420, Tarsus, Mersin, Türkiye

⁵MEB 75. Yıl Kocatepe Ortaokulu, 33420, Tarsus, Mersin, Türkiye

Özet: Sosyal Bilgiler öğretiminde ders kitapları, eğitim öğretim süreçlerinde kullanılan temel kaynakların başında yer almaktadır. On iki yıllık zorunlu eğitim sürecinde Sosyal Bilgiler dersi, ilkököl dördüncü sınıftan itibaren bireylerin bağlı olduğu toplumdaki sosyal yaşamla ilgili görüş ve düşüncelerini biçimlendirmeleri ve bireylerin doğaya, topluma ve içinde yaşadığı dünyaya karşı olumlu ve yapıcı tutumlar geliştirmeleri açısından oldukça önemlidir. Son yıllarda Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde öğrenciyi merkeze alan yöntem ve tekniklerin sınıflarda uygulanması konusundaki bilgi ve uygulama yetersizliği dikkatleri çekmektedir. Çalışmanın temel amacı 2022/2023 eğitim öğretim yılında 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografi kullanım durumunun incelenmesidir. Bu nedenle, Sosyal Bilgiler dersinin eğitim ve öğretiminde yeni yöntem ve teknikler konusunda yapılan literatürdeki araştırmalar ile daha etkili Sosyal Bilgiler öğretimi için kavramlardan, görsel materyallerden ve edebiyattan nasıl yararlanılabileceği üzerinde durulmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada doküman olarak Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından hazırlanan ilköğretim Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarından yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak çözümlenmiştir. Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre 4. sınıf ders kitabında 19 biyografi 5. sınıf ders kitabında ise 10 biyografi olmak üzere toplam 29 kişinin biyografisine yer verildiği görülmüştür. Bazı ünitelerde çok bazı ünitelerde az biyografi kullanılmıştır. Buna karşılık bazı ünitelerde ise hiç biyografi kullanılmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada biyografisi kullanılan 29 kişiden 27'sinin erkek 2'sinin ise kadın olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre Sosyal Bilgiler ders kitabındaki bütün ünitelerde uygun kişiler araştırılarak biyografi kullanımında eşit dağılım yapılması ve kadın biyografilerine de daha fazla yer verilmesi önerileri sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Sosyal bilgiler dersi öğretimi, Sosyal bilgiler ders kitabı, biyografi

Investigation of the Use of Biography in Social Studies 4th and 5th Grade Lesson Books

Abstract: In Social Studies teaching, textbooks are among the most basic resources used in education and training processes. In the twelve-year compulsory education process, the Social Studies course is very important in terms of shaping the views and thoughts of individuals about the social life in the society they belong to, and developing positive and constructive attitudes towards nature, society and the world they live in, starting from the fourth grade of primary school. In the teaching of Social Studies course, the lack of knowledge and practice on the application of methods and techniques that center the student in the classroom draws attention. The main purpose of the study is to examine the use of biography in the 4th and 5th grade Social Studies textbooks in the 2022/2023 academic year. In this case, researches in the literature on new methods and techniques in the education and training of Social Studies course and how concepts, visual materials and literature can be used for more effective Social Studies teaching are emphasized. In the research, the document review method, one of the qualitative research methods, was used. Primary Education Social Studies 4th and 5th grade textbooks prepared by the Ministry of National Education (MEB) were used as documents in the research. The data obtained as a result of the research were analyzed by subjecting content analysis. According to the results of the research, it was seen that 19 biographies in the 4th grade textbook and 10 biographies in the 5th grade textbook included a total of 29 biographies. Biography is used more in some units and less in some units. On the other hand, it was determined that no biography was used in some units. It was determined that 27 of the 29 people whose biographies were used in the study were male and 2 of them were female. According to the results of the research, suitable people were searched in all units in the Social Studies textbook, and suggestions were made to make an equal distribution in the use of biographies and to include more biographies of women.

Keywords: Social studies course teaching, Social studies textbook, Biography

*Sorumlu yazar (Corresponding author): MEB Sabri Kolçak İlkokulu, 35370, İzmir, Türkiye

E mail: serdar0935@gmail (S. GÖZETEN)

Serdar GÖZETEN <https://orcid.org/0009-0007-7991-7784>
Zeynep ŞİMŞEK <https://orcid.org/0009-0002-1660-8291>
Sezgin İRİŞİK <https://orcid.org/0009-0003-6456-0859>
Gülden YAMAN <https://orcid.org/0009-0000-6099-3129>
Mehmet UZ <https://orcid.org/0009-0005-7573-7124>
Haluk Kemal GÜNDOĞAN <https://orcid.org/0009-0005-9758-1722>
Hakan ÖZKAN <https://orcid.org/0009-0003-3058-1010>

Gönderi: 29 Temmuz 2023

Kabul: 06 Ekim 2023

Yayınlanma: 31 Ocak 2024

Received: July 29, 2023

Accepted: October 06, 2023

Published: January 31, 2024

Cite as: Gmzetten S, Şimşek Z, İrişik S, Yaman G, Uz M, Gündoğan HK, Özkan H. 2024. Investigation of the use of biography in social studies 4th and 5th grade lesson books. BJSJ Pub Soc Sci, 7(1): 14-21.

1. Giriş

Eğitim öğretim çalışmalarının sağlıklı ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için eğitim materyallerinin önemi oldukça büyüktür. Eğitim materyallerinin de en başında ders kitapları gelmektedir. Ders kitaplarının niteliğinin yüksek olması şüphesiz eğitim öğretim süreçlerinin de niteliğinin artmasını sağlamaktadır. Ceylan ve ark. (2023) yapmış oldukları araştırmanın sonuçları eğitim materyallerinin öneminin pandemi süreci ile birlikte daha da arttığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte eğitim öğretim süreçlerinin vaz geçilmezi olan ders kitaplarının incelenerek daha verimli hale getirilmesi de eğitim çalışmaları adına hayati önem arz etmektedir.

Biyografi edebi bir tür olarak eğitim alanında sıklıkla kullanılmakla beraber, sadece edebiyat alanında kullanılmayıp eğitim ve öğretim çalışmalarının tüm derslerinde oldukça kolay ve rahatlıkla kullanılan bir eğitim öğretim aracıdır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde, kişilerin öz geçmişi ve yaşam öyküsü olarak tanımlanan biyografi, yaşamları ve bireysel olarak yaptıklarıyla ünlü olmuş kişilerin yaşamlarını resmi belgelere dayalı olarak inceleyen edebi tür olarak tanımlanmaktadır (Oğuzkan, 2001). Biyografiyi farklı bir tanımla açıklamak gerekirse; ülkeleri adına bilimsel, sanatsal, edebi, politik ve sportif gibi alanlarda hem yaptıkları işlerle hem de yaşamlarıyla ön plana çıkan aynı zamanda toplum nezdinde ün kazanmış kişilerin yaşamlarının belgelerle kanıtı olarak tarafsız bir şekilde yazılan edebi üründür (Kaymakçı ve Er, 2009).

Biyografinin konusunun insan ve onun yaptıkları olması nedeniyle yaşamları incelenen kişiler, yaşadıkları toplumda oldukça tanınan, topluma örnek olacak işlerle toplum tarafından benimsenmiş yerel ya da ulusal anlamda tanınan kişiler de olabilir. Bundan dolayıdır ki eğitim kurumlarının her kademesinde verilen eğitim-öğretim çalışmalarında iyi ve sorumlu bireyler yetiştirebilmek amacıyla okutulmakta olan en temel derslerden sayılan Sosyal Bilgiler dersinde biyografilerin kullanımına büyük önem verilerek ders kitaplarında topluma faydalı olan örnek kişilerin biyografilerinden önemli ölçüde yararlanılmaktadır (Öztürk ve Otluoğlu, 2003). Yukarıda değinilen durumlara alakalı olarak eğitim kurumlarında okutulan Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere öğretimi konusunda biyografilerin kullanılması oldukça yaygındır. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen davranışların öğretilmesi, pekiştirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi hususunda da birçok faydasının var olduğu bilinmektedir.

Bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların neticesine bağlı olarak, bu yararları şu şekilde sıralamak mümkündür (Kaymakçı ve Er, 2013): Derslerde kullanılan biyografiler ile toplum tarafından kabul görüp yaptığı çalışmalar ve başarıları ile saygı duyulan kişilerin hayatlarına ve başarılarına odaklanılmaktadır. Biyografiye konu kişilerin hayatlarının tarihsel bir sunumu ile birlikte öğrencilere verilmek istenen hedef ve davranışlar iki taraflı olarak sunulmaktadır. Ders kitaplarında biyografi

kullanımı ile biyografiye konu olan kişiler uygun öğrenme alanı ve ünitelerde işlenen konulara özenle seçilerek özellikle, toplumca benimsenen yaptığı çalışmalarla, takdir edilip toplumun sevgisini, saygısını ve sempatisini kazanan kişilerin örnek hayatlarını aktarırken daha eğlenceli, daha etkili ve daha kalıcı bir tarihsel öğretim sağlamayı amaçlamaktadır. Biyografilere konu olan toplum tarafından ünlü sayılan kişilerin örnek sayılabilecek yaşamları ile öğrencilere aktarılmak istenen bilgi ve belgeleri çok daha kolay daha kalıcı ve davranışsal olarak öğrenmelerine olanak sağlamaktadır. Bunlarla birlikte Sosyal Bilgiler dersinde biyografi kullanımının temel amaçlarından birinin öğrencilerden, biyografisi kullanılan kişilerin hayatları ile kendi içinde bulunduğu durumların karşılaştırmasını yaparak çeşitli çıkarımlarda bulunarak bireysel anlamda daha fazla eleştirel düşünerek eleştirel düşünme yönlerinin daha fazla geliştirilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda uygun konularla sunulan biyografilerle birlikte öğrencilerden, kişilerin hayatlarını inceleyerek bu hayatlardan çeşitli çıkarımlar yaparak öğrencilerde empati kurarak daha doğru kararlar verme, toplumun her bireyinde bulunması beklenen vatanına bağlılık ve milletine karşı sevgi duygusu, milletinin toplumsal tarihine ve geçmişine saygı duyarak milletini ve devletini sevme gibi değerlerin geliştirilmesi de hedeflenmektedir (Kaymakçı ve Er, 2013).

Biyografinin konusunun insan ve onun yaptıkları olması nedeniyle yaşamları incelenen kişiler, yaşadıkları toplumda oldukça tanınan topluma örnek olacak işlerle toplum tarafından benimsenmiş yerel ya da ulusal anlamda tanınan kişiler de olabilir. Bundan dolayıdır ki eğitim kurumlarının her kademesinde verilen eğitim-öğretim çalışmalarında iyi ve sorumlu bireyler yetiştirebilmek amacıyla okutulmakta olan en temel derslerden sayılan Sosyal Bilgiler dersinde biyografilerin kullanımına büyük önem verilerek ders kitaplarında topluma faydalı olan örnek kişilerin biyografilerinden önemli ölçüde yararlanılmaktadır (Öztürk ve Otluoğlu, 2003). Yukarıda değinilen durumlardan dolayı eğitim kurumlarında okutulan Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere öğretimi konusunda biyografilerin kullanılması oldukça yaygındır. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen davranışların öğretilmesi, pekiştirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi hususunda da birçok faydasının var olduğunu söylemek mümkündür.

Bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların neticesine bağlı olarak, bu yararları şu şekilde sıralamak mümkündür (Kaymakçı ve Er, 2013):

Derslerde kullanılan biyografiler ile toplum tarafından kabul görüp yaptığı çalışmalar ve başarıları ile saygı duyulan kişilerin hayatlarına genel olarak odaklanılmaktadır. Aynı zamanda biyografiye konu olan kişilerin hayatlarının tarihsel bir sunumu ile birlikte öğrencilere verilmek istenen hedef ve davranışlar iki taraflı olarak sunulmaktadır. Biyografiye konu olan kişiler uygun öğrenme alanı ve ünitelerde işlenen

konulara özenle seçilerek özellikle, toplumca benimsenen yaptığı çalışmalarla, takdir edilip toplumun sevgisini ve sempatisini kazanan kişilerin örnek hayatlarını aktarırken daha eğlenceli, daha etkili ve daha kalıcı bir tarihsel öğretim sağlamayı amaçlamaktadır. Biyografilere konu olan toplum tarafından ünlü sayılan kişilerin örnek sayılabilecek yaşamları öğrencilere aktarılmak istenen bilgi ve belgeleri çok daha kolay daha kalıcı ve davranışsal olarak öğrenmelerine olanak sağlamaktadır. Tün bunlarla birlikte Sosyal Bilgiler dersinde biyografi kullanımının temel amaçlarından birisinin öğrencilerden, biyografisi kullanılan kişilerin hayatları ile kendi içinde bulunduğu durumların karşılaştırmasını yapıp çeşitli çıkarımlarda bulunarak bireysel anlamda daha fazla eleştirel düşünerek eleştirel düşünme yönlerinin de geliştirilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda uygun konularla sunulan biyografilerle birlikte öğrencilerden, kişilerin hayatlarını inceleyerek bu hayatlardan çeşitli çıkarımlar yaparak empati kurarak daha doğru kararlar verme, toplumun her bireyinde bulunması beklenen vatanına bağlılık ve milletine karşı sevgi duygusu, milletinin toplumsal tarihine ve geçmişine saygı duyarak milletini ve devletini sevmeye gibi değerlerin geliştirilmesi beklenmektedir.

Öztürk ve Otluoğlu (2003)'nın, yaptıkları çalışmalarında ders kitaplarında öğretim tekniği olarak kullanılan biyografinin türlerini ve Türk Edebiyatı'nda biyografinin gelişimi açıklanmış olup, MEB tarafından belirlenen Sosyal Bilgiler derslerinin öğretiminde ulaşmak istenilen hedef ve davranışlarda biyografilerin nasıl ve ne biçimde kullanılacağı ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

2. Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan Diğer Yöntem ve Teknikler

Hem ilkököl hem de ortaokul seviyesinde Sosyal Bilgiler dersi öğretimi konusunda, yapılan değerlendirmeler neticesinde birçok yöntem ve tekniğin ilkököl sosyal bilgiler öğretiminde sınıf öğretmenlerinin ortaokul sosyal bilgiler öğretiminde ise branş öğretmenleri tarafından derslerde kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda Sosyal Bilgiler dersi öğretiminde kullanılan bazı yöntem ve teknik üzerinde durularak bu yöntem ve tekniklerin öğrencilerin ders başarısına etkisi hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

2.1. İşbirliğine Dayalı Öğretim Yöntemi

Bu öğretim yönteminde hedeflenen amaç, öğrencilerin kayıtlı oldukları sınıfa ve eğitim-öğretim çalışmalarını sürdürdükleri eğitim kurumlarına karşı aidiyet duygusunu kazandırmak maksatlı yaparak yaşayarak öğrenme temelinde, öğrencileri stresten uzaklaştırarak insani ilişkilere yaklaştırmaktır. Bununla birlikte bu öğretim yöntemi ile öğrencilerin anaokulundan başlayarak demokratik yaşamı kendisi yaşayarak öğrenip içselleştiren bir toplumun temel yapısının oluşturulması asıl olarak amaçlanmaktadır. Barth ve Demirtaş (1997)'in çalışmasının çıktılarına göre işbirliğine dayalı öğretim yöntemi özellikle grup çalışmalarında ekip ruhunun

güçlendirilerek yaparak ve yaşayarak öğrenme temeli ile daha kalıcı bir öğrenmeyi hedefleyen bir öğretim yöntemidir. Klinger ve ark. (1998) ise bu öğretim yöntemi ile ilgili olarak geniş kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Yaptıkları bu çalışmayı 141 öğrenci ile tamamlamıştır. Klinger ve ark. (1998) yaptıkları bu çalışmanın sonuçlarına göre, öğrenciler açısından önem arz eden öğrencilerin ilgisine ve onları daha çok ilgilendiren konularla ilgili tartışmalar açıldığında bu öğrencilerin, konuyu daha yüksek düzeyde algıladıklarını gösteren sorular sordukları, tam tersi durumda ise öğrenciler için önem arz etmeyen onların ilgisini çekmeyen ve onların ilgilenmedikleri konularda daha az düzeyde algıladıklarını gösteren sorular sordukları tespit edilmiştir. Yine yapılan bu çalışmanın çıktılarına göre deney grubunun, işbirliği içerisinde yaptıkları çalışmalarla okudukları konuları daha iyi anlayıp konu içeriklerini daha iyi anlamlandırdıkları ve çalışılan konu ile ilgili olarak bilgi edinmedeki başarılarında, kontrol grubuna göre daha fazla olumlu yönde geliştikleri görülmüştür. Benzer bir çalışmada Lederer (2000) ise, 4, 5, ve 6. sınıf Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili konuları öğrenmekte zorlanan öğrencilerle deneysel bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma deneye katılan öğrencilerin karşılıklı öğrenmesi ve anlayarak okuma yapmaları üzerine temellendirilmiştir. Bu çalışmada, Sosyal Bilgiler dersinde konuları öğrenmekte zorlanan öğrenciler belli başlı ölçütlere göre gruplandırılır ve her bir gruba değişik ödevler verilerek, her bir guruba lider belirlenir ve bu grup lideri kendi grubundaki öğrencilere öğretmen tarafından belirlenen konuları dağıtır, öğrenciler ise grup lideri tarafından kendilerine verilen bu konuyu derinlemesine öğrenerek özetini çıkarır ve kendince en önemli gördüğü noktaları, diğer grubun üyelerine anlatır ve sonuçta diğer grubun üyelerinin de kendi öğrenmiş olduğu konuyu diğer öğrencilere anlatarak onların da bu konuyu öğrenmelerine yardımcı olur. 128 öğrenci ile yürütülen bu çalışmanın çıktılarına göre, deney grubunun öğrenme düzeyinin lehine bulgulara ulaşılmıştır. İşbirliğine dayalı öğretim yöntemi, öğrencileri ben merkezli davranış sergilemekten uzaklaştırırken, bu öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersine karşı olumlu tutumlar sergilemelerine katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

2.2. Soru-Cevap Yöntemi

Soru cevap yöntemi ile ilgili olarak, Sosyal Bilgiler derslerinde klasik anlamda derslerde uygulanan soru-cevap mantığında ki gibi sorulan soruya karşılık birebir cevap verilmesi gibi değil de, sınıfta bulunan bütün öğrencilerin sorulan soruya karşılık farklı farklı yorum yapmalarına imkân sağlamak amaçlanmaktadır. Bu yöntem ile birlikte öğrencilerden, sınıfa karşı sorulan sorularla sınıfça uygun tartışma ortamı yaratılarak, öğretmenin de uygun şekilde yönlendirmesi ile beklenen sonuçlara ulaşarak yoruma dayalı doğru çıkarımlarda bulunma gibi üst düzey düşünme becerileri kazanmaları beklenmektedir. Eğitim öğretim çalışmalarında en fazla başvurulan eğitim-öğretim yöntemlerinden biri olan

soru-cevap yöntemi ile ilgili olarak en aktif öğrenme modellerinden biridir diyebiliriz. Bütün derslerde kullanılabilen bu yöntem ile öğretmen tarafından anlatılan konularla ilgili olarak anlık sorular sorulduğunda doğrudan öğrencilerin zihinlerini aktif hale getirip öğrenci merkezli öğrenmeyi destekleyerek öğrencilerin aktif olarak düşünmelerini sağlamaktadır. Soru-cevap yöntemine göre sorulan sorular nispeten ikiye ayrılmaktadır. Birinci tip sorular, öğrencilere sorular sorularak onların öğrenmelerine kısa yoldan yardımcı olan sorular "basit soru", öğrencilerin üst düzey düşünmelerini sağlayıp sorulan sorulara birden fazla, farklı yorum getirmelerini sağlayan ikinci tip sorular ise " karmaşık soru" dur. "Karmaşık sorular", üst düzey düşünme gerektirerek aktif bir şekilde öğrenme için hayati öneme sahiptir" (Aycan ve ark., 2002).

2.3. Çoklu Zekâ Yöntemi

Bireyler doğumdan ölüme kadar kısacası yaşadıkları sürece bireysel anlamda birbirlerinden farklı şekillerde öğrenmektedirler. Yılmaz (2002), ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersi öğretiminde çoklu zekâ yönteminin kullanılması durumu ile ilgili olarak bir araştırma yapmıştır. Yılmaz çoklu zeka yöntemini 16 öğrenciye uyguladığı bu çalışmada, deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğunu kanıtlamıştır. Yılmaz'ın 16 öğrenci ile yaptığı bu çalışmanın verilerine göre her bir öğrencide farklı zekâ türlerinin baskın olduğu net bir şekilde görülmüştür. Yapılan çalışmada deney grubu öğrencilerinin matematiksel, müziksel, görsel ve bedensel zekâlarının baskın olduğu; yapılan çalışma sonucunda öğrencilerin en iyi öğrenme sergiledikleri ve en iyi hatırladıkları etkinliklerin, öğrencileri diğer öğrencilerden ayıran bireysel olarak sahip olduğu kendi baskın zekâ grubu ile paralellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yılmaz tarafından yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre çoklu zeka yönteminin, Sosyal Bilgiler dersinde kullanılarak bu yöntemle bu dersi öğrenen öğrencilerin baskın olan zekâ türlerini destekleyerek öğrencilerin genel öğrenme düzeylerini olumlu yönde geliştireceğini ve Sosyal Bilgiler dersinde bu zekâ türlerine yönelik etkinliklerin tasarlanıp yapılması sonucunda, Sosyal Bilgiler öğretimi konusunda olumlu katkı sağlayabileceğini söylemek mümkündür.

2.4. Problem Çözme Yöntemi

Birçok derste etkin olarak kullanılan problem çözme yöntemi, daha çok bilimsel düşünme süreç ve becerilerini içinde bulunduran oldukça üst düzey düşünme ve öğrenme yöntemlerinin başında gelmektedir. Bu yöntem ile birlikte asıl amaç, öğrencilerin olası karşılaşılabilecekleri problemlere odaklanarak, bu problemlere karşı farklı bakış açıları ile birlikte çeşitli çözüm yolları üretmek nihai olarak istenilen sonuca ulaşmaktır. Öğrenciler kendileri için tasarlanan problemlere odaklanarak bu problemlere karşı farklı çözüm yolları üretebilmek için en nihayetinde zihinlerini en üst seviyede kullanmak zorunda kalarak bireysel olarak da kendilerini sürekli geliştirip gelecekte gerçek yaşamda karşılaşılabileceği olası durumlara hazır hale

gelerek çözüm konusunda daha pratik olacaklardır. Problem çözme yöntemi ile birlikte öğrencilere yönelik bilginin öğretilmesi hususunda kullanılan klasik öğretim yöntemlerine nazaran, öğrencilere sürekli sorunlar sunarak öğrencilerden birden çok çözüm yolları bularak sürekli olarak zihinsel bir üretim beklenmektedir. Kan (2003), yaptığı çalışmada yöntemle ilgili olarak problem çözme yönteminin, deney grubu lehine öğrenci başarısını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmanın çıktılarına göre problem çözme yönteminin, Sosyal Bilgiler dersinde kullanılmasının dersi alan öğrencilerde bilimsel düşünme becerilerini, bilimsel araştırmalara katılımlarını ve genel anlamda karşılaşılabilecekleri problemlere karşı çözüm üretebilmeleri konusunda olumlu katkı sağlayabileceğini söylemek mümkündür.

3. Yöntem

Bu bölümde; araştırmanın yapılaş amacı, önemi ile birlikte, araştırmanın modeli, evren, örneklem ve veri toplama araçları ve verilerin analizi hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmadaki temel amaç, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretimi kapsamında ilkökul 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografi kullanım durumunu ortaya koymaktır.

Bu çalışma, ilkökul 4. ve ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografi kullanım durumunu ortaya koyacağı için Sosyal Bilgiler dersi öğretim yöntemlerinden biri olan biyografilerin gelişimi açısından oldukça önemli görülmektedir. Ayrıca, bu konu ile ilgili literatür çalışmalarına bakıldığında, 2005 yılında yenilenen ve güncellenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanan ders kitapları üzerinde yapılan araştırmaların ve çalışmaların azlığı bu çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır.

3.2. Araştırmanın Modeli

Yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme yönteminden faydalanılmıştır. Doküman inceleme yönteminde araştırılacak konu ile ilgili olan literatür taraması yapılarak konu ile ilgili olan varsa, arşiv kayıtları, kitaplar, dergiler, biyografiler, günlükler, mektuplar, gibi birbirinden farklı yazılı ve görsel materyaller incelenir (Balci, 2001). Bununla birlikte, Kırıl (2020) doküman analizini bir nitel veri analiz yöntemi olarak ele alırken, bir veri toplama tekniği ve aynı zamanda dolaylı bir veri analiz yöntemi olarak doküman analizi üzerinde durmuştur. Yapılan bu çalışmada da doküman inceleme yönteminin seçilme nedeni, yöntem olarak araştırmanın amacına uygunluğu ve yazılı materyal kapsamında değerlendirilecek olan ders kitaplarını incelemeye uygun olmasıdır.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmada doküman incelemesi üzerinden durum belirlemesi yapılacağından evren ve örneklem seçimine gidilmemiştir. MEB tarafından hazırlanarak 2022/2023 eğitim öğretim yılında ilkökul 4. ve ortaokul 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan metinlerde

biyografilerin kullanım durumu incelenmiştir.

3.4. Veri Toplama Araçları

Yapılan çalışmada verileri toplama aracı olarak 2022/2023 eğitim öğretim yılında MEB'e bağlı olan okulların 4. sınıfında Tuna Yayıncılık ve 5. sınıfında ise E Kare Yayıncılık tarafından yayınlanan Sosyal Bilgiler dersinde okutulan kitaplardan yararlanılmıştır.

MEB. (2018). İlköğretim 4 Sosyal Bilgiler ders kitabı. Ankara: Tuna Matbaacılık San. Ve Tic. A.Ş.

MEB. (2018). İlköğretim 5 Sosyal Bilgiler Ders Kitabı. Ankara: E Kare Eğitim Yayıncılık Matbaacılık.

3.5. Verilerin Analizi

Yapılan çalışmada elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak çözümlenmiştir. Yapılan çalışmada yazılı kaynakların içerikleri analiz edileceğinden dolayı içerik analizinin kullanılması tercih edilmiştir. Dolayısıyla

araştırmaya konu olan Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarındaki biyografi kullanımına dair elde edilen veriler, sınıf düzeyi, öğrenme alanı, ünite, konu ve kişi gibi ölçütler çerçevesinde analiz edilerek tablolar halinde sunulmuştur.

4. Bulgular

Çalışmanın amaçları doğrultusunda Sosyal Bilgiler Dersi 4. sınıf kitabı incelenmiş olup ders kitabının temalarında kullanılan biyografiler sırası ile Tablo 1'de belirtilerek, dokümanların analizine tabi tutularak aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır. Tablo 1'de görüldüğü üzere ilköğretim 4. sınıf düzeyinde Sosyal Bilgiler dersi kitabında biyografinin kullanımı detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı biyografi kullanım durumu

Öğrenme Alanı	Ünite	Kazanım	Kişi
*Birey ve Toplum Kazanımları	*Herkesin Bir Kimliği Var	*İlgi ve istekleri doğrultusunda okulunda veya yakın çevresindeki eğitsel sosyal etkinliklere katılması için teşvik edilir. *Farklı yeteneklere, beğenilere ve kişilik özelliklerine sahip bireylerin yanı sıra dezavantajlı (engelli, yoksul, devlet bakımına muhtaç veya kronik sağlık sorunları yaşayan) bireylerin durumlarına da değinilir.	*Carlos Tiscar
*Geçmişimi Öğreniyorum	*Millî Mücadele	*Millî Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Millî Mücadele'nin önemini kavrar. *Türk kadınının toplumdaki yerini fark eder.	*Kazım Karabekir *Tayyar Rahmiye Hanım *Sütçü İmam *Ali Saip Bey *Şahin Bey *Hasan Tahsin *Yörük Ali Efe *İsmet İnönü *Şerife Bacı *Fevzi Paşa *Edison *Peter Hewit *Claude Chappe *Samuel Morse *Alexander Graham Bell *Martin Cooper *Wright Kardeşler *George Mestral
*İyi ki Var	*Zaman İçinde Teknoloji *İcat Çıkaralım	*Teknolojik ürünlerin geçmişteki ve bugünkü kullanımını karşılaştırır.	

Yapılan analize göre 4. sınıf sosyal bilgiler öğretiminde 'Birey ve Toplum Kazanımları, Geçmişimi Öğreniyorum ve İyi ki Var' olmak üzere 3 öğrenme alanı belirlenmiştir. Söz konusu bu öğrenme alanları sırasıyla "Herkesin Bir Kimliği Var", "Millî Mücadele" ve "Zaman İçinde Teknoloji" olmak üzere 3 üniteye yer almıştır. Üç üniteye kullanılan biyografi sayısı toplam 19 olmakla beraber, söz konusu ünitelerle ilişkili kazanım sayısı 5 olarak belirlenmiştir. Tablo 1 incelendiğinde özellikle " Millî Mücadele ve Zaman İçinde Teknoloji" ünitesinde toplam

on sekiz biyografinin kullanılması dikkat çekicidir. Bu üç üniteye Birey ve Toplum Kazanımları öğrenme alanında 1, Geçmişimi Öğreniyorum öğrenme alanında 10, Zaman İçinde Teknoloji öğrenme alanında ise 8 biyografi kullanıldığı görülmüştür. Bazı öğrenme alanlarında çok bazı öğrenme alanlarında ise oldukça az hatta hiç biyografi kullanılmasının nedeni ünitelere verilen önemden kaynaklanabilir.

Ayrıca analizi yapılan kitapta biyografisi kullanılan 19 kişiden 2'sinin kadın 17'sinin ise erkek olması dolayısıyla

erkek biyografisinin kadın biyografisine kıyasla oldukça fazla olması dikkati çeken bir başka bulgudur. Kullanılan iki kadın biyografisi ise 'Geçmişimi Öğreniyorum' öğrenme alanında 'Milli Mücadele' ünitesinde kullanılmıştır. Bu durumun nedeni de kurtuluş savaşında kadın kahramanlarında varlığının bilinmesi ve unutturulmaması dolayısı ile kadın kahramanların kahramanlıklarının öğretilip yüceltilerek kız çocuklarına bu konuda olumlu örnekler sunmak olabilir. Bunun yanı sıra 4. sınıf öğrencilerine biyografinin tanımının ne olduğu, nasıl hazırlanabileceği 4. sınıf öğrencilerinin anlayabileceği şekilde basitçe anlatılarak uygulama ev ödevi olarak çevrelerinde yer alan insanlardan önemli gördüklerinin biyografisini hazırlamaları istenerek sınıf önünde sunum yapmaları gibi uygulamalarla pekiştirme çalışmaları yapıldığı görülmüştür.

Yine çalışmanın amaçları doğrultusunda Sosyal Bilgiler Dersi 5. sınıf kitabı incelenerek ders kitabının temalarında kullanılan biyografiler sırası ile Tablo 2'de belirtilerek dokümanların analizi sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

Tablo 2'de görüldüğü üzere ilköğretim 5. sınıf düzeyinde

Sosyal Bilgiler dersi kitabında biyografinin kullanımı detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Buna göre 5. sınıf sosyal bilgiler öğretiminde 'Bir Fikrim Var ve Milli Değerlerimiz' şeklinde 2 öğrenme alanı belirlenmiştir. Söz konusu bu öğrenme alanları sırasıyla "Bilim, Teknoloji ve Sosyal Yaşam" ve "Güç, Yönetim ve Toplum" olmak üzere 2 üniteye yer almıştır. İki üniteye kullanılan biyografi sayısı toplam 10 olmakla beraber, söz konusu ünitelerle ilişkili kazanım sayısı 6 olarak belirlenmiştir. Tablo 2 incelendiğinde özellikle "Bilim, Teknoloji ve Sosyal Yaşam" ünitesinde toplam dokuz biyografinin kullanılması dikkat çekicidir. Bu da muhtemelen ünitenin öneminden kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında biyografisi kullanılan kişilerin tamamının erkek biyografisi olması buna karşılık hiç kadın biyografisinin kullanılmaması araştırmada dikkat çeken bulgudur. Bunun yanı sıra 5. sınıf öğrencilere biyografinin ne olduğu, nasıl hazırlanabileceği anlatılmış ve uygulama yapmak açısından çevrelerinde yer alan insanlardan önemli gördüklerinin biyografisini hazırlamaları istenmiştir.

Tablo 2. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı biyografi kullanım durumu

Öğrenme Alanı	Ünite	Kazanım	Kişi
*Bir Fikrim Var	*Bilim, Teknoloji ve Sosyal Yaşam	*Bilim insanları ve mucitlerin ortak özelliklerini öğrenir. *Bilimsel düşünmenin, bilimsel çalışmaların başarıya ulaşmasında önemli olduğunu kavrar. Bilim insanları ile mucitlerin arasındaki farkı söyler.	*İbn-i Sina *Aziz Sancar *Cahit Arf *Isaac Newton *Gazi Yaşargil *Thomas Edison *Louis Pastör *Charles Messier *Dilhan Eryurt *Rıza Kayaalp
*Milli Değerlerimiz	*Güç, Yönetim ve Toplum	*Anayasa'da, millî egemenlik ve bağımsızlık konusunda yapılan açıklamalara örnek verir. *Millî egemenliğimizi ve bağımsızlığımızı temsil eden değerlerimize örnek verir. *Bayrak, millî marş ve başkent gibi değerlerin, özgür ve bağımsız devletlerin sahip olduğu semboller olduğunu bilir.	

5. Tartışma ve Sonuç

Biyografi edebi bir tür olarak eğitim alanında sıklıkla kullanılmakla beraber, sadece edebiyat alanında kullanılmayıp eğitim ve öğretim çalışmalarının tüm derslerinde kullanılan bir eğitim öğretim yöntemidir. Bu çalışmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsamında ilköğretim 4. sınıf ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografinin kullanım durumu incelenmiştir.

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada incelenen kitaplar 2022-2023 eğitim öğretim yılında MEB tarafından devlet okullarına dağıtılan 4. sınıf için Ankara: Tuna Matbaacılık San. Ve

Tic. A.Ş. ve 5. sınıflarda okutulan Ankara: E Kare Eğitim Yayıncılık Matbaacılık tarafından yayımlanan ders kitaplarıdır.

Araştırma kapsamında incelenen 4. ve 5. sınıf ders kitapları genel olarak değerlendirildiğinde, biyografi kullanımına yoğun bir şekilde yer verildiğini söylemek mümkündür. Kullanılan biyografiler ünitelere eşit olarak dağıtılmamış olup, bazı ünitelerde çok bazılarında az kullanılmış olup bazı ünitelerde ise hiç biyografi kullanılmadığı tespit edilmiştir. Genel olarak incelenen her iki kitapta da kullanılan biyografilerin öğrencilerin örnek alacağı kişilerden seçilmiş olup ayrıca öğrencilerin zihninde kalıcı olması için görsel materyallerle desteklendiği görülmüştür. Yiğittir ve Öcal (2010)'ın,

yaptıkları çalışma sonucunda ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin biyografisi verilen örnek kişileri örnek olarak çalışkanlıklarını arttırdıkları tespit edilmiş olup, yapılan çalışmada benzer sonuçlar elde edilmiştir. Sınıflara göre değerlendirilecek olursa 5. sınıf ders kitabında temalara göre biyografi kullanım sayıları karşılaştırıldığında en az biyografi kullanımının “Güç, Yönetim ve Toplum” temasında olmak üzere 1 kere kullanıldığı, en çok biyografi kullanımının ise “Bilim, Teknoloji ve Sosyal Yaşam” temasında 5 kere kullanıldığı belirlenmiştir. Bu durumda 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında biyografi kullanımının önem verilen ünitelere göre fazla ve az kullanıldığını söylemek mümkündür. Buna karşılık olarak 4. sınıf ders kitabında ise “Geçmişimi Öğreniyorum” temasında 10, “İyi Ki Var” temasında 8, “Birey ve Toplum” temasında ise 1 kere biyografi kullanıldığı belirlenmiştir.

Biyografi kullanımında sınıfları karşılaştırmak gerekirse 4. sınıf ders kitabında 19 biyografiye yer verildiği bu durumun 5. sınıf ders kitabında ise 10 kişi olduğu görülmüş olup aradaki farkın neredeyse iki katı olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda 4. sınıfın ilköğretim kademesine girmesi nedeniyle Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ilköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında biyografi kullanımına daha fazla önem verildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca 4. sınıf ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan toplam biyografi sayısının 29 olduğu tespit edilmiştir. Kullanılan bu biyografilerden 27’sinin erkek biyografisi, 2’sinin ise kadın biyografisi olduğu, kullanılan kadın biyografilerinin ise tamamının 4. sınıf ders kitabında olduğu ve kullanılan 2 biyografinin de “Milli Mücadele” ünitesinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durumda kadın ve erkek biyografi kullanımı konusunda erkek biyografilerin daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte hem 4. sınıf ders kitabında hem de 5. sınıf ders kitabında ortak olarak biyografisi kullanılan tek kişinin ise “Thomas Edison” olması çalışmada dikkat çeken bir başka konudur. İncelenen her iki kitapta da bilimsel gelişmeler konusunda geçmiş dönemde bilime önemli katkılar sunmuş Türk bilim insanlarının da biyografisine de ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Biyografi kullanımı ile öğrencilere dersleri daha kalıcı bir şekilde öğretmek, bu sayede konuyla ilgili geçmişte değerli katkılar sunmuş şahsiyetler hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Böylece öğrencilerin biyografisi kullanılan toplum için değerli kişileri örnek alarak hedeflenen kazanımlara ulaşacakları düşünülmektedir. Er (2010)’in yılında, yaptığı benzer bir çalışma ile ilköğretim öğrencilerinin toplumda örnek olan ve hayatları ile merak uyandıran kişilerin biyografisini araştırıp yazarak, yazdıkları kişileri de rol model aldıkları tespit edilmiş ayrıca, başarı-çalışkanlık arasında pozitif bir ilişki bulunması yine ders kitaplarında biyografi kullanımının önemini ortaya koymaktadır. Öğrencilere verilmek istenen konuların öğretilmesi esnasında özellikle temalarda kullanılan metinlerin yazarlarının hayatlarına da kısaca vurgu yapılarak bu yazarların biyografilerine

yer verilerek yazarların ön plana çıkarılması da yapılan çalışmada dikkat çeken bir başka konudur. Her iki kitapta da biyografisi kullanılan kişilerin bazılarının geçmişte yaşamış bazılarının ise hala yaşayan kişiler olduğu görülmektedir.

Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, öğrenciler üzerinde daha etkili bir Sosyal Bilgiler öğretimi için aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur. Yapılan çalışmada erkek biyografilerinin kullanımında kadınlara göre çok büyük bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda ders kitaplarında kadın ve erkek biyografilerinin kullanımı konusunda olabildiğince eşit sayılarda yer verilmeli.

Yine incelenen her iki kitapta da bazı ünitelerde çok fazla biyografi kullanıldığı bazılarında az bazı ünitelerde ise hiç biyografi kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında uygun ünitelerde uygun kişilerin biyografilerinin kullanımının öğrencilerin olumlu ve kalıcı öğrenmeleri üzerinde etkisi göz önünde bulundurularak ders kitaplarında işlenen bütün ünitelerde özellikle yerli kişilerin biyografilerine yeteri kadar yer verilmelidir.

MEB’in hizmet içi eğitim kursları hazırlama ve planlama aşamasında biyografi ile ilgili kurslara gerekli önemi vermelidir. Diğer ders kitaplarında da öğrencilerin ilgi ve yönelimlerine uygun olarak özellikle yaşayan ve öğrencilerin merakını uyandıracak ve kişilerin biyografilerini geliştirme çalışmaları yapılmalı.

Sosyal Bilgiler dersleri işlenirken biyografi tekniğini destekleyecek biyografi ile birlikte birden fazla yöntem ve teknik bir arada kullanılarak derslerde internetten ve etkileşimli tahtalardan daha fazla yararlanılması konusunda önerilerde bulunulabilir.

Sınırlılıklar

Araştırma 2022/2023 eğitim öğretim yılı ile bu eğitim öğretim yılında MEB tarafından dağıtılan ve devlet okullarında okutulan 4. sınıf Tuna Yayıncılık ve 5. sınıf E Kare Yayıncılık tarafından yayımlanan Sosyal Bilgiler ders kitabı ile sınırlandırılmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazar(lar)ın katkı yüzdesi aşağıda verilmiştir. Tüm yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

	S.G.	Z.Ş.	S.İ.	G.Y.	M.U.	H.K.G.	H.Ö.
K	15	15	15	15	15	15	10
T	15	15	15	15	15	15	10
Y	15	15	15	15	15	15	10
VTI	15	15	15	15	15	15	10
VAY	15	15	15	15	15	15	10
KT	15	15	15	15	15	15	10
YZ	15	15	15	15	15	15	10
KI	15	15	15	15	15	15	10
GR	15	15	15	15	15	15	10

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, KI= kritik inceleme, GR= gönderim ve revizyon.

Çatışma Beyanı

Yazarlar bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Beyan

Bu araştırmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Aycan Ş, Kaynar Ü, Türkoğuz S, Arı E. 2002. İlköğretimde kullanılan fen bilgisi ders kitaplarının bazı ölçütlere göre incelenmesi. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, 16-18 Eylül, Ankara, Türkiye.
- Balcı A. 2001. Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, Türkiye, pp: 127.
- Barth JL, Demirtaş A. 1997. İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi. Dünya, İstanbul, Türkiye, pp: 57.
- Ceylan B, Alpaslan A, Taş Ü, Yılmaz E, Gözler C, Sezen HC, Genç M, Alpaslan B, Şimşek N, Duran A. 2023. The evaluation of educational materials according to the opinions of class teachers in the process of distance education. BSJ Pub Soc Sci, 6(2): 63-72.
- Er H. 2010. Sosyal Bilgiler eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin "biyografi" kullanımına ilişkin görüşleri. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, pp: 196.
- Kan Ç. 2003. Problem çözüme yönteminin ilköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler dersinde öğrenci başarısına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara,

Türkiye, pp: 150.

- Kaymakçı S, Er H. 2013. Sosyal Bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında biyografinin kullanımı. Mehmet Akif Ersoy Üniv Eğit Fak Derg, 1(25): 198-224.
- Kaymakçı S, Er H. 2009. Sosyal Bilgilerde biyografi kullanımı. İçinde M. Safran (Ed.), Sosyal Bilgiler Eğitimi. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, Türkiye, pp: 414-428.
- Kıral B. 2020. Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt Üniv Sos Bil Enst Derg, 8(15): 170-189.
- Klinger R, Patricia SC, Thomas G. 1998. Approaches to children's song acquisition: Immersion and phrase-by-phrase. J Res Music Educ, 46(1): 24-34.
- Lederer JM. 2000. Reciprocal teaching of social studies in inclusive elementary. J Learn Disabil, 33(1): 91-106.
- MEB. 2018. İlköğretim 4 Sosyal Bilgiler ders kitabı. Ankara: Tuna Matbaacılık San. Ve Tic. A.Ş., Ankara, Türkiye.
- MEB. 2018. İlköğretim 5 Sosyal Bilgiler ders kitabı. Ankara: E Kare Eğitim Yayıncılık Mat., Ankara, Türkiye.
- Oğuzkan F. 2001. Çocuk edebiyatı. Anı Yayınları, Ankara, Türkiye, pp: 424.
- Öztürk C, Otluoğlu R. 2003. Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller. Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, Türkiye, pp: 280.
- Yılmaz G. 2002. İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersi vatan ve millet ünitesinde çoklu zeka kuramına göre geliştirilen eğitim durumunun öğrencilerin akademik başarısına etkisi ve öğrenci görüşleri. URL: <http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/441> (erişim tarihi: 10 Şubat 2022).
- Yiğittir S, Öcal A. 2010. Value Tendency of 6th grade elementary school students. Selçuk Üniv Sos Bil Enst Derg, 24: 407.

Open Access Journal
e-ISSN: 2618 – 6640

Araştırma Makalesi (Research Article)

Cilt 7 - Sayı 1: 22-33 / Ocak 2024
(Volume 7 - Issue 1: 22-33 / January 2024)

SOVYETLER DÖNEMİ KIRGIZİSTAN VE ORTA ASYA HALKININ SOSYAL VE SİYASİ DURUMU

Zuura MURATOVA^{1*}

¹Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences, Department of History, 555200, Samsun, Türkiye

Özet: Orta Asya ve Türkistan halkı, Sovyetler Birliği'nin güçlü etkisi altında kalmıştır. Sovyetler için Orta Asya politikası, yalnızca doğal kaynaklar açısından zengin ancak Batı'nın güçlü gücünden nispeten uzak olan bir bölgenin üretkenliğini ve ekonomik potansiyelini geliştirmektir. İşgalin kendisi acımasızdı ve daha sonra Orta Asya kaynaklarını iyileştirmek için çok az şey yapılmıştır. Halkın durumunu iyileştirmek için hiçbir şey yapılmamasına rağmen, Sovyet'in Ruslaşma politikası konusunda yaygın bir suçlama yapıldığı söyleniyor. Ruslar, doğal kaynaklar bakımından zengin ve büyük bir sömürü kapasitesine sahip Orta Asya'nın geniş ve seyrek nüfuslu bir bölgesinde yaşamaktadır. Asya üzerinde Sovyet yetkililerin uyguladığı siyasi ve ekonomik kontrol bulunmaktadır. XX. yüzyılda sivil halka yönelik kitlesel terör ve yok etme girişimlerine tanık olunmuştur. Bunlardan biri de Stalin'in Büyük Temizliği veya Büyük Terör olarak adlandırılan tarihsel olaydır. Stalin rejimi tarafından 1937-1938 yıllarında Kırgız liderlerine yönelik siyasi katliamları vardır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; niçin, nasıl, ne şekilde gibi sorulara cevap bulmak amacı ile kullanılır. Nitel araştırma kullanılan bu çalışmada doküman analizi gibi veri toplama yöntemleriyle oluşturulmuş bir araştırma türüdür. Bağımsızlık sonrası süreçte devlet tarafından ortaya koyulan siyasi söylemler ve uygulamalar ile Kırgızistan, Orta Asya'nın en demokratik ülkesi olarak anılmaya başlanmıştır. Kırgızistan coğrafyası tarihten günümüze ticaret yollarının üzerinde bulunan, Merkezî Asya'da doğudan batıya geçiş noktasını teşkil eden jeostratejik ve jeopolitik olarak önemli bir konuma sahiptir. Bununla birlikte zengin yeraltı maden ve enerji kaynakları, ülkenin modern dünyadaki önemini daha da arttırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kırgızistan, Represya, Kulak, Stalin, Sovyet, Orta Asya

Social and Political Situation of the People of Kyrgyzstan and Central Asia in the Soviet Era

Abstract: The peoples of Central Asia and Turkestan were still strongly influenced by the Soviet Union. The Central Asian policy of the Soviet Union was to develop the productivity and economic potential of a region rich in natural resources but relatively far from the mighty Western power. The occupation itself was brutal and subsequently did little to improve Central Asia's resources. Although nothing was done to improve the population situation, the Soviet policy of Russification was widely accused. The Russians lived in a large, sparsely populated area of Central Asia, rich in natural resources and with great mining potential. Political and economic control of Asia was exercised by the Soviet authorities. The 20th century saw attempts of terror and mass destruction against civilians. One of them is a historical event called Stalin's Great Purge or the Great Terror. There were political massacres of Kyrgyz leaders by the Stalin regime in 1937-38. Qualitative research method was used in this study. Qualitative research is used to find answers to questions like why, how, and how. In this study, qualitative research is a type of research generated by data collection methods such as document analysis. With state-promoted political discourse and activities in the post-independence process, Kyrgyzstan has become the most democratic country in Central Asia.

Keywords: Kyrgyzstan, Repression, Kulak, Stalin, Soviet, Central Asia

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences, Department of History, 555200, Samsun, Türkiye

E mail: muratova.zuura@gmail.com (Z. MURATOVA)

Zuura MURATOVA <https://orcid.org/0000-0001-9716-5423>

Gönderi: 17 Ağustos 2023

Kabul: 28 Kasım 2023

Yayınlanma: 31 Ocak 2024

Received: August 17, 2023

Accepted: November 28, 2023

Published: January 31, 2024

Cite as: Muratova Z. 2024. Social and political situation of the people of Kyrgyzstan and Central Asia in the Soviet Era. BSJ Pub Soc Sci, 7(1): 22-33.

1. Giriş

Orta Asya, coğrafi ve siyasi açıdan çok çeşitli şekillerde tanımlanabilir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne göre Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan (dört memleket) Orta Asya'yı yönetir. Kazakistan, SSCB'nin dağılmasının ardından bu tanımlamaya dahil edilmiştir. Geniş anlamda ise Orta Asya, Afganistan ve Pakistan'ın kuzeyi, Doğu Türkistan, Rusya'nın güneydoğusu ve Moğolistan ile İran'ın kuzeydoğusu dahil olmak üzere tüm bölgeleri kapsamaktadır. Tarihi açıdan Türk uygarlığının beşiği olan yer, asırlar boyunca "Türkistan" olarak anılmıştır (Bohr ve Crisp, 1996).

Orta Asya ve Türkistan halkı, Sovyetler Birliği'nin güçlü etkisi altında kaldı. Bu bölgedeki sosyal ve siyasi yapılar, Sovyetler döneminde etkilendi ve daha sonra ülkelerin bağımsızlığına kadar bu izler hissedilmiştir. Sovyetler için Orta Asya politikası, yalnızca doğal kaynaklar açısından zengin ancak Batı'nın güçlü gücünden nispeten uzak olan bir bölgenin üretkenliğini ve ekonomik potansiyelini geliştirmektir. Şu anda beklenen ikinci bir Orta Asya, Komünist etkinin Güney ve Orta Doğu Asya'ya yayılmasında bir avantaj olarak kullanılmaktadır. Sovyet politikasının arka planında göz önünde bulundurulması gereken bazı ilgili unsurlar vardır.

Bu unsurlardan ilki tarihtir. Orta Asya, Çarlık işgalinden hemen önce Buhara, Hive ve Hokand devletleri ve birkaç küçük hanlıktan oluşuyordu. Yalnızca Buhara ve Hive Devletleri işgalden sonra sözde bağımsızlığı korumuştur. Bölgenin geri kalan kısmı idari olarak Türkistan eyaletine ve şimdiki Kazakistan'ın yaklaşık olarak aynı olduğu Bozkır bölgesine ayrılmıştır. İşgalin kendisi acımasızdı ve daha sonra Orta Asya kaynaklarını iyileştirmek için çok az şey yapılmıştır. Bazı stratejik yollar ve demiryolları inşa edilmiştir ve büyük ölçüde pamuk yetiştiriciliği için bazı sulama projeleri inşa edilmiştir. Halkın durumun iyileştirmek için hiçbir şey yapılmamasına rağmen, Sovyet'in Ruslaşma politikası konusunda yaygın bir suçlama yaptığı söyleniyor. Rus yerleşimciler ve hükümet projelerine karışmamak koşuluyla, insanlar kendi yaşam tarzlarını sürdürebilirler. Önce 1898'de başlayan ve hızlıca durdurulan Anciyen ayaklanması, ardından da çok geçmeden gerçekleşen 1916 Ürkün mücadelesinin sebebi de Orta Asya'da yürütülmekte olan Rus politikasıydı.

İkinci unsur konumdur. Zaman zaman Orta Asya, Avrasya toprak kütesi olarak adlandırılır. Metro-politan herhangi bir coğrafi nedenle Rusya'dan ayrılmadı ve Ruslar hiçbir zaman bölgenin o kadar ayrı olduğunu kabul etmediler. Türkmenistan'daki Kara-Kum çöl bölgesi, Tien-Shan'ın dağlık bölgesi ve Pamir dışında, tarım, sanayi, ulaşım ve Rus yerleşimi için uygun fiziki koşullar vardır.

Üçüncü ve en önemli bileşen halktır. 1939'da yapılan son Sovyet nüfus sayımına göre, Orta Asya'nın yerli nüfusu 1926'dan yalnızca %4,4 daha fazlaydı. Şu anda nüfus 75 milyonu geçti. Orta Asyalıların onda dokuzu Türk veya Türk kökenlidir, geri kalan onda biri İrandır. İslam, sekizinci yüzyıldan itibaren kültürlerini birleştiren bir unsur olarak kabul edilmeden önce bile benzer özellikler gösteriyordu. Türkler arasında en belirgin özelliği dil benzerliğidir (Karabulut, 2009).

Sovyet yöntemlerini mümkün olduğunca tarafsız ve objektif olarak incelemek, Orta Asya'da neler olup bittiğini anlamak ve gelecekte neler olabileceği hakkında bir fikir edinmek için en iyisidir. 1936'ya kadar, Orta Asya'nın şu anda beş sosyalist Sovyet Cumhuriyetine nasıl bölündüğü tam olarak bilinmemektedir. Devrimin ilk günlerinde, yetkililer, en azından önemli idari bölgelerinden bazılarını, yani Türkistan ilini ve Buhara ve Hive yarı-bağımsız bölgelerini korumak istiyorlardı. Bunlar, Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Buhara ve Harezmi Sovyet Halk Cumhuriyetleri olarak bilinen üç Cumhuriyeti kurdular. Başlangıçta bu cumhuriyetlere gerçek özerklik verme fikri vardı, ancak bu hızla ortadan kalktı ve 1924'te yeni bir yönetim bölümü oluşturuldu, sınırlar etnik ve dilsel olarak aynı hizaya sokuldu. Asıl amacı ne olursa olsun, bu etnik bölünme, Fergana Vadisi'ndeki sınırların dikkat çekici bir şekilde birbirine iç içe geçmesine neden oldu. Bu, dört yakın cumhuriyetin ekonomik bağımsızlığının mümkün olmadığını ve merkezi bir ekonomik kontrolün gerekli olduğunu gösterdi (Kamalov, 2011). Orta Asya üzerinde Sovyet yetkililerin uyguladığı siyasi ve ekonomik kontrol, özellikle dikkat çekici değildir. Başka bir deyişle

emperyalizmdir. Dünyanın her yerinde emperyalist güçler, geriye dönük halklar üzerinde katı politik ve ekonomik kontrol uygulamıştır. Bazı durumlarda, iktidardaki güçler, baskının bir sonucu olarak kısmen ya da tamamen özyönetim sağlamıştır. Sovyet metodu, ırkçılık ve propaganda yoluyla halkların öz yönetimin ne olduğunu öğrenmelerini engeller (Canbaş, 1999).

1920-1930'lu yıllar, SSCB'nin tüm halklarının sosyal yapılarını kökten değiştirdiği bir dönemdi. Sovyet hükümeti, Kırgızistan'da kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda sosyalist bir model oluşturmaya çalıştı. 1917 Şubat devriminden sonra bölgedeki Türk halkının kurdukları çeşitli siyasi parti ve örgütleri, Bolşevikler tarafından tasfiye edildi ve güçlü bir merkezî yönetim sistemi kuruldu. 1920'lerden 1930'lara kadar Kırgızlar, boy teşkilatı üzerine kurulu bir sosyal yapıya sahipti. Sovyetler, Kırgızları göçebe yaşamlarından yerleşik yaşamlara geçmeye zorlayarak, kolhoz sistemi içinde boy teşkilatının izlerini yok etmeye çalıştı. Bu bağlamda, Sovyet yönetimi sınıf mücadelesi teorisini ortaya atarak zenginler ve fakirler arasındaki çatışmayı körükledi (Kurmanov ve Zaynidin, 1997). Sınıf mücadelesi teorisi kapsamında sömüren ve sömürülen gruplar arasındaki mücadelenin kaçınılmazlığı öğretisi de Kırgız toplumunda yayıldı. Bu, fakir grupları yanlarına çekerek zenginlere karşı acımasız bir savaş başlatmaya çalıştılar. Kırgız toplumunda, bay ve manap olarak adlandırılan varlıklı sınıflar sömürücü sınıf olarak görülüyordu ve yok edilmeleri bekleniyordu. Zenginlere karşı yoğun propaganda yapılmış ve üst tabakanın etkisini azaltmak için bunların bir kısmı Kırgızistan'ın farklı bölgelerine sürgün edildi ve daha zengin olanlar diğer Sovyet cumhuriyetlerine sürgün edildi. Ekonomide kolhozlar ve sovhozlar kuruldu ve özel mülkiyet devletleştirildi. Yine aynı şekilde, kültür alanında bir Kültür Devrimi kampanyası başlatıldı. Bu kampanyanın amacı, halkın geleneksel din ve kültürlerini terk edip Sovyet kültürünü benimsemesi idi (Malabayev, 1969).

Sovyet rejiminin kurulmasından itibaren 1920'li yıllar boyunca Kırgızistan Komünist Parti şubesi arasında gruplar arası çatışmalar vardı. Bu mücadelelerin en yaygın örneği, birine Abdikerim Sıdıkov ve ikincisine Rahmankul Hudaykulov liderlik eden iki grup arasında sürekli çekişmeler ve tartışmalardır. Sovyet hükümeti, bu iki grubun mücadelesini "boylar-arası mücadele" olarak tanımlamaya çalıştı. Bağımsızlık döneminde tarihçi Zaynidin Kurmanov, bu iki gruba katılanların boy köklerini araştırarak, bunların boy menfaatini koruyan gruplar olmadıklarını, ideolojik ve siyasi nedenlerle bir araya geldiklerini iddia etti. Her iki grupta da aynı boyun temsilcileri olduğundan, onu boylar-arası çatışmaya bağladı. Hudaykulov taraftarları bir uruk ve üç boyun (Tınay, Solto, Sarıbağış ve Çerik) temsil ederken, Sıdıkov taraftarları altı boyun (Solto, Sayak, Bugu, Kıpçak, Sarıbağış ve Adıgine) temsil eder. Boyları dışında, bu iki grup sınıf yapısına göre de ayrılmamış. Her iki grupta da bay-manap, orta halliler, batrak ve fakir sınıftan insanlar vardı. Bu nedenle, her iki grup boy ve sosyal bağlantıları

açısından birbirinden farklı değildi. Bunlar çıkarlarına, entelektüel durumlarına, meslekî faaliyetlerine, dünya görüşlerine ve halk nezdindeki sorumluluklarına göre bir araya gelmişlerdi. Daha ziyade güç mücadelesi gruplaşmanın temelini oluşturuyordu. Başka bir deyişle, iki grup arasındaki çatışma, iktidara sahip siyasi sınıfların mücadelesidir.

İç Savaşta Kızıl Ordu'nun başarısı, Bolşeviklerin dikkatini Batıdan Doğuya çevirdi. Lenin'in milletle politikası, diğer bölgelerde olduğu gibi Türkistan'da da uygulanmaya çalışıldı ve SSCB tarafından özerk cumhuriyetler ve vilayetler kuruldu. Bu siyasete karşı, T. Rıskulov gibi Türkistan'ın önemli aydınlarının, sınırların yeniden çizilmesine alternatif olarak Türk halkını bir araya getiren birleşik bir Türk Sovyet Cumhuriyeti kurmanın daha iyi olduğunu savundukları bilinmektedir. Bununla birlikte, Moskova, Lenin'in milletler politikasını Türkistan'da da aynı şekilde uygulamak istediği için bu tür kötülüklerden kaçınmış ve özerk cumhuriyetler ve vilayetler kurmaya başlamıştır. Kırgız bilim adamları, Kırgız kültürünün ve tarihinin çok daha eski tarihlere dayandığını iddia ederek, kendi özerk vilayetlerinin kurulması için çaba gösterdiler (Kurmanov, 1997).

Kırgızistan, SSCB'den bağımsızlığını kazanan ilk Orta Asya ülkesidir. 24 Ekim 1990'da Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSC) Cumhurbaşkanlığı mevkisi kuruldu ve Kırgızistan SSC Anayasası değiştirildi. Bu, ülkenin siyasal sistemini oluşturan en önemli aşamadır. 27 Ekim 1990'da Kırgızistan SSC Konseyi Kırgızistan'ın ilk cumhurbaşkanını seçti. Kırgızistan'da cumhurbaşkanlığı için yarışan 12 adaydan ikisi birinciliği elde etti. Nasirdin İsanov 62 milletvekilinin oyunu alırken, Askar Akayev 179 milletvekilinin oyunu aldı. SSCB döneminde Komünist Parti ile iyi ilişkiler içinde olmayan ve hayatının büyük bir bölümünü bilimle geçiren Akayev, Cumhurbaşkanlığı görevine geldikten kısa bir süre sonra Kırgızistan ve Orta Asya'da demokratik kişiliğiyle tanınmıştır (Malabayev, 1969).

2. Orta Asya ve Kırgızistan Halkının Tarihi

Orta Asya, yüzyıllar boyunca göçebe toplulukların yaşadığı önemli bir bölge oldu. Bu bölgede Türkler, Moğollar, İslam orduları ve Rus İmparatorluğu'nun etkisi altında kaldı. Rusya 15. yüzyıldan itibaren fetihlerle sürekli genişledi. Kazan, Astrahan ve Sibirya hanlıklarını ele geçirdikten sonra 17. yüzyılda Orta Asya'ya askerî hamleler başladı. Bu dönemde Ruslar, uzun süredir bölgede önemli ticari faaliyetler yürüten İngiliz tüccarların Orta Asya'daki etkinliklerini artırmasından rahatsız olmaya başladı. Moskova yönetimi, bu durum nedeniyle askerî girişimlere başladı. Bu hareketlilikte Rusya'nın güney sınırlarının güvenliğini sağlama düşüncesi de önemli bir rol oynadı. Bu tarihlerde Orta Asya'da çok sayıda hanlık vardı (Aknazarova, 2000).

Kırgız tarihi, ilk olarak m.ö. 201 senede Hunların fethetmesi ile ortaya çıkar ve sonradan da binlerce yıllar arasında Yenisey Kırgız Kağanlığı, Uygur devleti, Büyük Kırgız Devleti, Karahanlılar, Moğol devleti, Çağatay ulusu,

Haydu devleti, Timurlular, Kırgız-Kalmak mücadeleleri, Cungar Hanlığı ile ilişkiler, Hokand Hanlığı, Rus Çarlığı ve Sovyet dönemi ile başlar (Buyar, 2017).

Kazak Hanlığı, göçebe yaşam tarzının daha çok görüldüğü kuzey bölgesinde hüküm sürdü. Buhara ve Hive hanlıkları ise daha yerleşik yaşam tarzı olan güney bölgelerde yaşadı. Ruslar öncelikle kendilerine bağlı olan Kazak birlikleri ile bölgede etkinlik kurmaya çalıştılar, ancak özellikle Hive Hanlığı bu Kazak birliklerini yendiler. I. Petro dönemine kadar bölge hanlıkları devam eden saldırılara dayanabildiler ve Rusları bir tehdit olarak görmediler. Bununla birlikte, I. Petro'nun tahta çıkması ve ülkesini bir imparatorluk haline getirme isteği, Rusya'nın Orta Asya siyasetini önemli ölçüde değiştirdi. Petro, özellikle Hindistan ile iş bağlantıları kurmak istiyorsa Orta Asya'yı çok önemli görüyor. Petro, 1720 yılında Balkash Gölü kenarına kaleler inşa ederek göçebe halkın yaşadığı Kırgız bölgesini ele geçirdi (Aknazarova, 2000).

Petro döneminde Rus birlikleri, Hive Hanlığı'nı ele geçirseler de Güney yönündeki ilerlemelerini sürdürerek Orta Asya'yı tamamen ele geçiremediler. Petro'nun ölümünden sonra, 1735'te Orenburg, 1754'te İletsk ve 1773'te Orsk şehirleri kuruldu ve Orta Asya'ya yayıldı. 19. yüzyılda Rusya ve İngiltere arasında meydana gelen ve daha sonra "Büyük Oyun" olarak adlandırılan küresel mücadelede Orta Asya daha da önem kazandı. Rus Çarlığı da bu dönemde bölgede askerî çabalarını artırmıştır. Rusya, özellikle Çar II. Aleksandr döneminde bölgede askerî olarak büyük başarılar sağladı (Yoshida, 1999).

1865'te Taşkent, 1866'da Cizzak ve 1867 yılında Rusya'ya bağlı bir Türkistan askerî bölgesi kuruldu. Hokand ve Hive hanlıkları yenilgiye uğradıktan sonra Semerkand ve Buhara işgal edildi. Rus Çarlığı 1880'lerde Orta Asya'yı neredeyse tamamen ele geçirdi. 1907 yılında imzalanan anlaşma, Rusya ve İngiltere arasında üç yüzyıldan fazla süren Orta Asya egemenliği mücadelesini belgeledi. Bu anlaşmanın bir sonucu olarak, Rusya, İngiltere'nin Afganistan üzerinde nüfuz sahibi olduğunu kabul ederken, İngiltere de Orta Asya'yı Rusya'ya bıraktı (Yoshida, 1999).

Sovyetler Birliği 1991 yılında dağıldığında, Rusya Orta Asya üzerinde hâkimiyetini sürdürdü. Rusların Çarlık ve Sovyetler Birliği döneminde bir asrı aşan Orta Asya egemenliğinde izledikleri farklı politikalar, bölgenin bugün karşı karşıya kaldığı uzun vadeli sorunların da temelini oluşturmuştur. Bölgeyi ele geçirdikten sonra Rusya, Kazak bozkırlarında veya göçebe olarak yaşayan insanlara karşı katı politikalar uygulamış ve mevcut kültürel normları ve inançları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Güneydeki yerleşik Özbek bölgelerinde ilk başta daha dikkatli politikalar izleyen Ruslar, uzun süre bazı dini yapılara ve vakıflara müdahale etmedi (Uslu, 2010).

Bununla birlikte, zamanla bölgede ortaya çıkan isyanlar, Rusların otoriteyi sürdürmek için daha sert politikalar uygulaması gerektiği konusunda tartışmalara yol açtı. Ayrıca, Rus başkenti Orta Asya'dan çok uzak olduğu için,

Çar'dan ziyade bölge valileri ve generaller Orta Asya politikalarında inisiyatif aldılar. Bölgedeki Rus yöneticiler arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak, bölgede yaşayan Türkler çeşitli katliamlara maruz kaldılar. Orta Asya'nın fethi aynı zamanda milyonlarca Müslüman'ın Çarlık nüfusuna katılmasıyla sonuçlandı. Ruslar, Tataristan ve Kırım'ı işgal ederek ilk başta İslam'ı düşman olarak görseler de yeni fetihlerle birlikte ülke içindeki Müslüman nüfusun artmasıyla yeni politikalara ihtiyaç duydular (Yoshida,1999).

Sovyetler Birliği'nde ise din karşıtı katı siyaset uygulandı ve İslami düşünce bölgede önemli ölçüde zarar gördü. Moskova yönetimi, bölgede ulemanın etkisini kırmak için sert politikalar uyguladı ve vatandaşların SSCB'ye tam olarak entegre olmasının önündeki en büyük engel din olduğunu düşündü. Vakıflar önce ele geçirilmiş ve ardından tamamen ortadan kaldırılmıştır. Müslüman dinî liderler 1930'larda tutuklandı ve çoğu öldürüldü. İslami eğitim kurumlarının çoğu kısa sürede kapatılmıştır. Orta Asya üzerinde kontrol kurmak için dinî politikaların yanı sıra Rus Çarlığı döneminden itibaren bölgede planlı bir nüfus politikası uygulandı. Ruslar ilk olarak Kazak bozkırlarına ve daha sonra küçük gruplar halinde güneye göç ettiler. Sovyetler Birliği döneminde de devam eden bu göçler Kazakistan'ı en çok etkiledi. 1939 gibi başlangıçta bile Kazakistan nüfusunun yalnızca üçte birini Kazaklar oluştururken, ülkedeki en kalabalık etnik grup Ruslardı. 1980 sayımı, bir asırdan fazla süren bu nüfus politikasının sonuçlarını göstermiştir. 1980 verilerine göre, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Rusların yaklaşık beşte biri Rusya dışında yaşadı. Ek olarak, Rus veya Slav olmayan on dört cumhuriyetin nüfusunun yaklaşık %18'i Ruslardan oluşuyordu (Curtis, 1997).

Kazakistan başta olmak üzere Orta Asya'daki tüm ülkeler, Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine de Rus nüfusunun önemli ölçüde artmasına devam etti. Orta Asya'daki Ruslar, siyasi, sosyal ve ekonomik olarak buldukları devletlere zaman zaman sorun yaratabilmektedir. Rusça ve Rus okulları Sovyetler Birliği'nin her yerinde yaygınlaştı. Rus okulları kısa sürede Orta Asya'da yerli halkın çocuklarıyla ilgili gelecek kaygısıyla popüler hale geldi. Rusçaya olan ilgi her geçen yıl artmıştır, ancak yerel dillere olan rağbet azalmıştır. Rusça, tüm Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Orta Asya'da çok popülerdir. Üst kademelerde herhangi bir görev alabilmek için Rusça bilmesi gerekir (Uslu, 2010).

Orta Asya'daki ekonomi politikaları da tamamen yeniden tasarlandı. Özellikle 1914'ten 1920'ye kadar süren iç savaş, kıtlığa ve çok sayıda diğer soruna neden oldu. Bölgenin ekonomisini devrim öncesi duruma getirmek için bu yıllarda bile çok zaman geçti. Orta Asya'da Sovyetler döneminde kolektif çiftlikler kuruldu ve özel büyükbaş sürülerini ve çiftliği yok etti. En önemli düzenlemelerden biri, pirinç ve diğer mahsullerin zarar görmesi pahasına pamuk üretimine geçmekti. 1928 yılı itibarıyla hem tarım hem de sanayi üretimi 1913 seviyesine göre yüzde 70 arttı. Orta Asya cumhuriyetlerinin tarım ve sanayide işbirliği de 1928'de

başladı. Bu, kooperatifler ve devlet çiftliklerinin kurulmasına yol açtı. 1934'e gelindiğinde, devlet tarımsal üretimi merkezileştirdi (Erol ve Demir, 2013).

SSCB'nin kurulması, Orta Asya halklarının Sovyet toplumuna entegre edilmesini zorunlu kıldı. Bu nedenle, Sovyet yönetimi, Orta Asya halklarını Rus siyasi ve bürokratik sistemlerine entegre etti. Bu çerçevede, Müslüman milliyetçi burjuvazi Komünist Parti içindeki görevlerinden uzaklaştırılırken, yerli proleterler Rusya'ya daha sadık olacaklarına inandılar.19 1960'lardan itibaren Sovyet eğitim sisteminin gelişmesiyle birlikte Müslümanların hükümet ve parti içinde daha fazla istihdam edilmesi ve yerel katılım daha fazla desteklenmiştir. Bölgedeki eğitimsiz ve yerleşik olmayan Rus göçmenler, bu gelişmelerin bir sonucu olarak alt sınıf olarak görüldü. Yerel yöneticiler, özellikle 1964 yılında Brejnev'in iktidara gelmesiyle birlikte İslam ve ulusal kültürde bir yumuşama yaşadı ve bu süreçte asimilasyon yerine entegrasyon politikası uygulandı (Erol ve Demir, 2013).

1980'lerle birlikte Sovyetler Birliği'nin siyasi ve ekonomik gücü azalmaya başladı. Gorbaçov'un "Glasnost" ve "Perestroyka" (yeniden inşa et) politikaları, birlik içindeki parçalanma sürecini hızlandırmıştır.1990'da Baltık ülkeleri bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra, diğer birliğin üyeleri de bağımsızlıklarını ilan ettiler. 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk cumhuriyetleri de dünya devletleri arasında yer almaya başladı (Yoshida,1999).

Kırgızistan, Sovyetler Birliği dağıldığında 31 Ağustos 1991'de başkenti Bişkek olan bağımsızlığını kazandı. 1989 yılında, Sovyetler Birliği dağılmadan önce Kırgız Parlamentosu Kırgızca'yı ülkenin tek resmî dili olarak kabul etti. Rusların da yoğun olarak yaşadığı ülkede, Kırgız milliyetçiliği, resmî dille ilgili tartışmalar nedeniyle daha da artmıştır. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin sona ermesinden sonra ortaya çıkan yeni tarih anlayışı, Rusları emperyalist olarak tanımladı. Kırgız yönetimi Ruslar üzerindeki baskıyı azalttı ve 1996 Mart'ında Kırgız Parlamentosu Rusçayı ülkenin resmî dillerinden biri olarak onayladı. Günümüzde Oş ve Calalabad bölgelerinde yaşayan Özbekler, Kırgızca ve Rusçanın ardından Özbekçenin de resmî bir dil olmasını istiyorlar. Kırgızistan'daki Özbek azınlığın bu taleplerini protesto gösterileriyle dile getirmesi, ülkenin en önemli sorunlarından biridir (Jayashekar, 1995).

Kırgızistan ekonomisi, güney ve kuzey bölgeleri arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıklar nedeniyle Rusya'ya daha da bağımlı hale geldi. Kırgızistan'da yaşayan Rus ve Özbek azınlığın durumu da ülkenin istikrarını bozmaya devam ediyor.. Petrol ve doğalgaz gibi fosil kaynakları sınırlı olsa da, Kırgızistan su bakımından diğer Orta Asya ülkelerinden daha zengindir.

3. Kırgızistan'da Eğitim

Kırgızistan, 1924 yılında Sovyetler Birliği içinde özerk bir devlet olarak kuruldu. 1936 yılında, ülke bir Sovyet cumhuriyeti haline geldi. 31 Ağustos 1991, Sovyetler

Birliği dağıldığında Kırgızistan bağımsızlığını ilan etti. Kırgızistan, 2005 yılına kadar Asker Akayev'in cumhurbaşkanlığı döneminde ve sonraki dönemde anayasa üzerindeki siyasi anlaşmazlıklar, muhalif hareketler ve geniş çaplı protesto gösterileri nedeniyle istikrarsız bir görünüme sahipti. Kırgızistan Anayasası, eğitimi düzenleyen bir kanun koymuştur. Kırgızistan Eğitim Kanunu, her Kırgız vatandaşının devlet tarafından finanse edilen okullarda ücretsiz eğitim alma hakkına sahiptir. 1992'de çıkarılan yeni kanunlar özel eğitim kurumlarına ve üniversitelere de izin verdi. Eğitimin ana dili Kırgızcadır, ancak Rusça da kullanılmaktadır. Kırgızistan'daki zorunlu eğitim süresi on bir yıldır. Birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar olan dönem, başlangıç, beşinci sınıftan dokuzuncu sınıfa kadar olan dönem ise orta ve dokuzdan on bire kadar olan dönem ise yüksek olarak adlandırılan on bir yıllık eğitim dönemidir. 11 yıllık orta öğretimi başarıyla tamamlayan öğrenciler, herhangi bir yükseköğretim kurumuna başvurabilirler.

Kırgızistan, diğer Orta Asya Türk cumhuriyetleri gibi neredeyse %100 okuma yazma oranına sahiptir. Kırgızistan, ekonomik sıkıntıya rağmen eğitim harcamalarına GSYH'sinden önemli bir pay ayırmıştır. Bu, devletin eğitimde önemli bir ilerleme kaydetmek istediğini gösteriyor. Bununla birlikte, 1995 yılında imzalanan bir anlaşmayla Türkiye Cumhuriyeti tarafından desteklenen Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi de kuruldu. Ülkenin başkenti Bişkek'teki üniversite, Türkiye'nin ülkedeki en büyük varlığıdır. Bağımsızlık sonrası ülkeye yapılan en büyük yatırım olan Manas Üniversitesi, binlerce Kırgız gencinin Türkiye'de Türkçe öğrenmesini sağladı. Bu üniversitede eğitim alan binlerce Türk öğrenci de Kırgız ve Türk toplumlarını birbirine yaklaştırdı.

4. Sovyet Politikalarının Etkileri

Yeni kurulan Sovyet devletinin ilk yıllarında Kırgızistan da mücadele etti. İç Savaş sırasında Kırgızistan'ın daha çok kuzeyinde Sovyetlere karşı savaşan Beyaz Muhafız birlikleri ile Kızıl Ordu arasında çatışmalar yaşandı. 1918-1920 yılları arasında Talas, Ak-Suu, Tüp, Narın ve diğer bölgelerde Sovyet karşıtı isyanlar çıktı ve Kızıl Ordu tarafından bastırıldı. Sovyetler Birliği, bu isyanlara katılanları yargılamadan acımasızca kurşunladı.1918'de Hokand Özerk Cumhuriyetinin çökmesinin ardından, Türkistan'da Sovyet karşıtı önemli bir ayaklanma olan Basmacı Hareketi de ortaya çıktı (Erdem, 2000).

Fergana, Buhara ve Horezm, Orta Asya'da basmacı hareketinin üç önemli merkeziydi. Adı geçen üç bölge, Kızıl Ordu ile basmacılar arasındaki önemli savaşların gerçekleştiği yerlerdir. Coğrafi nedenlerle Basmacı Hareketi Fergana vadisindeki Kırgızistan'ın güney bölgesinde yürütüldü. Sovyet yönetimini Türkistan'da kurmak için en acımasızca mücadele ettikleri düşmanlar basmacılar olmuştur. Kızıl Ordu, Kırgızistan'da basmacılara ve onlara yardım edenlere karşı çok sert askerî operasyonlar yürüttü. Sovyet yönetimi, gerekirse

Bolşeviklerin acımasız stratejisi olan basmacılara karşı baskı uygulamaktan da kaçınmadı. Örneğin, 1927'de Kırgızistan'ın Oş şehrindeki mahkumların hapissheneden kaçma girişimleri olmuştur. Çatışmada 3 Sovyet, 1 polis ve 2 Kızıl Ordu askeri öldü. Basmacılar 46 kişiyi öldürdü ve 19 kişi yaralandı. Eserinde aynı bilgiyi veren Ali Bademci, Kızıl Ordu tarafından teslim alınan Kırgız basmacı lideri Canibek'in hapissheneden kaçmak isteyen en iyi yiğitleri olduğunu söylüyor (Abdrakhmanov ve Altymyshova, 2017).

Sosyalist kuruluğu korumak için "burjuva sınıfını yok etme" gerekliliği ortaya çıktı. Yeni rejimin düşmanları olarak görülenler arasında din adamları, tüccarlar, iş adamları, imtiyazlı aristokratlar ve Rus Çarlığı döneminde görevli devlet görevlileri vardı. Sovyet yönetimi, sosyalizmi kurmak ve sınıfsız bir toplum oluşturmak için çalıştı. Ayrıca özel mülkiyeti tamamen ortadan kaldırarak devlet mülkiyetini ikame etmek istedi. Bu bağlamda, Kırgız toplumu fakir ve zengin olarak ikiye bölünmüştür; varlıklı insanlar "yabancı unsurlar" olarak sınıflandırılmıştır. 1920'li yıllarda devlet varlıklı kesime ekonomik ve siyasi baskı uygulamıştır. Hayvan yetiştirme, yün yapma, tahıl üretip devlete teslim etme ve ekin ekme, zenginlerin sorumluluklarıydı. Ayrıca zengin aileler daha fazla vergi ödemek zorunda kaldılar. Bu varlıklı kişilerin oy verme ve seçilme hakkı da kısıtlanmıştır (Bademci, 2008).

Tarımı sosyalistçe yeniden düzenlemek için toplu ekonomiye dayalı kolhoz ve sovhöz çiftlikleri kuruldu. Köylülerin üretim araçlarına, özel topraklarına, hayvanlarına ve yasadışı olarak özel eşyalarına el konulmuştur. Kırgızistan'da köylüler, yeni kurulan kolhozlara katılmak zorunda kaldılar. Yönetimin bu operasyon sırasında gerekirse şiddet kullandığı bilinmektedir. SSCB, 1920'li yılların sonunda topyekün kolhozlaştırmaya geçtiğinde kulakları sosyal bir sınıf olarak tamamen ortadan kaldırma siyasetini uygulamaya başladı. Stalin'in kırsal kesimlerdeki ilk tasfiyesi olan Kulakları Sınıf olarak Ortadan Kaldırmak, köylerdeki geleneksel liderlerin etkisini ortadan kaldırmayı amaçladı. Kulakları Sınıf olarak Ortadan Kaldırmak, kolhozların kurulması ve gelişmesinin bir aşamasıdır. Bu siyaset bağlamında, varlıklı köylüler sürgün edildi (Baktıgulov, 1990).

Kırgızistan ekonomisinin üst tabakası olarak bilinen bay-manaplar 13 kulak olarak bilinir. Kulakları Sınıf olarak Ortadan Kaldırmak siyasetinin bir parçası olarak, bay-manapların bir kısmı Kırgızistan'a sürgün edildi ve çok önemli olanları diğer Sovyet cumhuriyetlerine sürgün edildi. Sürgün yoluyla Bay-manapların Sovyet devleti ve toplum üzerindeki siyasi ve ekonomik etkilerini azaltmak ve Kırgızistan'da onların boylar içindeki sosyal gücünü kırmak amaçlanmıştır. 1927 yılında Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden 21 bay ve manap, Moskova yakınına Rusya'ya gönderildi.1929 yılında Kırgız Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti'nden 44 kişi aileleriyle birlikte Rusya'nın Orenburg şehrine sürülmüştür.1931 yılında Kırgızistan'da kulak olarak suçlanan 700 çiftlik,

1932 yılında 500 çiftlik Ukrayna'ya sürgün edildi. Kırgızistan dışına sürülen kişiler, birkaç yıl sonra ülkelerine dönebilirler. Kulakları sınıf olarak ortadan kaldırmak politikası, diğer eski Sovyet ülkelerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da yasaları çiğneyerek uygulandı. Bu politika sırasında aşırılığa kaçılması, kulakların yanı sıra fakir ve orta sınıf insanların Kırgızistan dışına sürgününe neden oldu. Kırgızistan'dan sürgün edilenlerden müsadere edilen araziler kolhoz-sovhozlara verildi. Sürgünler hem maddi hem de manevi kayıplara neden oldu.

5. Kolektifleştirme

1920'lerden 1950'lerin başına kadar Stalin hükümeti baskıcı politikalar, tutuklamalar, sürgünler ve idam cezalarını sürdürdü. 1936'dan 1938'e kadar "temizlik" hareketi en büyük baskıyı oluşturdu. Sovyetler Birliği, bu gelişmeyi "sosyalizmin zaferi" olarak ilan etti. Aslında, "temizlik hareketi", sosyalist rejimin bir örneği olarak kabul edilen o dönemdeki parti ve devlet liderliğinin normal çalışması, güçlenmesi ve kendi gücünü artırması için gerekli bir koşul olarak görülüyordu (Zemskov, 1991).

Stalin, kulakların tamamen tasfiye edilmesini kooperatifleşmenin bir parçası olarak gördüğü için tüm Sovyet coğrafyasında uygulamaya koydu. 1927-1928 yıllarında, köylülerin küçük arazilerini büyük çiftliklere dönüştürerek yeni bir tarım sektörü oluşturdu. "Kolhozlaştırma" veya "kolektifleştirme" olarak adlandırılan bu sistemi Kırgızistan ve diğer komşu ülkelerde başlatmıştı. Marksizme dayanan Sovyet ideolojisi, zengin ve soylu bireyleri ezenler sınıfı olarak görüyor. Bunun bir sonucu olarak, Kırgızlar arasında üst yönetici olarak görülen "manaplar", yeni yönetimde ezenler sınıfına girdikleri için ilk ortadan kaldırılması gereken kesimdi. Bununla birlikte, bazı yerlerde onların Tiran olmadıkları söyleniyor (Ölçekli, 2013).

Bu politika, hayvancılıkla uğraşan Kırgız halkını önemli ölçüde etkiledi. 1929 yılının sadece Mayıs ayında Kırgızistan'dan 44 zengin ve manap aile ihraç edildi. Rusya'nın soğuk Sibiryana bölgeleriyle Kazakistan'ın susuz çöllerine, tasfiyede yalnızca "kulak" olarak bilinen zenginler ve orta gelir düzeyindeki çiftçiler de sürgün edildi (Ydyrysov, 2017). Harekete karşı çıkan ve "gerici baylar" olarak bilinen zenginler yok edildi. Bu sınıftaki insanlar 1927 yılında Sovyetlerin I. Anayasa Kurultayı tarafından sıkı bir takip süreci uygulandı ve hapse ya da bir daha dönmek üzere sürgüne gönderildi. Kamptaki insanların durumu ise her zaman kötüydü. Her geçen gün, ağır işler, hastalıklar ve ölüm nedeniyle sayıları azalıyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında açlık, ölüm oranlarının artmasında önemli bir rol oynadı. 1940'ta 46.665 kişi ölüyor, 1942'de bu sayı 248.877'ye yükselmiş, yani 5 kat artmıştır (Zemskov, 1991).

Çaresizlik nedeniyle, kendi ülkelerinde ikinci sınıf muameleye maruz kalan insanlar buna boyun eğdi. 1933 yılında, toplumun %67'si varlıklı ailelerin fakirleşmesi, sürgün edilmesi veya ölümüyle sonuçlanan

kolhozlaştırma programına gönderildi. Kolhozlara yerleşenlerin artık tek bir hayvan beslemesi bile yasaktır (Bacon, 1965; Ölçekli, 2013).

O zamanlar, yabancı ülkelerin casusları veya halk düşmanları olarak görülen kişiler, milliyetçi olarak bilinirdi. Sonuç olarak, bu kişiler hapis, sürgün, kamp cezaları veya hatta idam edilmekteydi (Babakurban, 1962). Stalin rejimini savunmak zorunda hisseden her Sovyet liderinin bu döneme ilişkin yalan söylemekten başka seçeneği yoktu.

1916'da Türkistan'ın "Ürkün" 137 milli mücadelesinden yenilen halk zorlu bir sınavdan geçti ve cesur yiğitlerinden ayrılmak zorunda kaldı. Bu durumdan çok etkilenen Kırgızlar, toparlanıncaya kadar komşularıyla devletler kurdular. Kırgızistan, sınırlarını ve haklarını savunamaz halde Kazakistan'a katıldı. Orta Asya'da yapılanma çalışmaları neredeyse bitti. Kırgızlar, Komünist Parti'nin etkisinin bir sonucu olarak hem diğer milletlerden hem de diğer halklardan farklı kültürel inançlara sahip oldular. Moskova, halkın sıkıntılarını sürekli olarak iletme için mücadele eden şair ve aydınlar tarafından kızdırıldı (Saray, 1996).

6. Sovyetleştirme

Kırgızistan hem Rus Çarlığı döneminde hem de 1940 öncesi Sovyet döneminde planlı göçlerle boşaltılmıştır. Bununla birlikte, halkların Kırgızistan'a zorla sürgünü, Büyük Vatan Savaşı (1941-1945) sırasında daha sık meydana geldi. 1942 yılında SSCB Halk Komiserler Kurulu, 21 500 Polonyalıyı Kırgızistan'a gönderdi. Bunların bir kısmı, Kızıl Ordu 1939'da Doğu Polonya'yı ele geçirdikten sonra SSCB'nin batı bölgelerinden sürgün edildi. 1943 yılının sonunda Kırım ve Kafkasya'dan Orta Asya'ya sürgünler başladı. Kırım Tatarları, Çeçenler, Kumuklar, Karaçaylar, Balkarlar, İnguşlar, Nogaylar ve diğer Türk toplulukları, Almanlarla iş birliği yapmak için Kırgızistan'a zorla göç edildi. SSCB NKVD Özel İskân Bölümü'nün kayıtlarına göre 1 Ekim 1944'te 120.858 kişi zorla göç edildi (Yalçınkaya, 1997).

19 Ocak 1944'te Kırgız SSC Komünist Parti Merkez Komitesi ve Halk Komiserler Kurulu, yakında Kırgızistan'a yerleştirilmesi planlanan yaklaşık 90.000 kişiyi kabul etmek ve yerleştirmek için bir plan onayladı. 16 Haziran 1944'te Kırgız SSC Komünist Parti Merkez Komitesi ve Halk Komiserler Kurulu, göç ettirilene yiyecek, hayvan ve tahıl dağıtmayı kararlaştırdı (Sağlam, 2006).

24 Ağustos 1944'te, Gürcistan'ın Ahıska bölgesinden sürgün edilen Türklerle birlikte Kürtlerin bir kısmının Kırgızistan'a gönderilmesine karar verildi. 1950'lerde edebiyat ve kültür alanları en fazla baskı gördü. 1946 yılında Komünist Parti Merkez Komitesi, "Zvezda" ve "Leningrad" dergileri hakkında bir karar aldı. Sovyet yazarları M. Zoşenko ve A. Ahmatova, kararnamede adı geçen iki dergide yayınlanan eserlerinin ideolojik ve siyasi hataları içermesinden dolayı eleştirilmiştir ve işlerini yayınlamak yasaklanmıştır. Bu olaydan sonra SSCB çapında bilim adamları ve araştırmacılar tarafından

yapılan çalışmalar eleştirmeye başlandı. Burjuvazi kültüre tapınmanın, Komünist siyaseti anlayamayan zevkin arttığı iddiası ortaya atılmıştır. Yerli Kırgız aydınları da bu durumdan etkilenmiştir. Tarihçiler A. Bernştam, B. Camgırçinov ve S. Abramzon'un çalışmaları ağır eleştiriler aldı. T.Samançin, T.Bayciyev ve Z.Bektenov, Kırgız milli halk bilimini, özellikle XIX. yüzyılda yaşayan şairlerin eserlerini ve "Manas" destanını araştırdıkları için 1949 ve 1950 yıllarında "burjuvazi milliyetçi" olarak suçlanıp hapse atılmıştır. T.Samançin ve T.Bayciyev, baskı altındayken hapisanede öldüler. C.Şükürov, K.Sooronbayev ve H.Karasayev gibi bilim adamları görevlerinden alınmıştır. A. Tokombayev'in Kırgız tarihini konu alan "Kanlı Yıllar", K.Malikov'un "Balbay" uzun şiirlerinden ideolojik hatalar içerdiği için yasaklanmıştır.

1953'te Stalin'in ölümünden sonra yaygınlaşan repression durduruldu. J. Stalin'den sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi birinci sekreterliğine gelen Nikita Kruşçev, Stalincilikten uzaklaşma (destalinizasyon) politikasını başlatmıştır. Bu süreçten sonra Stalinci rejim kınanmaya başlamış ve baskı altındaki birçok insan aklanmaya başlamıştır (Erşahin, 1999).

1985'te Gorbaçov tarafından başlatılan Perestroyka siyaseti, Sovyet toplumunda geçmişe ve milli manevi kültüre büyük ilgi ve arayışlara yol açtı. 1988'de, 1930-1940 ve 1950'li yıllarda Repressiya döneminde ölüm cezasına çarptırılanların dosyalarının incelenmesine izin verildi. Kitle iletişim araçlarında Kırgızistan'da önceden unutulmuş kişiler ve Sovyet döneminde mahkum edilen devlet adamları, aydınlar ve eserleri hakkında önceden bilinmeyen bilgiler yayılmaya başladı. SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı'nın 16 Ocak 1989 tarihli "1930-40 ve 1950'li Yılları Arasında Meydana Gelen Baskı Mağdurlarına Adaleti Sağlamak İçin İlave Tedbirler" ve 13 Ağustos 1990 tarihli "1920-50 Yılları Arasında Meydana Gelen Tüm Baskı Kurbanlarının Haklarının Geri Verilmesi Üzerine" kararlarının çıkarılması, milyonlarca Sovyet vatandaşı üzerindeki baskıyı hafifletmeye yardımcı oldu. Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi, 3 Ocak 1989'da "Moldo Kılıç (Şamirkanov) ve Kasım Tınıstanov'un Yaratıcı Mirasları Hakkında" resmi bir kararname kabul etti. Bu kararname, o zamana kadar tartışılması yasaklanan kişiler hakkındaydı. Bu kararın ardından Moldo Kılıç (Şamirkanov) ve Kasım Tınıstanov'un hayatı ve eserleri incelemeye başlandı (Bolponova, 2011).

Sovyet dönemi boyunca sıkı bir sansür nedeniyle represyonda hayatını kaybeden ve Kırgız toplumuna bilinmeyen birçok insanın isimleri ve eserleri tanıtıldı. Bunlar arasında A. Sıdıkov, C. Abdrahmanov, O. Aliyev, B. Soltonoyev, K. Tınıstanov ve İ. Arabayev vardı. 27 Mayıs 1994'te, Kırgızistan'ın 1991'de bağımsızlığını kazanmasının ardından, "Siyasi ve Dini İnançlar, Sosyal, Milli ve Diğer Özelliklerinden Dolayı Baskıya Maruz Kalan Vatandaşların Hakları ve Garantileri Hakkında" bir yasa çıkarıldı. Bu ülkede siyasi baskı kurbanlarının haklarının

iade edilmesinde önemli bir ilerleme kaydedildi (Critchlow, 1997).

1989-1996 yılları arasında Kırgızistan Milli Güvenlik Bakanlığı arşivleri yeniden gözden geçirdi ve 8280 kişi aklandı. Kırgızistan'da siyasi baskı altında olanları aklamak hala devam ediyor. Sovyet toplumunun demografisi baskı altındaydı (Critchlow, 1997).

Milyonlarca insan baskı altına alınmış, ölüm cezasına çarptırılmış, hapsedilmiş veya sürgün edilmiştir. Sovyet baskı politikasından doğrudan etkilenen kişilerin yakınları ve çocukları da vardı. Sovyet döneminde eğitim kurumlarına girerken, iş bulmak, yükselmek, yüksek Sovyet ve Komünist Parti makamlarında görev almak ve Komünist Partiye üye olmak gibi birçok engelle karşılaştılar. Böyle ayrımcılık politikaları nedeniyle, çocukların özgeçmişlerini gizli tutmaya çalıştıkları ve çoğu zaman soyadını değiştirmek zorunda kaldıkları görülmüştür. Kırgızlar ve Kırgızistan'da yaşayan diğer topluluklar da baskı gördü. Kırgızistan Milli Güvenlik Devlet Komitesi arşivlerinden yapılan son araştırmaya göre, 1918'den 1953'e kadar Kırgızistan'da siyasi baskıya maruz kalan yaklaşık 21 bin kişi vardı. Bu kişiler 55 farklı milletten geliyordu (Çağatay, 1979).

7. Parti Kontrolü

1918'lerden itibaren, Komünist Parti üyelerini "temizleme" veya üyelikten çıkarma girişimleri devam etti. 1933'ten 1938'e kadar SSCB'de Komünist Partiye üye olanların sayısı %40 artarak 3,5 milyondan 1,9 milyona düştü. Kırgızistan'da 1933'te 19 332 Komünist Parti üyesi vardı, ancak 1938'de 6029 oldu, yani 3 kat azaldı. Komparti üyeliği iptal edilenlerin çoğu daha sonra baskıya uğradı. Kırgızistan'ın yerli parti komiteleri, merkezin talimatlarını olduğu gibi yerine getirerek Repressionlarda aşırılığa kaçmayı kolaylaştırdı (Sunny, 1998).

1936-1938'de Büyük Terör döneminde Repression en üst düzeye ulaştı. Repressiya edilenler iki kategoriye ayrılmıştır. Birinci kategoridekiler Troyka tarafından kurşunlanırken, ikinci kategoridekiler ise çalışma kamplarında on ila on sekiz yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1937 yılının 10 Ağustos'unda Orta Asya'da baskı operasyonları başladı ve dört ay içinde tamamlanması gerekiyordu. Güvenlik kurumları, Sovyet devletinde her zaman çok güçlü ve etkili olmuştur. Özellikle 1930'larda, SSCB güvenlik kurumlarına diğer siyasi kurumlardan daha fazla haklar vermiştir. 1937-38 yıllarında Sovyet Kırgızistan güvenlik kurumları daha aktifti. Kırgızistan yerli NKVD organları, bu dönem boyunca mümkün olduğu kadar çok sayıda "Sovyet karşıtı örgütleri" ve "halk düşmanlarını" belirlemeye çalıştı ve çok sayıda sahte dava açıldı. 1937-1938 yılları arasında Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İç İşleri Halk Komiseri İ.Lotsmanov liderliğinde NKVD tarafından çok sayıda vahşi rejim uygulandı (Çalışkan, 2012). Şiddetli bir ortamda herkesin devlet tarafından izlenmesinden kurtulamamıştır. Büyük Terör operasyonları, üst düzey parti yöneticileri, Kızıl Ordu subayları, Sovyet aydınları,

kolhoz başkanları, fabrika müdürleri, sanayi ve maden ocaklarında çalışan teknik elemanlardan sıradan işçilere, köylülere, kolhozculara ve küçük tüccarlara kadar tüm Sovyet toplumunun her kesimini kapsadı. Ayrıca 1937-1938 yılları arasında ülkedeki Alman, Kore, Yunan, Polonyalı, Yahudi, Uygur, İranlı, Çinli ve diğer azınlık topluluklarına yönelik "milli operasyonlar" uygulandı (Pılev, 2006).

1930'lu yılların başına doğru Moskova, Kırgızistan'da da mümkün olduğu kadar çok sayıda "halk düşmanını" bulmak ve cezalandırmak için talimat verdi. Ve öncelikle üst düzey devlet görevlilerine karşı baskı başladı. 1933 yılında Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Planlama Komitesi Başkan Vekili Abdikerim Sıdkov, on yıllık bir hapis cezasına çarptırıldı. Aynı yıl Kırgız Özerk SSC Halk Komiserler Kurulu Başkanı Cusup Abdrahmanov görevinden alınarak Komünist Parti üyeliğinden çıkarıldı. 1933'te, devlet adamı ve aydın Kasım Tınıstanov'un eserleri burjuva-milliyetçi ve Sovyet karşıtı olarak görüldü. Repressiya kurbanlarını tutuklarken siyasi görüşlerinin yanı sıra sosyal kökenlerinin de önemli bir rol oynamıştır. Kırgızistan'da baskı döneminde kendi çıkarlarını önceleyen bazı bireyler veya gruplar, kabilecilik ve bölgeselciliğin unsurlarını kullanarak düşmanlarından intikam almaya çalışmışlardır. Bu nedenle, ihbar haberleri zaman zaman ilgili makamlara iletilmiştir (Aksakal, 2009).

Kırgızistan'da siyasi-devlet adamları, devlet memurları ve milli aydınlar sıklıkla hapis cezasına çarptırılıyor. Çoğunluğu, devrim karşıtı milliyetçi "Sosyal-Turan" örgütünün 23 üyesi olduğu için tutuklandı. Bununla birlikte, "Alaş-Orda karşı devrimci örgütün temsilcisi", "yabancı ülkelerin casusları", "Pantürkçü", "Panislamist", "Troçkist", "eski kulaklar", "isyancı, faşist, terrörcü haydut örgütlerinde kayıtlı sosyal yönden tehlikeli unsurlar", "antisovyet parti 1937-1938 yılları arasında suçsuz yere tutuklamalar arttı. Örneğin, 1938 yılının Mart ve Kasım aylarında Kırgız SSC yönetici devlet makamlarında çalışanların 2/3'si tutuklandı. Kırgızistan'da birçok kişi tutuklanıp "halk düşmanı" ilan edilerek ölüme mahkum edildi. Bunlar arasında A. Sıdkov, C. Abdrahmanov, İ. Aydarbekov, Türk dünyasının yazarı Cengiz Aytmatov'un babası Törökül Aytmatov, B. İsaakeev, A. Orozbekov, C. Saadayev, K. Tınıstanov, H. Ceenbayev, O. Tınayev, B. Soltonoyev, E. Esenamanov, H. Şorukov, O. Aliyev, S. Kulmatov bulunmaktadır (Carr, 1989).

Milli asker bölüklerinin komutanları da 1937'den başlayarak baskıya uğradı. Ağustos 1937 ile Ekim 1938 arasında Kırgız süvari alayından 44 asker tutuklandı. Sosyal-Turan Partisinin askeri şubesinin üyeleri, Pantürkizmle suçlandı. 24 sanık, 1937-1938 yılları arasında işkence ve korkutma gibi dayanılmaz işkence yöntemlerini kullanarak, itiraf ifadelerini almak için sorguya çekilmiştir. Özellikle 1937-1938 operasyonları oldukça gizliydi ve kurbanlar genellikle gece yarısında tutuklandı ve hemen idam edildi. SSCB'nin NKVD kararnamesine göre kasıtlı olarak kurşunlananların

ailelerine ve akrabalarına mektuplaşma hakkından mahrum edildikleri ve 10 ila 25 yıl sürgün kamplarına mahkûm edildikleri söylendi. Gerçekten de kurşunlandıktan sonra toplu mezarlara gömülmüşlerdi (Delanno, 1998).

SSCB'nin yıkıldığı 1990'lara kadar, toplum Sovyet yetkililerin topluca tutuklama ve idam kararlarını bilmiyordu. Örneğin, ünlü yazar Cengiz Aytmatov'un babası Törökül Aytmatov, 5 Kasım 1938'de ölüme mahkûm edildiği için uzun süre ailesinden gizlenmiştir. Maalesef büyük devlet adamları ve yetenekli aydınlar, 1937-1938 yılları arasında Sovyet Kırgızistan'ın siyasi, ekonomik ve kültürel kuruluşundaki önemli hedeflerin gerçekleştirilmesine ve bölgede Sovyet yönetiminin güçlendirilmesine bizzat katkıda bulundular. 1991 yılında Bişkek yakınında bulunan Çon-Taş köyü yakınlarında Kasım 1938'de öldürülen 17 farklı milletten 137 kişinin naaşları topluca gömüldü. Ağustos 1991'de cesetler yeniden toprağa defnedilmiş ve Atalar Mezarı (Ata Beyit) olarak adlandırılmıştır. Ata Beyit Kırgızistan, günümüzde baskı kurbanlarının bulunduğu tek yerdir (Ferro, 1998).

8. Stalin Dönemi ve Represyon Politikaları

1920'li yıllarda Stalin ve parti içindeki birçok kişi, Rus olmayan grupların Sovyetler Birliği'nde "millet oluşturma" (natsionalnoye stroitelstvo) ya da "yerileştirme" (korenizatsiya) politikaları aracılığıyla partide yer almalarını destekledi. 1932'lerde ise bu destek hızla azalmıştır. Stalin, 1933'ten itibaren "yeniden-Ruslaştırma" girişimini başlatmıştır (Cohen, 1996). Böylece Lenin Ocak 1924'te öldü ve Komünist Parti Başkanı Josef Stalin iktidara geldi. Stalin, Birlik "Cumhuriyetleri" ne Asya Rusya'sındaki kabile halklarını (Özbek, Türkmen, Tacik, Kırgız vb.) dahil ederek kültürel muhtariyet ilkesini yeniden teyit ederek, yerel dilleri ve geleneklerini korumaya ve geliştirmeye teşvik ederek Sovyetler Birliğinin her tarafından Moskova diktatörlüğüne halk desteğini sağladı. Bununla birlikte, Stalin, iktidarda kaldığı 30 yıl boyunca "tek ülkede sosyalizm" olarak bilinen otoriter bir rejimin kurulmasını sağladı (Hayes, 1995).

Stalin yönetimi sırasında Rusya imparatorluğundan geriye kalan çoğu, milliyet esasına dayalı bir federasyon halinde Sovyet Sosyalist Birliği olarak yeniden düzenlendi ve başkenti Moskova oldu. "Büyük Rus milliyetinin yaşadığı Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'di. Diğer bölümler ise Beyaz Ruslar, Gürcüler, Ermeniler, Ukraynalılar ve Türkistan ile Sibiryadaki çeşitli kabileler için Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri oluşturuyordu. Diktatörlük ve merkezi Komünist Parti bu halkları sürekli olarak yönetmiştir. Bununla birlikte, Hayes, bu uygulamaların yanı sıra SSCB üyelerinin Çarlık Döneminde bu tür bir "Ruslaştırma"ya maruz kalmadıklarını ve kültürel milliyetçilik hakkına sahip olduklarını belirtmiştir (Hayes, 1995). Stalin, ulus kavramını ve onun özelliklerini ortaya koyarken yapılan bir eleştiriden yola çıkarak, ulusu ve ulus olma

özelliklerini şu şekilde açıklar:

"Rus Marksistleri çoktandır kendi ulus teorisine sahiptirler. Bu teoriye göre ulus, dört temel özelliğin birliği temelinde tarihsel olarak oluşmuş istikrarlı bir insan topluluğudur, bu dört temel özellik: dil birliği, toprak birliği, ekonomik yaşantı birliği ve ulusal kültürün özgül özelliklerinin birliğinde kendini açıkça gösteren ruhsal şekillenme birliğidir. ... bu teoriyi yeterli görmüyorsunuz. Bu nedenle, ulusun dört özelliğini beşinci bir özellik ile tamamlamayı öneriyorsunuz, yani: kendisine ait ayrı bir ulusal devletin varlığı. Bu beşinci özellik olmaksızın ulus olmadığı ve olamayacağı görüşündesiniz... Sizin şemanıza göre, yalnızca, diğer devletlerden ayrı kendi devletine sahip olan uluslar ulus sayılabilir, bağımsız devlet yaşantısına sahip olmayan ezilen uluslar ise ulus kategorisinden silmek gerekir, ki bu durumda ezilen ulusların ulusal boyunduruğa karşı mücadelesini, sömürge halkların emperyalizme karşı mücadelesini de artık "ulusal hareket", "ulusal kurtuluş hareketi" kavramı içinde saymamak gerekirdi... Sovyet uluslarının, kendi ulusal Sovyet Cumhuriyetlerini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde birleştirdikten sonra ulus olmaktan çıktıklarını kanıtlamaya çalışan Sovyet Cumhuriyetlerimizdeki burjuva milliyetçilerinin haklı gösterilmesine yol açtığından hiç söz etmiyorum...Geriye yalnızca bir tek şey kalıyor: Rus Marksist ulus teorisinin tek doğru teori olduğunu kabul etmek."

Lüksemburg, Lenin ve Stalin'in kendi kaderini tayin hakkını yok saydığını ve "homo-sovyetecus"un oluşturulması adına atılacak adımları ulus kavramının temelleri üzerine inşa ettiğini belirtti. Bu bağlamda, her alanda birlik öngören ulus kavramı tanımlamasına bağlı olarak, Sovyetler Birliği vatanseverliği 1934 yılından itibaren ortaya çıktı. Bu dönem boyunca, Sovyetler Birliği'nin dünyanın en şanslı milleti olduğu izlenimini vermeye çalışıldı. Bunlardan biri de II. Dünya Savaşı sırasında halkın savaşa katılmalarını teşvik etmek için hazırlanan afişlerdi. Parti üyelerinin "Yahudileştirilmesine" karşı olarak 1920'lerin ortalarında "Ruslaştırılma" politikasının başlaması da önemli bir olaydır. Böylece 1927'den itibaren Yahudi politikacılar politbürodan uzaklaştırıldı. Bu durum, anti-semitizmden ziyade parti kadrolarında küçük bir değişiklik olarak tanımlanmıştır (Suny, 2012).

Stalin'in, bu Ruslaştırma politikalarının yanı sıra "tüm Rusya'nın imparatoru" olma arzusu da önemlidir. Bu noktada Stalin'in kızı, babasının Rusya'ya olan derin sevgisinin bir sonucu olarak, Rus olan her şeyi seven bir kişi haline geldiğini belirtti. Stalin döneminin en yıkıcı etkilerinden biri "kıtlık" nedeniyle ülkedeki ölümlerdi. 1930-1933 yılları arasında 5 milyon insan öldü. 1932-1933 yılları arasında Sovyet Ukrayna'da 3,3 milyon insan öldü.

Bununla birlikte, bunun daha fazla olduğu söyleniyor. Stalin'in 1932-1933 yıllarında Ukrayna'da uyguladığı açlık politikası olan "Holodomor" (açlıktan ölüm) nedeniyle 7-10 milyon kişinin açlıktan öldüğü söyleniyor (Alekseyenko ve ark., 2007). Bu ölümlerin "milliyet"

kavramı ile bağlantılı olduğunu söylüyor. 1.3 milyon kişinin hayatını kaybettiği eski Sovyet Kazakistan, açlık nedeniyle ölümlerin fazla olduğu bir başka yerdi. Yine de Stalin'in milliyetçilik politikası hem SSCB hem de Demir Perde ülkelerinde uygulandı. Örneğin, 1937 yılı Ağustos ayında Polonya'da başlayan "Leh Operasyonu", 111.097 Polonyalı ajanı öldürdü. İkinci Dünya Savaşı sırasında, birçok insan düşman ilan edildi ve İçişleri Halk Komiserliği (NKVD - Narodnyy Komissariyat Vnutrennih Del) 247157 Sovyet vatandaşını öldürdü. Bununla birlikte, 1937-1938 arasında yüksek Sovyet yetkililer Kulak Operasyonu sırasında 386.798 kişinin öldürülmesini emretti (Snyder, 2011). Ek olarak, Ağustos 1938'de Polonya'da Komünist Parti lağvedilmiş ve parti yöneticileri tutuklanmış ve öldürülmüştür. 35 bin kişi ise Polonya-Ukrayna sınır bölgesinden sürüldü (Baberowski, 2014).

9. Sovyetler Birliği'nin Dağılması ve Kırgızistan'ın Bağımsızlığı

Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan, geleneksel kültürünü canlandırmaya çalışıyor. Bu çalışmaların bir kısmı doğrudan devlet desteğiyle yapılırken, diğerleri dernek ve sosyal kurumlar tarafından yürütülmektedir. Kırgız halkının bu eğilimi gerçekten kabul ettiği ve desteklediği söylenebilir. Bu bağlamda, bayrak, arma, Manas destanı, milli marş ve geleneksel Kırgız kıyafetleri ve yemekleri, geleneksel Kırgız kültürünün sembolleri olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Sovyetler Birliği döneminde unutulmuş veya terk edilen kültürel değerler yeniden canlandırılıyor ve uygulanıyor. Geleneksel Kırgız kültürünün ailede, çocuk yetiştirmede, evlilik toylarında, iyi (caşkılık) ve kötü (camandık) gün toplantılarında ve bayram kutlamalarında sürdürülmesine büyük önem verilmektedir. Günümüzde ailedeki küçük çocuklar geleneksel eğitim almak için taşradaki dede ve ninelerinin yanına gönderilmektedir. Evlilik toylarında bölgelere göre değişen örf ve âdetler hassasiyetle yerine getirilmektedir. Yine de, özel günlerde, özellikle kadınlar tarafından milli kıyafetlerin giyilmesi önem kazanmaktadır. 5 Mart, halk tarafından 2011 yılından beri kalpak günü olarak kutlanmaktadır. 2016 yılında 5 Mart resmi olarak kalpak günü olarak ilan edildi. Kalpak artık Kırgızlığın bir sembolü olarak görülüyor. Özel günlerde, toplantılarda ve yurtdışı gezilerde kalpak giymek, Kırgız halkının farkındalığını artırmak ve Kırgızistan'ı tanıtmak için çok önemlidir. Geleneksel Kırgız kültürünün temsilinde ve geleceğe aktarılmasında önemli bir rol oynayan keçe çadır, bayramlarda, turistik yerlerde ve özel günlerde kurulmaktadır. Bununla birlikte, 3 Mart Kırgız bayrağı günü ve 18 Aralık Kırgız millî marşı günü olarak kabul edildi ve bu günlerde çeşitli programlar düzenleniyor (Joldoshov ve ark. 2013).

Kırgızistan, bağımsızlıktan sonra hükümetini yeniden organize etmek için Sovyetler Birliği modelini kullandı. Kırgızistan'da devlet yönetimi üniterdir. 2005, 2010 ve 2020 yıllarında halk ayaklanmaları olmuştur ve bu da

ülke yönetimini değiştirdi. Ülke 1991-2005 yılları arasında başkanlık, 2005-2010 yılları arasında yarı başkanlık ve daha sonra parlamenter sistemle yönetildi. 5 ile 6 Ekim 2020 tarihlerinde meydana gelen halk ayaklanmasından sonra, yönetim sistemi ile ilgili tartışmalar yeniden başladı ve hala devam ediyor. Bununla birlikte, Kırgızistan 11 Nisan 2021'de yapılan bir referandumdan sonra tam başkanlık sistemine geçti. Orta Asya, Halford Mackinder'in "heartland" alanı ve Rus jeopolitik okulunun "Avrasya" anlayışının önemli bir parçası olup, kıta hegemonyasının oluşturulması veya sınırlandırılması bakımından stratejik önem taşımaktadır (Çotayev, 2017). Bu nedenle, Kırgızistan 1991 yılından bu yana bölgedeki ilişkileri ve dengeleri göz önünde bulundurarak, hem kendi hem de bölgedeki büyük devletlerin menfaatlerini göz önünde bulundurarak denge politikası uygulamaktadır. Rusya, Çin, ABD, Türkiye ve Almanya, Kırgız Cumhuriyeti'nin dış politikasında önemli bir rol oynamaktadır. Son zamanlarda Çin, Rusya ile aynı birliklerde yer alarak bölgede varlığını sürdürmeye çalışıyor. Bu grupların lideri Şanghay İşbirliği Örgütü'dür (<http://rus.sectso.org/>).

Özbekistan ve Kazakistan, Kırgızistan'a gaz ve petrol ithal etmektedir. Bu nedenle, Kırgızistan enerji güvenliği ve sürdürülebilirliği açısından komşularına bağlıdır. Bunun yanında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın su ihtiyaçlarını karşılıyor. Kırgızistan, Türkiye'den önce bağımsızlığını kazandı. İki ülke arasındaki ortak tarihsel, kültürel ve etnik bağlar, ilişkilerin hızlı gelişmesine neden oldu. İlk yıllardan itibaren hemen her alanda işbirliği yapılmaya başlandı ve bu işbirliği günümüzde de devam ediyor. Türk Parlamenterler Birliği (TÜRKPBA) gibi örgütlerle Türk Konseyi işbirliği yapmaktadır. Başkent Bişkek'te bulunan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, iki ülkenin eğitim alanında gerçekleştirdiği en önemli işbirliği projelerinden biridir. Kırgızistan'daki uluslararası değerlendirme kriterlerine göre üniversite şu anda hemen her alanda ilk sırada yer almaktadır. Bunun yanında Türkiye, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) aracılığıyla Kırgızistan'a sağladığı altyapı ve diğer yardımları sürdürüyor. Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) da Kırgızistan'da faaliyet göstermektedir. Genel olarak, Türkiye ve Kırgızistan arasındaki ilişkiler dostluk ve kardeşlik üzerine kuruludur. Hemen tüm kurumlar, Türkiye'nin Kırgızistan ile olan ilişkilerini karşılıklı işbirliği anlaşmaları çerçevesinde geliştirmektedir. Bu ilişkilerin gelecekte çok daha ileri seviyelere ulaşacağı tahmin edilebilir. 1991 yılından bu yana Türkiye, Kırgızistan'a demokratik değerler doğrultusunda devlet kurumlarını, kurumlarını ve sosyal yapıyı güçlendirmek için sürekli olarak ve tam olarak yardım etti (Kangas, 1995).

10. Sonuç

Siyasi baskı, insanlık tarihinde acı verici bir gerçektir. Kırgızistan ve Orta Asya halkları da Stalin'in baskısıyla karşı karşıya kaldı. Bu makale, böyle bir baskının insanlar üzerindeki etkileri ve nasıl üstesinden gelinebileceğini hakkında bilgi verdi. 1920'li ve 1930'lu yıllar, Sovyetler Birliği'nde totaliter rejimin gittikçe güçlendiği ve bunun sonucunda Repressiyanın yaygınlaştığı bir dönemdir. Sovyetler Birliği'nin kurulmasından itibaren uygulanan siyasi Repressiyalar hem devlet hem de toplum için çok zararlı olmuştur. SSCB'de, özellikle Stalin'in hükümet ettiği dönemde yüz binlerce insan işkence gördü. 1937-1938 yıllarında ise milyonlarca insan ölümle veya çalışma kamplarında yok edildi. Siyasi terrörün amacı, sosyalist olmayan sınıfları, sosyal tabakaları ve farklı görüşlere sahip kişileri ortadan kaldırmaktı. Terör, toplumda korku yaratan ve direniş olasılığını yok eden bir araç haline geldi. Bu nedenle, SSCB tarafından uygulanan şiddetli siyasi represyonlar, ülkedeki otoriter rejimi daha da güçlendirdi. Kırgızistan İç Savaşı sırasında "rejim düşmanları" acımasızca yok edildi. 1920'lerden 1930'lara kadar, Sovyet hükümeti sınıf olarak ortadan kaldırma siyaseti kapsamında zengin aileleri Kırgızistan dışına sürgün etti. 1930'lu yıllarda "halk düşmanlarına" karşı baskı arttı. Kırgızistan'da 1937-1938 baskısından etkilenenlerin çoğu öldü. Binlerce kişi, Sovyet Kırgızistan'da yüksek refah düzeyine sahip çiftliklere, üst düzey yöneticilere, aydınlara ve sıradan insanlara yönelik çeşitli baskı uygulamalarından zarar gördü. Baskı politikası, aile üyelerini de etkilemiştir. Siyasi, sosyal ve ekonomik konularda manevi olarak ayrımcılığa maruz kaldılar. Ancak N. Kruşçev döneminde, özellikle 1956 Sovyetler Birliği Komünist Partisinin XX. kongresinden sonra baskı görenler ve aile üyeleri aklanmaya başladı. Bu tarihten 1991 yılında bağımsız devletlerine kavuşana kadar, Kırgızlar çok sayıda devlet ve yönetim deneyimi yaşadılar. Bunların hepsinin Kırgız toplumunun kimliği ve bilinci üzerinde etkisi olmuştur. Kırgızistan hükümetleri, bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren demokratik bir devlet yapısı oluşturmak için istekli veya isteksiz olarak çok çeşitli girişimler yapmıştır. Bu süreçte bir dizi faktör, bu çalışmaların beklenen düzeyde başarılı olmasını engelledi. Bu çalışmalar hala devam ediyor.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarın katkı yüzdesi aşağıda verilmiştir. Yazar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

	Z.M.
K	100
T	100
Y	100
VTI	100
VAY	100
KT	100
YZ	100
KI	100
GR	100

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, KI= kritik inceleme, GR= gönderim ve revizyon.

Çatışma Beyanı

Yazar bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Beyan

Bu çalışmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

Abdrakhmanov B, Altyмышova Z. 2017. Activities of security bodies of Soviet Kyrgyzstan in mass repressions (1937- 1938). Joint CESS-ESCAS Conference, Bishkek, Kirgizistan.

Aknazarova J. 2000. Privatization in the Kyrgyz Republic. J Central Asia monitor, 3: 1-4.

Aksakal H. 2009. Stalin ve ikinci dünya savaşı bağlamında milliyetler politikası. KARAM, İstanbul, Türkiye pp: 23-30.

Alekseyenko AD. Markiyani B, Hrytsenko V, Myskiy L, Voroshylo O. 2007. Holodomor: Ukrainian genocide in the early 1930s. Ukrainian institute of national memory Yayinevi, Kiev, Ukrayna, pp: 18-22.

Babakurban Z. 1962. Dış Türkler ve Türkistan davası. Doğan Güneş Yayinevi. İstanbul, Türkiye, pp: 20-28.

Baberowski J. 2014. Vijjennaya zemlya Stalinskoe tsarstvo nasiliya. Almancadan Rusçaya çev. L. Pantina, Politiceskaya Entsiklopediya Yayınları. Moskova, Rusya, pp: 892-901.

Bacon E. 1965. Esir Orta Asya. çev. Say T. 1001 Temel Eser Yayinevi. İstanbul, Türkiye, pp: 201-215.

Bademci A. 2008. 1917-1934 Türkistan milli istiklal hareketi korbaşlar ve Enver Paşa. Ötüken Yayinevi. İstanbul, Türkiye, pp: 200-220.

Baktıgulov C. 1990. Kollektivizatsiya Kirgizskogo aila: Noviy vzglyad, kommunist Kirgizstana dergisi, Bişkek, Kirgizistan, pp: 3.

Bohr A, Crisp S. 1996. Kyrgyzstan and the Kyrgyz, the nationalities question in the post-soviet states. Addison wesley longman publishing, New York, US, pp: 385-409.

Bolponova A. 2011. K. Timistanov - uçyoniy i gosudarstvennyy deyatel' Kirgizstana. Isık-Köl Devlet Üniversitesi Yayınları. Karakol, Kirgizistan, pp: 86-118.

Buyar C. 2017. Kirgiz tarihi (başlangıcından 1991 yılına kadar), Kirgizistan: tarih-toplum-ekonomi-siyaset. BYR Publishing house Yayinevi. Bişkek, Kirgizistan, pp: 47-157.

Canbaş F. 1999. Türk cumhuriyetlerinde demokratikleşmeyi etkileyen faktörler. Geçiş sürecinde Orta Asya Türk cumhuriyetleri. Alfa basım yayım dağıtım, İstanbul, Türkiye, pp: 297-309.

Carr EH. 1989. Sovyet Rusya tarihi bolşevik devrimi 1917-1923, Çev. Orhan Suda. Metin Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 200-300.

Cohen A. 1996. Russian imperialism: Development and crisis. Praeger. Londra, UK, pp: 169-180.

Critchlow J. 1997. Minareler ve Marx, Çöküş öncesi sovyetler birliğinde islamiyet ve müslümanlar. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, Türkiye, pp: 140-234.

Curtis G. 1997. Introduction, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan: Country studies. Government Printing Office, Washington, US, pp: 112-182.

Çağatay T. 1979. Kızıl Emperyalizm. Yaş Türkistan Yayını, Ankara, Türkiye, pp: 15-85.

Çalışkan İ. 2012. XX Asırda Asya'da din politikaları: Çarlık Rusya ve Sovyetler birliği hakimiyetinde belirleyenler ve belirlenenler, bölgesel ve küresel politikalarda Orta Asya. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, Türkiye, pp: 87-134.

Çotayev Z. 2017. Kirgizistan'ın dış politikası: deven eden ve değişen eğilimler, Kirgizistan: tarih-toplum-ekonomi-siyaset. Cengiz Buyar (Ed). Bişkek, Kirgizistan, pp: 319-376.

Delannoi G. 1998. Milliyetçilik ve ideolojik kataliz. Jean Leca, uluslar ve milliyetçilik. Metis Yayınları. İstanbul, Türkiye, pp: 120.

Erdem M. 2000. Kirgiz Türkleri, ASAM Yayınları, Ankara, Türkiye, pp: 200-240.

Erol MS, Demir S. 2013. Rusya federasyonu'nun Orta Asya politikaları, Rusya'nın doğu politikası, Sezgin Kaya (Ed.). Ekin Yayıncılık, Bursa, Türkiye, pp: 340-341.

Erşahin S. 1999. Türkistan'da islam ve müslümanlar Sovyet dönemi. İlahiyat vakfı Yayınları, Ankara, Türkiye, pp: 120-380.

Ferro M. 1998. Sovyet rejiminin milliyetler politikası. Jean Leca, uluslar ve milliyetçilik. Metis yayınları, İstanbul, Türkiye. pp: 141-144.

Hayes CJH. 1995. Milliyetçilik: Bir din. İz Yayıncılık, İstanbul, Türkiye, pp: 40-52.

Jayashekar 1995. Economic stabilization and structural changes: some implications, , Central Asia: emerging new order. Har-Anard Publications. New Delhi, India, pp: 127-33.

Joldoshov A. 2013. Kabilecilik, bölgecilik ve etnisite, Kirgiz kimliği üzerine çalışmalar. Orta Asya Kafkasya Araş Derg, 15: 101-133.

Kamalov İ. 2011. Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının 20. Yılında: Rusya'nın Orta Asya politikaları. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara, Türkiye, pp: 14-17.

Kangas RD. 1995. State building and civil society in Central Asia, Political culture and civil society in Russia and the New States of Eurasia. ME Sharpe Inc., New York, US, pp: 271-291.

Karabulut F. 2009. İktidar ve meşrulaştırma mücadelesinin odağı Orta Asya: Sovyetlerin dil ve eğitim politikaları. Bilig, 50: 65-96.

Kurmanov Z. 1997. Politiceskaya borba v Kirgizstane 20-e godi. İlim Yay, Bişkek, Kirgizistan, pp: 70-120.

Malabayev Dj. 1969. Ukrepneniye sovetov Kirgizii v period stroitelstva sotsializma (1917-1937) , İlim Yayınları. Frunze, Kirgizistan, 180-270.

Ölçekli T. 2013. Manaplar ve Kirgiz tarihindeki rolleri, Bilig Dergisi, S. 67, pp: 111-128.

Pilev A. 2006. Basmaçestvo v Sredney Azii: Etnopoliticeskiy srez (vzglyad iz XXI veka), Kirgiz-Rus Slavyan Üniversitesi

- Yayınları, Bişkek, Kırgızistan, pp: 23-89.
- Sağlam S. 2006. Türkiye’de iç göç olgusu ve kentleşme. Türkiyat Araş Dergisi, 5: 34-44.
- Saray M. 1996. Yeni Türk cumhuriyetleri tarihi. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, pp: 68- 84.
- Suny RG. 1998. The Soviet experiment. Russia, the USSR, and the successor states, Oxford University Press, Oxford, UK.
- Suny RG. 2012. Rus imparatorluğu, imparatorluk sonrası: Sovyetler birliği ve Rus, Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları. Versus Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 272.
- Uslu N. 2010. Orta Asya ülkeleri arasında işbirliği ve örgütlenme çabaları, Orta Asya ve Kafkasya: rekabetten işbirliğine. MKM Yayıncılık, Bursa, Türkiye, pp: 239-240.
- Yalçınkaya A. 1997. Sömürgecilik ve panislamizm ışığında Türkistan (1856’dan günümüze). Timaş Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 100-108.
- Ydyrysov R. 2017. 20-30-cıdarda Kırgızstandın sotsialdik stratifikatsiyasının ayırım meseleleri. Nauka, novie tehnologii i innovatsii Kırgızstana Derg, 2: 97-99.
- Yoshida S. 1999. A field report on economic transition: Lifestyle changes in a village of nothern Kyrgztan. Central Asia Monitor, 1999: 4-5.
- Zemskov V. 1991, GULAG (İstoriko - sotsyologičeskiy aspekt). Sotsiologičeskie İssledovaniya, 6: 10-27.

KADIN HAKLARI KONUSUNDA ÇALIŞMALAR YAPAN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ WEB SİTELERİNİN VE X HESAPLARININ DİYALÖJİK İLİŞKİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Hüriye SUBAŞI^{1*}

¹Atatürk University, Social Sciences Vocational School, Office Services and Secretarial Department, 25240, Erzurum, Türkiye

Özet: İnternet ve sosyal medya, kuruluşlar tarafından paydaşları ile karşılıklı anlayışa, sempatiye ve güvene dayalı ilişkilerin tesis edilmesi ve sürdürülmesi için yoğun bir şekilde kullanılmakta; literatürde bilgi ve iletişim teknolojilerinin ilişki yönetiminde nasıl kullanıldığına ilişkin araştırmalar yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı da Türkiye’de kadın hakları konusunda faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinin ve X (Twitter) hesaplarının diyalojik ilişki bağlamında analiz edilerek, sivil toplum kuruluşları tarafından diyalojik iletişimin ne düzeyde kullanıldığını saptamaktır. Amaçlı/yargısal örnekleme yöntemi ile belirlenen altı sivil toplum kuruluşu örnekleme oluşturmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinden Taylor ve ark. (2001) tarafından geliştirilen Diyalojik İlişki Ölçeği; X hesaplarından ise Rybalko ve Seltzer’in (2010) Diyalogsal İlişki Ölçeği ile veriler toplanmıştır. Yapılan analizlerden elde edilen sonuçlar, sivil toplum kuruluşlarının diyalojik iletişim düzeylerinin bilhassa diyalojik döngü boyutunda düşük olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: İlişki yönetimi, Diyalojik ilişki, Sivil toplum kuruluşları, Halkla ilişkiler

Analyzing the Websites and X Accounts of Non-Governmental Organizations Working on Women's Rights in the Context of Dialogical Relationship

Abstract: The Internet and social media are used extensively by organizations to build and maintain relationships with their stakeholders based on mutual understanding, sympathy and trust, and the literature includes studies on how information and communication technologies are used in relationship management. The aim of this study is to analyze the websites and X (Twitter) accounts of civil society organizations active in women's rights in Türkiye in the context of dialogic relations and to determine the extent to which dialogic communication is used by civil society organizations. Six civil society organizations determined by purposive/judgmental sampling method constitute the sample. Data were collected from the websites of civil society organizations using the Dialogic Relationship Scale developed by Taylor et al. (2001) and from their X accounts using Rybalko and Seltzer's (2010) Dialogic Relationship Scale. The results of the analyses revealed that the level of dialogic communication of civil society organizations is low, especially in the dialogic loop dimension.

Keywords: Relationship management, Dialogic relationship, Non-governmental organizations, Public relations

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Atatürk University, Social Sciences Vocational School, Office Services and Secretarial Department, 25240, Erzurum, Türkiye

E mail: huriye.cinar@gmail.com (H. SUBAŞI)

Hüriye SUBAŞI <https://orcid.org/0000-0002-2358-3806>

Gönderi: 12 Ocak 2024

Kabul: 30 Ocak 2024

Yayınlanma: 31 Ocak 2024

Received: January 12, 2024

Accepted: January 30, 2024

Published: January 31, 2024

Cite as: Subaşı H. 2024. Analyzing the websites and X accounts of non-governmental organizations working on women's rights in the context of dialogical relationship. BSJ Pub Soc Sci, 7(1): 34-46.

1. Giriş

Toplumsal değişimler, küreselleşme, krizler, rekabetin artması gibi birtakım sebeplerin yanında bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, halkla ilişkilerin ilişkisel bir perspektiften ele alınmasını gerekli kılmıştır. Geleneksel medyanın yanı sıra internet ve sosyal medya, kuruluşların paydaşlarına daha hızlı ve iyi hizmet verebilmesinin ayrıca erişim alanlarını genişletebilmesinin yolunu açmıştır (Taylor ve ark., 2001). Kuruluşlar ile paydaşlar arasında karşılıklı anlayışa, güvene ve sempatiye dayalı, uzun vadeli bir ilişkinin oluşturulabilmesi için kuruluşlardan paydaşlara bilgi aktarımının yanı sıra paydaş görüşlerinin karar alma sürecine dâhil edilmesi kilit meseledir. Bu anlamda internet ve sosyal medya, kuruluşlara diyaloga dayalı bir

ilişkinin oluşturulabilmesi için yeni fırsatlar sunmaktadır. İnternet ve sosyal medyadan ilişkilerin tesisi için faydalanan kuruluşlardan biri de sivil toplum kuruluşlarıdır. Devlet ve özel sektör dışında örgütlenen bu kuruluşlar, devlet ile toplum arasında bireylerin haklarını ön plana çıkarmayı amaçlayan bir yaklaşıma sahip olup (Aksoy, 2008); kendi paydaşları ile diyaloga dayalı bir ilişki kurabilmek için halkla ilişkilere ihtiyaç duymaktadırlar. Üye, gönüllü ya da bağışçı bulmak ve onlarla ilişkileri sürdürmek, toplumsal meseleler hakkında çözümler üretmek ve bu çözümlere paydaşlarını ikna etmek için artık sivil toplum kuruluşları (STK) da çağın gerekliliği olarak dijital platformlarda etkin bir şekilde var olmaya başlamışlardır. Bu tarz yapılanmaların kamuoyu ile ilişki kurmak için interneti

kullanabilmelerinin bir yolu da diyalojik iletişimi teşvik etmektir (Taylor ve ark., 2001).

Yapılan araştırmalar (Kent ve Taylor, 1998; Taylor ve ark., 2001; Kent ve ark., 2003), kurumların dijital platformlarda gerçekleştirdikleri iletişimde diyalojik ilkelerin neler olduğunu belirlemiştir. Diyalojik iletişim, çalışmalarda (Özdemir ve Aktaş, 2010; Aslan, 2017; Kart, 2017; Akbulut ve ark., 2014; Okumuş, 2021) genellikle işletmelerin kurumsal web sayfaları açısından ele alınmakta, bununla birlikte sivil toplum kuruluşlarının (Uzunoğlu ve Kip, 2014), ülkelerin (Akbulut ve Okumuş, 2014) ve aktivist grupların (Reber ve Kim, 2006) incelendiği çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Ayrıca, kurum ve kuruluşların sosyal medya hesaplarının diyalojik iletişim açısından ele alındığı çalışmalar (Bortree ve Seltzer, 2009; van Wissen ve Wonneberger, 2017; Çetintaş, 2019; Doğan ve Aksoy, 2020;) da literatürde yer almaktadır. Fakat STK'ların hem internet sitelerinin hem de sosyal medya hesaplarının incelendiği çalışmalar sınırlıdır. Bu noktadan hareketle kadın hakları konusunda faaliyette bulunan STK'ların hem kurumsal web sitelerinin hem de X (Twitter) hesaplarının diyalojik iletişimi gerçekleştirme düzeylerinin tespit edilmesi ile mevcut literatüre katkı sağlanması, bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Üstelik çalışma, sivil toplum kuruluşlarına paydaşları ile diyaloga dayalı bir bağ kurmaları noktasında hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiği konusunda da fayda sağlayacaktır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, kadın hakları konusunda çalışmalar yürüten STK'ların kurumsal web sitelerinin ve X (Twitter) hesaplarının diyalojik iletişim düzeylerinin tespit edilmesi olup, çalışma kapsamında belirlenen kriterlere göre tespit edilen altı STK'nın resmi web sitesi ve X hesabı içerik analizi yöntemi ile analiz edilmekte; bulgular, literatür kapsamında tartışılarak çeşitli öneriler sunulmaktadır.

2. Diyalojik İlişki Yönetimi

Halkla ilişkilerin kuruluş için toplam değerini ortaya koymak amacıyla gösterilen çabalar neticesinde ortaya çıkan ve halkla ilişkilerin başarısının bir göstergesi olarak kabul edilen (Akbulut ve ark., 2014) ilişki kavramı, kuruluşların kilit bileşenleri ile sürekli ve uzun vadeli bağlar kurmayı; ayrıca bunları geliştirmeyi (Hon ve Grunig, 1999) ifade etmektedir. Ferguson (1984)'a göre halkla ilişkilerin temel çalışma prensibi bir kuruluş ile kilit kamuları arasındaki "ilişkiler" olmalı; tarihsel olarak gazetecilik yaklaşımına dayanan ve neredeyse bir basın ajansı olarak hareket eden halkla ilişkiler, alan geliştikçe paydaş, sorun ve kamularla olan ilişkilerin yönetimi, lobcilik ve kurumsal sosyal sorumluluk gibi faaliyetleri içerecek şekilde genişlemiştir.

İlişki yönetiminde iletişim, stratejik olarak kullanılan bir yönetim işlevi olarak kavramsallaştırılmakta (Ledingham ve Bruning, 1998); etik halkla ilişkiler uygulamalarının temel prensiplerinden biri olarak belirlenen "diyalog" kavramı, ilişkisel yaklaşım içinde ayrıcalıklı bir yer tutmaktadır (Özdemir ve Aktaş, 2010). Kent ve Taylor

(2002)'a göre diyalog, bir süreç ya da bir dizi adım olarak tanımlanmamakta; o, devam eden iletişim ve ilişkilerin bir ürünü olarak görülmektedir. Bu ifade, sistem teorisine ve toplamsallık karşılığına atıfta bulunarak, bütünüün toplamının parçalarının toplamından daha büyük olduğunu ve iletişimsel bir sistemin onu oluşturan parçalara indirgenemeyeceğini ifade etmektedir. Haliyle diyalog, kuralcı bir araç değildir; ilişkiler organiktir ve diyalogun gerçekleşmesi için etkili kişilerarası iletişime, güvene ve zamana ihtiyaç vardır (Kent, 2017).

Diyalojik teori, kişilerarası teori ve ilişkisel iletişim araştırmalarından ortaya çıkmıştır (McAllister-Spooner ve Kent, 2009). Diyalojik bir ilişkinin var olabilmesi için tarafların birbirleriyle iletişim kurmayı, ilişkinin amacı olarak görmesi gerekmektedir (Kent ve Taylor, 1998). Kent ve Taylor (2002)'a göre risk, karşılıklılık, yakınlık, empati ve bağlılık diyalogun genel kabul görmüş özellikleri olmakla birlikte diyalogun her özelliği tüm diyalojik etkileşimde daima gerekli ya da mevcut değilse de ne kadar çok özelliği bünyesinde barındırıyorsa diyalojik bağ da o kadar güçlü olmaktadır. Kuruluşların ve halkların ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduğunun kabul edilmesini ifade eden karşılıklılık, "kapsayıcı veya işbirlikçi bir yönelim" ve "karşılıklı eşitlik ruhu" ile karakterize edilmektedir. İşbirlikçi yönelim, diyaloga katılan tüm bireylerin kendi pozisyonlarına sahip olması ve bu pozisyonları güçlü bir şekilde savunmaları gerektiğini ifade etmekte, diyalojik iletişimde hiçbir bireyin ya da grubun mutlak hakikate sahip olamayacağını bilmesi gerektiğini betimlemektedir. Karşılıklı eşitlik ruhu ise, diyalogda güç veya üstünlük kurulmaması; katılımcıların herhangi bir konuyu alay veya aşağılama olmadan tartışabilmesi anlamına gelmektedir. Yakınlık, kuruluşlar için kendilerini etkileyen konularda paydaşlara danışılması iken; paydaşlar için de taleplerini kuruluşlara ifade etmeye istekli ve muktedir olmalarıdır. Eşzamanlı hazır bulunma, zamansal akış ve sorumluluk özelliklerinden oluşan yakınlıkta, ilgili tarafların ortak bir alanda (ya da yerde) kararlar alındıktan sonra değil, konular konuşulurken iletişim kurmaları eşzamanlı hazır bulunma özelliğini oluşturmaktadır. Zamansal akış, müzakereye dayalı olan diyalogun geçmişi ve bugünü anlamayı içerdiğini ayrıca gelecekteki ilişkilere yönelik bir bakış açısı sağladığını ifade etmektedir. Sorumluluk ise diyalojik katılımcıların erişilebilir, istekli, saygılı, sorumlu davranmaları gerektiğidir. Diyalogun başarılı olması için destek ve güven atmosferinin varlığını ifade eden empati özelliği, destekleyicilik, toplumsal yönelim ve diğerlerini onaylama ile karakterize edilmektedir. Destekleyicilik, diyalogun, diğerlerinin katılımlarının kolaylaştırıldığı bir iklim yaratması; toplantıların tüm katılımcılara açık ve kolay erişilebilir yerlerde yapılması ve materyallerin herkesin kullanımına sunulmasıdır. Toplumsal yönelim özelliği, ister bireyler ister kuruluşlar isterse kamular olsun etkileşimde bulunanlar arasında ortak bir yönelimin gerektiğini açıklamaktadır. Diğerlerini onaylama, kuruluşların kuruluşla aynı fikirde olmayan

bireylerin veya grupların duyulma ihtiyacı olduğunu kabul etmesi özelliğidir. Diyalogun bir diğer temel özelliği risk, diyaloga katılan örgütler ve kişiler arasındaki ilişkilerde bir miktar risk olduğu anlamına gelirken; savunmasızlık, beklenmedik sonuçların ortaya çıkması ve farklı ötekiliğin tanınması özelliklerini taşımaktadır. Savunmasızlık, diyalogun risk içermesinden ötürü katılımcıları diğer taraflarca manipüle edilmeye veya alay edilmeye karşı savunmasız hale getirmesini; beklenmeyen sonuçlar, diyalojik iletişimin provasız ve spontane geliştiği için öngörülemeyen sonuçlar doğurabileceğini; farklı ötekiliğin kabul edilmesi ise kişinin muhatabının benzersizliğini ve bireyselliğini koşulsuz olarak kabul etmesini açıklamaktadır. Bağlılık, diyalogun son ilkesi olup diyalogun dürüstlük ve açık sözlülük gerektirdiğini ifade eden gerçekçilik; sohbetlerin diğerini yenmek veya zayıflıklarından faydalanmak amacıyla değil de karşılıklı fayda ve anlayış amacıyla yapılmasını ifade eden konuşmaya bağlılık; diyalogun ilgili tüm taraflarca yorumlanmasını ve anlaşılmasını gerektiren yorumlama bağlılığı olmak üzere üç özellikten oluşmaktadır (Kent ve Taylor, 2002).

Kent ve Taylor (2002)'un yukarıda belirtmiş olduğu diyalog ilkeleri dikkatle incelendiğinde diyalogun iletişim ve ilişkilerin kolay bir sonucu olmadığı; kuruluşların kaynak, çalışma saati, eğitim ve değerlendirme taahhüdünde bulunması gerektiği aşikârdır. Bu süreç, paydaşlar için artan kurumsal hesap verebilirlik, kurumsal faaliyetlerde daha fazla söz hakkı ve artan kamu memnuniyeti anlamına gelebilir.

Paydaşları ile "diyalog" odağında bir ilişkinin inşasını isteyen örgütler için internet, müzakerelerin gerçekleşebileceği çok kanallı bir ortam sunmaktadır (Kent ve Taylor, 1998). İnternetin zamandan ve mekândan bağımsız olarak insanlar arasında ağ kurabilmesi, doğru bilgiye hızla ulaşma, hızlı bir şekilde doğru bilgiyi aktarabilme fırsatı sunması, özgürleşme sağlama, katılımı ve etkileşimi arttırması gibi bir takım özellikleri kurumların halkla ilişkileri etkin bir şekilde kullanabilmesine olanak sağlamaktadır. Uygulayıcılar, kuruluşlarına olan ilgiyi motive eden, kamu diyaloguna katkıda bulunan, kamu bilgisi ve farkındalığını arttıran siteler oluşturmak ve sürdürmek istiyorlarsa internetin nasıl işlediğini bilmelidirler (Kent ve Taylor, 1998). Bu kapsamda Kent ve Taylor (1998), kurumların internet sitelerinin diyalojik ilişki için ne derece uygun olduklarının tespit edilebilmesi amacıyla beş temel prensip belirlemişlerdir:

- **Diyalojik Döngü:** Bu ilke, paydaşların kuruluşları sorgulamasına imkân tanıyıp kuruluşlara sorulara, endişelere ve sorunlara yanıt verme fırsatı sunacak şekilde internet sitelerinin tasarlanması gerektiğini ifade etmektedir.
- **Bilginin Yararlılığı:** Hazırlanacak bir internet sitesi, sektöre ya da kullanıcılara yönelik özel bilgiler içerse bile tüm paydaşlar için genel/değerli bilgiler içerecek şekilde oluşturulmalıdır.

- **Tekrar Ziyaretlerin Sağlanması:** Siteler, konular, güncellenen sayfalar, özel forumlar, yeni yorumlar, online soru cevap etkinlikleri ve ziyaretçilerin sorularını yanıtlayacak çevrimiçi uzmanlar gibi birtakım özellikleri sayfalarına ekleyerek tekrar ziyaretleri cazip kılmalıdır.
- **Arayüzün Sezgiselliği/Kolaylığı:** Kuruluşların internet sitelerine bilgi edinmek hatta merak edip siteyi incelemek amacıyla gelen ziyaretçiler, siteleri kolay anlaşılır, hiyerarşik ve iyi organize edilmiş bulmalıdır.
- **Ziyaretçilerin Korunması:** Bu prensip, internet sayfası tasarımcılarını ziyaretçileri yanlış yönlendirebilecek bağlantılar konusunda uyarılmaktadır. Buna göre Web siteleri yalnızca ziyaretçilerin internet sitesine geri dönmeleri için açıkça işaretlenmiş yolları olan "temel bağlantılar" içermeli; sponsorlu reklamlardan kaçınılmalı ya da kullanıcıların dikkatini dağıtmayacak stratejik bir yerleşim tercih edilmelidir.

İnternet, kuruluşlar için oldukça büyük ve geniş bir diyalojik iletişim ortamı sağlarken, sosyal medya uygulamalarının 1990'ların sonlarında ortaya çıkması, onlar için yeni birtakım uygulamalarda var olabilmeyi de elzem hale getirmiştir (Sajithra ve Patil, 2013). İnsanların bağlantı kurmasına, işbirliği yapmasına, sosyalleşmesine ve koordine olmasına yardımcı olacak araçlar olarak tasarlanan (Boyd, 2015) sosyal medya ağlarının ortaya çıkışı, 1997'de kısa ömürlü profil yükleme hizmeti olarak piyasaya sürülen Six Degrees ile başlamış; akabinde bloglar, Friendster, LinkedIn, MySpace, Facebook, X (Ekim 2022 tarihinde Elon Musk tarafından satın alınan Twitter, (Conger ve Hirsch, 2023), 24 Temmuz 2023'te ismini X olarak değiştirmiştir (Ivanova, 2023)), Whatsapp, Instagram, Snapchat, Tiktok gibi internet tabanlı sosyal ağlar, kullanıcıların hizmetine sunulmuştur (Hines, 2022). Dünya çapında internet ve sosyal medya kullanıcı sayıları (Dünya çapında 4,76 milyar sosyal medya kullanıcısı bulunmakta; bu da toplam dünya nüfusunun yüzde 60'ının biraz altına denk gelmektedir (<https://wearesocial.com/us/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/>)). Ocak 2023 itibarı ile bir milyar kayıtlı hesabı aşan ilk sosyal ağ olan Facebook, 2,9 milyardan fazla aktif kullanıcıya sahipken; Facebook (çekirdek platform), WhatsApp, Facebook Messenger ve Instagram'dan oluşan Meta Platforms'un her birinin aylık bir milyardan fazla aktif kullanıcısı bulunmaktadır. Öyle ki Facebook, 2022 yılının son çeyreğinde aylık 3,7 milyardan fazla çekirdek aile ürünü kullanıcısı olduğunu bildirmiştir (Dixon, 2023). Bununla birlikte Elon Musk, Eylül 2023'te aktif kullanıcı sayısını 550 milyon olarak açıklamıştır (Kolodny, 2023)) hızla artarken varlığını devam ettirmek isteyen kamu, özel ya da sivil toplum kuruluşlarının bu değişime ayak uydurması elzemdir.

3. Sivil Toplum Kuruluşları ve Halkla İlişkiler

Sivil toplum, üyeleri ekonomik ve kültürel üretim, ev hayatı ya da gönüllü birlikler gibi devlet dışı faaliyetlerle uğraşan; bu faaliyetleri ile devlet kurumlarına birtakım baskı veya denetimler uygulayan, tüm bunların yanı sıra kimliklerini koruyan kurumların oluşturduğu bir bütünü ifade etmektedir (Keane, 1994). Geriye dönüp bakıldığında zorba devletlerden, seçmenlerini temsil etmek yerine iktidar hevesiyle hareket eden siyasi partilerden, bürokratik ve temsilden uzak hale gelen sendikalardan hayal kırıklığına uğramış bir dünyada doğan sivil toplum kavramının, esasında demokrasinin önkoşulunu yani devletin bilinçli ve katılımcı yurttaş eylemleri yoluyla izlenip etkileşimin gerçekleştiği ayrıca hesap verebilir hale geldiği bir yapılanmayı sağlaması gerektiği (Chandhoke, 2007) anlamına, Batı'nın uzun ve sancılı tarihsel dönüşümüne paralel olarak kavuştuğu görülecektir (Akbulut, 2011).

Demokratikleşmenin ve devletin kontrol altına alınmasının arkasındaki itici güç ve bunun garantisi olan sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ile temsil edilmektedir (Allen, 1997). Birleşmiş Milletlere göre STK, yerel, ulusal veya uluslararası düzeyde örgütlenmiş, kâr amacı gütmeyen gönüllülerden oluşan vatandaş grubudur. Görev odaklı ve ortak çıkarları olan insanlar tarafından oluşturulan STK'lar, çeşitli hizmetleri ve insani işlevleri yerine getirip, vatandaşların istek, beklenti veya endişelerini hükümetlere taşıyarak politikaları izleyip toplum düzeyinde siyasi katılımı teşvik etmektedirler (URL1). Her ne kadar Türkiye'de son yıllarda STK'ların sayısında büyük bir artış (2019 yılında 117 bin 877 olan faal dernek sayısı, 2023 yılına gelindiğinde 120 bin 312 olmuştur (<https://www.siviltoplum.gov.tr/yillara-gore-faal-dernek-sayilari>) . Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Temmuz 2023 verilerine göre Türkiye'de 227 işçi sendikası bulunmaktadır (<https://www.csgb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/sendikal-istatistikler/isci-sayilari-ve-sendikalarin-uye-sayilari-hakkinda-tebligler/>)) söz konusu olsa da bu tür kuruluşlara dair halktaki endişeler (12 Eylül sonrası siyasal faaliyetlerin yasaklanması, sendikaların kapatılması vb. nedenlerle), sivil toplum kavramını tanımlama ve sınıflandırma sorunu; çalışan, gönüllü ve üye katılımı ve sürekliliğini sağlayamama sorunu, STK'ların kurumsallaşamaması vb. birtakım meseleler (Erdoğan, 2020) bu kuruluşların temel problemleri olarak karşılına çıkmaktadır. Bu noktada, halkla ilişkiler faaliyetlerine ihtiyaç duyulmakta; paydaşlarıyla (vatandaşlar, kamu kurumları, ticari kuruluşlar, üyeler, bağışçılar, diğer sendikalar vb.) güvene dayalı bir ilişkinin kurulması STK'ların varlığını devam ettirebilmesi için önemiyet arz etmektedir. Kamusal alanda belirleyici olabilmek, konular hakkında kanaatlerin oluşumunu sağlayıp kitleleri harekete geçirmek isteyen sivil toplum kuruluşları (Dursun ve Becerikli, 2008), medya, hükümetler, özel sektör

kuruluşları ve diğer sivil toplum aktörleri de dahil olmak üzere bir dizi paydaşın gözünde meşruiyetini tesis etme noktasında artan bir baskı ile karşı karşıyadırlar (Lambell ve ark., 2008). Tüm bu faktörler, sivil toplum kuruluşları ile halkla ilişkilerin ilişkisel kesişim noktasını oluşturmaktadır.

Misyonunu, vizyonunu, ilkelerini ve değerlerini topluma aktarmak, faaliyet alanlarına ilişkin konular hakkında kamuoyu oluşturmak ve onların desteğini almak isteyen STK'lar, bu faaliyetleri bir iletişim stratejisi ile gerçekleştirmektedirler. Geniş kitlelere ulaşmak amacıyla medyadan faydalanan STK'lar basın bültenleri, basın toplantıları, röportajlar gibi medya faaliyetleri ile mesajlarını duyurmakta böylece görünürlük kazanmaktadır. Yine STK'lar, sorunlu gördükleri hususlarda konferanslar, seminerler, kampanyalar gibi etkinlikler düzenleyerek kamuoyu oluşturup paydaşlarının desteğini kazanmaya çalışmaktadır. İnternet ve sosyal medya uygulamaları da STK'ların faydalandığı halkla ilişkiler araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Her yaştan ve koşuldan insanın bir araya gelmesini sağlayan, bilgiyi hızlı ve kolay ulaşılabilir hale getiren, zamandan ve mekândan bağımsız olarak dünyanın her yerinden insana ulaşmayı sağlayan internet ve sosyal medya, STK'lara halkla ilişkiler adına kullanabilecekleri önemli araçlar olmuşlardır. Doğru kitleye ulaşabilmek, doğru mesajlar üretmek böylece bağışçı sayısını arttırabilmek daha da önemlisi paydaşlarla uzun, kalıcı ve güvene dayalı ilişkiler inşa edebilmek STK'ların varlığını devam ettirebilmeleri için elzemdir.

4. Yöntem

Çalışmanın amacı, kadın hakları konusunda faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinin ve X (Twitter) hesaplarının diyalojik ilişki düzeylerini tespit etmektir. Kadın odaklı STK'lar, Türkiye'de son dönemlerde kadına yönelik şiddet haberlerinin artması, İstanbul Sözleşmesi'nin yürürlükten kaldırılması, kadın haklarının birçok politika alanı ile ilgili olması ve güncel olması sebepleriyle seçilmiştir.

Bu doğrultuda çalışma kapsamında belirlenen araştırma soruları şu şekildedir:

Araştırma Sorusu 1: Kadın hakları odaklı STK'ların web sitelerinin diyalojik iletişim düzeyleri nedir?

Araştırma Sorusu 2: Kadın hakları odaklı STK'ların web sayfalarının farklı paydaş gruplarına yönelik diyalojik iletişim düzeyleri nedir?

Araştırma Sorusu 3: Kadın hakları odaklı STK'ların X hesaplarının profillerine ilişkin diyalojik iletişim düzeyleri nedir?

Araştırma Sorusu 4: Kadın hakları odaklı STK'ların X hesaplarının farklı paydaş gruplarına yönelik mesajlarının diyalojik iletişim düzeyleri nedir?

Çalışmanın evrenini Türkiye'de kadın hakları konusunda faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Örneklem yöntemi olarak tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden amaçlı/yargısal

örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı/yargısal örneklemede örnek seçerken, bir uzmanın kanaatinden faydalanmak ya da örnekleri belli bir amaca yönelik seçmek esastır (Neuman, 2020). Bu doğrultuda çalışma kapsamında en alakalı oluşumları belirlemek için öncelikle Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün resmi web sitesinden kadın hakları konusunda faal olan STK'lar tespit edilmiş; akabinde bu sivil toplum kuruluşları arasından örneklem belirleyebilmek için üç kriter kullanılmıştır. İlki, oluşumların misyon beyanlarının kadın haklarının iyileştirilmesi, cinsel şiddet ve saldırı ile ilgili olarak kadınların sağlığı ve güvenliği konularını özel olarak ele alması gerektiğidir. İkincisi, oluşuma ait bir internet sitesinin varlığı; üçüncüsü ise kuruluşun bir X (Twitter) varlığı istenmiştir. X hesaplarında aktif kullanım ve güncellik kriterlerine bakılmıştır. Buna göre hesabında en az 20 mesaj olan (aktif kullanım) ve son bir ay içinde günde en az iki mesajı bulunan (güncellik) oluşumlar, örnekleme dâhil edilmiştir. Nihayetinde çalışma örneklemini olarak Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM), Mor Dayanışma Derneği (MDD), Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (KCDP), Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER), Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı (MÇKSV), Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇD) adlı 6 oluşumun web sitesi ile X hesapları diyalojik ilişki bağlamında incelenmiştir. Söz konusu STK'ların her birine ait X hesabından 1/07/2023-31/08/2023 tarihi aralığında atılan son 10 mesaj dikkate alınmıştır. Toplamda 60 mesaj, içerik analizine tabi tutulmuştur.

Kadın odaklı STK'ların kurumsal web sayfalarının analizinde Taylor ve ark. (2001)'in geliştirdiği Diyalojik İlişki Ölçeğinden faydalanılmıştır. 7 boyut ve 53 maddeden oluşan ölçekte maddeler, soru biçimine dönüştürülmüş, incelenen web sitesinde bu madde var ise "1", bulunmuyor ise "0" değeri ile kodlama yapılmıştır. Daha sonra aynı boyut altında irdelenen özelliklerin aldığı "evet" değerleri toplanmıştır. İncelenen web sitelerinin diyalojik iletişim düzeylerinin her bir boyut bağlamında toplam değeri ise kodlanan evet değerlerinin toplam madde sayısına bölünmesi ile elde edilmiştir.

Kadın hakları odaklı STK'ların kurumsal web sitelerinin diyalojik iletişim düzeylerinin tespit edildiği bu çalışmada, Taylor ve Kent (2001)'in çalışması esas alınarak 7 boyut ve 53 maddeli bir ölçek oluşturulup kullanılmıştır. Ölçeğin ilk boyutu olan "arayüzün kullanım kolaylığı", ziyaretçilerin bir sitede gezinirken veya bilgi ararken sitenin kolaylık sağlaması fikrine dayanmaktadır (Taylor ve Kent, 2001). Çalışma kapsamında kullanım kolaylığı "site haritası", "menü çubuğu", "arama motoru kutusu", "dil seçimi", "anasayfa linki", "mobil cihazlara uygunluk" ve "hijerarşik başlıklar" olmak üzere yedi maddede incelenmiştir. Enformasyonun kullanılabilirliği, ziyaretçilere, üyeler ile gönüllülere ve medyaya yönelik enformasyonun kullanılabilirliği boyutlarında incelenmiştir. Paydaşların istek ve ihtiyaçlarını tatmin edecek bilgiyi STK web

sitesinin sunup sunmadığını tespit edebilmek için oluşturulan "ziyaretçilere yönelik enformasyonun kullanılabilirliği" boyutunda, "tarihçe", "yönetim hakkında bilgi", "temel ilke ve hedefler", "hizmetlere ilişkin bilgiler", "diğer ülkelerle ilişkilere yönelik bilgiler", "slogan", "logo" ve "konu etiketleri" çerçevesinde analiz yapılmıştır. STK'ların önemli paydaşlarını oluşturan üye ve gönüllülere yönelik enformasyon kullanılabilirliği boyutunda ise "nasıl üye olunacağına ilişkin ayrıntılar", "üyelik ödemesi/aidat bilgileri", "nasıl bağış yapılabileceğine ilişkin bilgiler", "banka hesap bilgileri", "bağış toplama ürünleri", "üye listesi", "gönüllü olmak için form ya da ayrıntılar" maddeleri yer almıştır. Medyaya yönelik enformasyonun kullanılabilirliği ise "basın odası", "basın bültenleri/basın duyuruları", "iletişim bilgileri", "indirilebilir medya içeriği", "RSS aboneliği" maddeleri kapsamında ele alınmıştır. Bir diğer boyutu "ziyaretçileri sitede tutma" oluşturmaktadır. Ziyaretçinin sitede kalmasını sağlayan bu boyutun kâr amacı gütmeyen kuruluşlar için amacı, genellikle güvenilirlik sağlamak ve kuruluşu daha saygın ve benzer düşünen yapılarla özdeş göstermeye çalışmaktır (Taylor ve Kent, 2001). Ziyaretçileri sitede tutma boyutu, "anasayfadan ulaşılabilen önemli bilgiler", "son güncellenme tarihi", "kısa yüklenme süresi (4 saniyeden az)", "görsel/işitsel medya içeriği/materyaller" boyutlarında incelenmiştir. Yeniden ziyaretleri sağlamak boyutunu, "ilgili diğer web sitelerine link", "etkinlik takvimi", "eğitici materyal", "ziyaretçileri tekrar siteye girmeye davet etme", "güncel web bloğu", "açılış sayfasını sık kullanılanlara ekleme opsiyonu", "videocast/podcast", "indirilebilir dosyalar", "güncel haberler (son 30 günlük)", "e-kütüphane", "sıkça sorulan sorular/cevaplar bölümü" maddeleri oluşturmaktadır. Diyalojik iletişimin son boyutunu "diyalojik döngü" oluşturmaktadır. Taylor ve Kent (2001), kuruluşların web siteleri aracılığıyla diğer diyalojik iletişim ilkelerini gerçekleştirirler bile eğer iki yönlü iletişim kurmazlar ve bunu takip etmezlerse tam anlamıyla diyalojik iletişimin gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedirler. Diyalojik döngü boyutu, "anket"; "içeriğe yorum ekleme", "bilgi taleplerine karşılık verecek kişinin kimliği", "etkinliklere davet", "çevrimiçi yardım/destek/bilgi edinme opsiyonu", "geribildirim kanalları", "SMS düzenli bilgi edinme fırsatı", "e-mail düzenli bilgi edinme fırsatı", "sosyal medyada takip linkleri", "içeriği direkt paylaşma seçeneği" ile ölçülmüştür.

Kadın hakları odaklı STK'ların X hesaplarının diyalojik iletişim düzeyleri Rybalko ve Seltzer (2010)'in, Çetintaş (2019)'in ve Okumuş (2021)'un çalışmalarından uyarlamalar yapılmak suretiyle oluşturulan boyutlar ile analiz edilmiştir. Taylor ve Kent (2001)'in çalışmasında yer alan "Arayüzün Kullanım Kolaylığı" boyutunda yer alan maddeler, X hesaplarının aynı arayüzü kullanmalarından ötürü değerlendirilmemiştir. Söz konusu STK'lara ilişkin X hesapları, hesap profillerinin diyalojik özellikleri ve mesajların diyalojik özellikleri olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır. STK

profilinin diyalog özellikleri başlığında, “profil fotoğrafı”, “kurumun web sitesine bağlantı”, “STK hakkında kısa açıklama”, “slogan”, “konum bilgisi/yeri”, “doğrudan mesaj (DM)”, “diğer sosyal medya linkleri” ve “diğer diller” maddeleri yer almıştır. Mesajların diyalojik özellikleri “ziyaretçilere yönelik enformasyonun kullanılabilirliği”, “ziyaretçileri sitede tutma”, “yeniden ziyaret” ve “diyalojik döngü” başlıkları altında yer alan maddeler ile incelenmiştir. Ziyaretçilere yönelik enformasyonun kullanılabilirliği, “kurumsal siteye bağlantı”, “kurumla ilgili haberler”, “iletişim bilgileri”, “medya odası linki”, “indirilebilir medya içeriği”, “yabancılarla ilişkin bilgiler”, “hizmetlere ilişkin bilgilendirme” maddelerinden oluşmaktadır. Ziyaretçileri sitede tutma boyutu, “güncellenme durumu”, “görsel/işitsel medya içeriği”, “enformasyon kullanılabilirliği dışında kalan STK hizmetlerinin anlatıldığı bir sayfaya bağlantı, video paylaşımı vb. içeren bağlantılar” maddeleri ile incelenmiştir. Tekrar ziyaretlerin sağlanması boyutu,

“kurum hakkında yeni gelişmeler”, “etkinliklere ilişkin linkler” ve “ana akım medyada kuruma ilişkin haberlere linkler” olmak üzere üç madde ile değerlendirilmiştir. Son olarak diyalojik döngü boyutu ise, “anket”, “resmi web sayfası”, “yönetilen diğer sosyal medya hesaplarını takip çağrısı”, “belirli bir kişiye cevap verme”, “hashtag oluşturma”, “birinin hesabını etiketleme”, “bir soru ile diyalogu teşvik etme” maddeleri ile ele alınıp içerik analizine tabi tutulmuştur.

5. Bulgular

Çalışma kapsamında “Araştırma Sorusu 1: Kadın hakları odaklı STK’ların web sitelerinin diyalojik iletişim düzeyleri nedir?” ve “Araştırma Sorusu 2: Kadın hakları odaklı STK’ların web sayfalarının farklı paydaş gruplarına yönelik diyalojik iletişim düzeyleri nedir?” şeklinde ifade edilen araştırma sorularına yönelik olarak yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular, Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Kadın hakları konusunda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının web sayfalarının diyalojik ilişki düzeyleri

Kategori	KADEM	MDD	KCDP	MÇKSV	KA-DER	KİH-YÇD
Arayüzün Kullanım Kolaylığı						
Site Haritası	1	1	1	1	1	1
Menü Çubuğu	1	1	1	1	1	1
Arama Motoru Kutucuğu	1	1	1	1	1	1
Dil Seçimi	1	0	1	1	1	1
Anasayfa Linki	1	1	1	1	1	1
Mobil Cihazlara Uygunluk	1	1	1	1	1	1
Hiyerarşik Başlıklar	1	1	1	1	1	1
N	7	6	7	7	7	7
%	100	85,71	100	100	100	100
Üyelere/Gönüllülere Yönelik Enformasyonunun Kullanılabilirliği						
Nasıl Üye Olunacağına İlişkin Ayrıntılar	1	0	1	0	1	0
Üyelik Ödemesi /Aidat Bilgileri	1	0	0	0	1	0
Nasıl Bağış Yapılabileceğine İlişkin Bilgiler	1	0	0	1	1	0
Banka Hesap Bilgileri	1	0	1	1	1	0
Bağış Toplama Ürünleri	0	0	0	1	0	0
Üye Listesi	0	0	0	0	0	0
Gönüllü Olmak İçin Form ya da Ayrıntılar	1	1	0	1	1	1
N	5	1	2	4	5	1
%	71,43	14,29	28,57	57,14	71,43	14,29

KADEM= kadın ve demokrasi derneği, MDD= mor dayanışma derneği, KCDP= kadın cinayetlerini durduracağız platformu, MÇKSV= Mor Çatı kadın sığınağı vakfı, KA-DER= kadın adayları destekleme derneği, KİH-YÇD= kadının insan hakları-yeni çözümler derneği.

Tablo 1. Kadın hakları konusunda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının web sayfalarının diyalojik ilişki düzeyleri (devam ediyor)

Kategori	Ziyaretçilere Yönelik Enformasyonun Kullanışlılığı					
	KADEM	MDD	KCDP	MÇKSV	KA-DER	KİH-YÇD
Tarihçe	1	1	1	1	1	1
Yönetim Hakkında Bilgi	1	0	0	0	1	1
Temel İlke ve Hedefler	1	1	1	1	1	1
Yabancılara Yönelik Bilgiler	0	0	0	0	0	0
Hizmetlere İlişkin Bilgiler	1	1	1	1	1	1
Diğer Ülkelerle İlişkilere Yönelik Bilgiler	0	0	0	0	0	0
Slogan	1	1	1	0	1	1
Logo	1	1	1	1	1	1
Konu Etiketleri	0	1	1	0	0	0
N	6	6	6	4	6	6
%	66,7	66,7	66,7	44,44	66,7	66,7
Medyaya Yönelik Enformasyonun Kullanışlılığı						
Basın Odası	1	1	1	1	1	1
Basın Bültenleri / Basın Duyuruları	1	1	1	1	1	1
İletişim Bilgileri	1	1	1	1	1	1
İndirilebilir Medya İçeriği	1	1	1	1	1	1
RSS Aboneliği	0	0	0	0	0	0
N	4	4	4	4	4	4
%	80	80	80	80	80	80
Yeniden Ziyaretin Sağlanması						
İlgili Diğer Web Sitelerine Link	1	0	0	1	0	1
Etkinlik Takvimi	0	1	0	0	0	0
Eğitici Materyal	1	0	1	1	1	1
Ziyaretçileri Tekrar Siteye Girmeye Davet Etme	0	0	0	0	1	0
Güncel Web Bloğu Açılış Sayfasını Sık Kullanılanlara Ekleme Opsiyonu	1	1	1	1	1	1
Videocast/Podcast	1	1	0	1	0	1
İndirilebilir Dosyalar	1	0	1	1	1	1
Güncel Haberler (son 30 Günlük)	1	1	1	1	0	1
E-Kütüphane	0	0	0	0	0	0
Sıkça Sorulan Sorular / Cevaplar	0	0	0	0	0	1

KADEM= kadın ve demokrasi derneği, MDD= mor dayanışma derneği, KCDP= kadın cinayetlerini durduracağız platformu, MÇKSV= Mor Çatı kadın sığınağı vakfı, KA-DER= kadın adayları destekleme derneği, KİH-YÇD= kadının insan hakları-yeni çözümler derneği.

Tablo 1. Kadın hakları konusunda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının web sayfalarının diyalojik ilişki düzeyleri (devam ediyor)

Kategori	KADEM	MDD	KCDP	MÇKSV	KA-DER	KİH-YÇD
N	6	4	4	6	4	8
%	54,54	36,36	36,36	54,54	36,36	72,72
Ziyaretçileri Sitede Tutma						
Ana sayfadan						
Ulaşılabilen Önemli Bilgiler	1	1	1	1	1	1
Son Güncellenme Tarihi	0	0	0	0	0	0
Kısa Yüklenme Süresi (4 Saniyeden Az)	1	1	1	1	1	1
Görsel / İşitsel Medya İçeriği / Materyaller	1	1	1	1	1	1
N	3	3	3	3	3	3
%	75	75	75	75	75	75
Diyalojik Döngü						
Anket	0	0	0	0	0	0
İçeriğe Yorum Ekleme Seçeneği	0	0	0	0	1	0
Bilgi Taleplerine Karşılık Verecek Kişinin Kimliği	0	0	0	0	1	0
Etkinliklere Davet Çevrimiçi Yardım/Destek/Bilgi Edinme Opsiyonu	0	0	0	0	0	0
Geribildirim Kanalları	1	1	1	1	1	1
SMS Düzenli Bilgi Edinme Fırsatı	0	0	0	0	0	0
E-Mail Düzenli Bilgi Edinme Fırsatı	1	1	0	0	1	1
Sosyal Medyada Takip Linkleri	1	1	1	1	1	1
İçeriği Direkt Paylaşma Seçeneği	1	1	1	0	0	0
N	4	4	3	2	5	3
%	40	40	30	20	50	30

KADEM= kadın ve demokrasi derneği, MDD= mor dayanışma derneği, KCDP= kadın cinayetlerini durduracağız platformu, MÇKSV= Mor Çatı kadın sığınağı vakfı, KA-DER= kadın adayları destekleme derneği, KİH-YÇD= kadının insan hakları-yeni çözümler derneği.

Tablo 1'e göre STK'ların resmi web sayfalarının arayüz kullanım kolaylığını MÇD haricinde kalan tüm STK'ların yüzde 100 (n=7); MÇD'nin ise yüzde 85,71 oranında karşıladığı görülmüştür. İkinci boyut olan üyelere/gönüllülere yönelik enformasyonun kullanılabilirliğinde sırasıyla KADEM ve KA-DER, yüzde 71,43 (n=5); MÇKSV, yüzde 57,14 (n=4); KCDP yüzde 28,57 (n=2); MDD ile KİH-YÇD ise yüzde 14,29 (n=1) oranında bu maddeleri karşılamıştır. Ziyaretçilere yönelik enformasyonun kullanılabilirliği boyutunda KADEM, MDD, KCDP, KA-DER ve KİH-YÇD yüzde 66,7 (n=6) iken; MÇKSV, yüzde 44,44 (n=4) oranında bu boyutu karşılamaktadır. Medyaya yönelik enformasyonun

kullanılabilirliği boyutunu tüm STK'ların karşılama oranı yüzde 80'dir (n=4). Ziyaretçilerin sitede tutulmasına ilişkin oranları tüm STK'ların yüzde 75 (n=3) oranında tespit edilmiştir. Yeniden ziyaretlerin sağlanması boyutunda KİH-YÇD, yüzde 72,72 (n=8), KADEM ve MÇKSV yüzde 54,54 (n=6), MDD, KCDP ve KA-DER ise yüzde 36,36 (4) oranına sahiptir. Örneklemi oluşturan STK'ların diyalojik döngü düzeyleri incelendiğinde sırasıyla KA-DER, yüzde 50 (n=5), KADEM ve MDD, yüzde 40 (n=4); KCDP ve KİH-YÇD, yüzde 30 (n=3); MÇKSV ise yüzde 20 (n=2) olarak tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında oluşturulan "Araştırma Sorusu 3: Kadın hakları odaklı STK'ların X hesaplarının profillerine

ilişkin diyalojik iletişim düzeyleri nedir?" sorusuna yanıt bulabilmek amacıyla yapılan analiz sonuçları, Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2'de STK'ların X profillerinin diyalojik özelliklerine ilişkin veriler incelendiğinde, KCDP yüzde 85,71 (n=6) ile ilk sırada yer alırken onu sırasıyla, MDD ve KİH-YÇD

yüzde 71,43 (n=5) ile KADEM, MÇKSV ve KA-DER'in ise yüzde 57,14 (n=4) ile takip ettiği görülmektedir.

Çalışma kapsamında oluşturulan "Araştırma Sorusu 4: Kadın hakları odaklı STK'ların X hesaplarından paylaştıkları mesajların hedef kitlesi kimlerdir?" sorusuna ilişkin bulgular, Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 2. Kadın odaklı STK'ların X profillerinin diyalog özellikleri

Kategori	KADEM	MDD	KCDP	MÇKSV	KA-DER	KİH-YÇD
Twitter Profillerinin Diyalojik Özellikleri						
Profil Fotoğrafi	1	1	1	1	1	1
Kurumun Web Sitesine Bağlantı	1	1	1	1	1	1
STK'nın Kısa Açıklaması	1	1	1	1	1	0
Slogan	0	1	1	0	0	0
Konum Bilgisi-STK'nın Yeri	0	0	0	1	1	1
Doğrudan Mesaj (DM)	1	1	1	0	0	1
Diğer Sosyal Medya Linkleri	0	0	0	0	0	0
Diğer Diller	0	0	1	0	0	1
N	4	5	6	4	4	5
%	57,14	71,43	85,71	57,14	57,14	71,43

KADEM= kadın ve demokrasi derneği, MDD= mor dayanışma derneği, KCDP= kadın cinayetlerini durduracağız platformu, MÇKSV= Mor Çatı kadın sığınağı vakfı, KA-DER= kadın adayları destekleme derneği, KİH-YÇD= kadının insan hakları-yeni çözümler derneği.

Tablo 3. Kadın odaklı STK'ların X mesajlarının diyalog özellikleri

Kategori	X Mesajlarının Diyalog Özellikleri					
	Ziyaretçilere Yönelik Enformasyonun Kullanışlılığı					
Kategori	KADEM	MDD	KCDP	MÇKSV	KA-DER	KİH-YÇD
Kurumsal Siteye Bağlantı	0	0	1	1	0	1
Kurumla İlgili Haberler	9	2	2	2	1	0
İletişim Bilgileri	0	2	2	0	0	0
Medya Odası Linki	0	0	0	0	0	0
İndirilebilir Medya İçeriği	0	0	1	1	0	1
Yabancılara İlişkin Bilgiler	0	0	0	0	0	0
Hizmetlere İlişkin Bilgilendirme	1	8	8	9	9	10
N	10	12	13	13	10	12
%	14,28	17,14	18,57	18,57	14,28	17,14

KADEM= kadın ve demokrasi derneği, MDD= mor dayanışma derneği, KCDP= kadın cinayetlerini durduracağız platformu, MÇKSV= Mor Çatı kadın sığınağı vakfı, KA-DER= kadın adayları destekleme derneği, KİH-YÇD= kadının insan hakları-yeni çözümler derneği.

Tablo 3. Kadın odaklı STK'ların X mesajlarının diyalog özellikleri (devam ediyor)

Kategori	Ziyaretçileri Sitede Tutma					
	KADEM	MDD	KCDP	MÇKSV	KA-DER	KİH-YÇD
Güncellenme Durumu	1	1	1	1	1	1
Görsel/İşitsel Medya İçeriği	10	9	10	5	8	6
Enformasyon Kullanışlılığı						
Dışında Kalan STK hizmetlerini anlatan bir sayfaya bağlantı, Video Paylaşımı vb. İçeren Bağlantılar	0	0	0	0	0	0
N	11	10	11	6	9	7
%	33,66	33,33	33,66	20	30	23,33
Tekrar Ziyaretlerin Sağlanması						
Kurum Hakkında Yeni Gelişmeler	0	0	0	0	0	0
Etkinliklere İlişkin Linkler	0	0	1	0	0	0
Ana Medyadaki Kuruma İlişkin Haberlere Linkler	0	4	4	0	1	0
N	0	4	5	0	1	0
%	0	13,33	16,66	0	3,3	0
Diyalojik Döngü						
Anket	0	0	0	0	0	0
Resmi Web Sayfası	0	0	0	1	0	0
Yön. Diğer Sosyal Medya Hes. Takip Çağrısı	0	0	0	0	0	0
Belirli Bir Kişiye Cevap Verme	1	4	1	0	0	6
Hashtag	3	4	0	0	9	5
Birinin Hesabını Etiketleme	6	1	4	0	1	2
Bir Soru İle Diyalogu Teşvik Etme	0	1	0	2	0	2
N	9	10	5	3	10	15
%	12,85	14,28	7,14	4,29	14,28	21,42

KADEM= kadın ve demokrasi derneği, MDD= mor dayanışma derneği, KCDP= kadın cinayetlerini durduracağız platformu, MÇKSV= Mor Çatı kadın sığınağı vakfı, KA-DER= kadın adayları destekleme derneği, KİH-YÇD= kadının insan hakları-yeni çözümler derneği.

Tablo 3'te sunulan kadın hakları odaklı STK'ların X mesajlarının diyalojik özellikleri incelendiğinde, ziyaretçilere yönelik enformasyonun kullanılabilirliğinde KCDP ve MÇKSV'nin yüzde 18,75 (n=13); MDD ve KİH-YÇD'nin, yüzde 17,14 (n=12); KADEM ve KA-DER'in ise yüzde 14,28 (n=10) orana sahip olduğu tespit edilmiştir. Ziyaretçileri sitede tutma oranlarına bakıldığında KADEM ile KCDP'nin yüzde 33,66 (n=11); MDD'nin yüzde 33,33 (n=10), KA-DER'in yüzde 30 (n=9); KİH-YÇD'nin yüzde 23,33 (n=7); MÇKSV'nin ise yüzde 20 (n=6) orana sahip olduğu görülmektedir. Bahsi geçen hesapların tekrar ziyaretleri sağlamadaki içerikleri incelendiğinde KCDP'nin yüzde 16,66; MDD'nin yüzde 13,33 (n=4); KA-

DER'in ise yüzde 3,3 (n=1) olduğu; KADEM, MÇKSV ve KİH-YÇD'nin ise yeniden ziyaretlerin sağlanması için herhangi bir içerik paylaşmadığı görülmektedir. Diyalojik döngü boyutunda yer alan maddeler kapsamında STK'lar incelendiğinde, KİH-YÇD'nin yüzde 21,42 (n=15); MDD ve KA-DER'in yüzde 14,28 (n=10); KADEM'in yüzde 12,85 (n=9); KCDP'nin yüzde 7,14 (n=5); MÇKSV'nin ise yüzde 4,29 (n=3) orana sahip olduğu saptanmıştır. Ayrıca MÇKSV, resmi X hesabında yaptığı paylaşımları yoruma kapatmışken; diğer STK'ların X hesaplarında bu duruma rastlanmamıştır.

6. Tartışma ve Sonuç

Kadın hakları konusunda çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının diyalojik iletişim düzeylerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular, söz konusu kuruluşların genel itibarı ile diyalojik iletişim düzeylerinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Resmi web sitelerinin diyalojik ilişki düzeylerine bakıldığında söz konusu tüm sitelerin arayüzün kullanım kolaylığı, medyaya yönelik enformasyonun kullanılabilirliği ve ziyaretçileri sitede tutma boyutlarında ortalamanın üzerinde bir yüzdeye sahip olduğu; üye ve gönüllülere yönelik enformasyonun kullanılabilirliğinde ise KADEM, MÇKSV ve KA-DER'in ortalamanın üzerine çıktığı tespit edilmiştir. Ziyaretçilere yönelik enformasyonun kullanılabilirliğinde MÇKSV haricinde tüm STK'lar; yeniden ziyaretlerin sağlanmasında KADEM, MÇKSV, KİH-YÇD; diyalojik döngü boyutunda ise yalnızca KA-DER ortalamasının üzerinde değer almıştır.

Kadın hakları odaklı çalışmalar yürüten STK'ların X hesaplarının diyalojik iletişim düzeyleri de çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. STK'ların X profillerinin diyalogsal kriterleri büyük oranda karşıladığı tespit edilmiş olup, MÇKSV ve KA-DER hariç tüm STK'ların diyalog sürecini başlatabilecek "doğrudan mesaj" özelliğini kullandığı görülmektedir. Söz konusu hesaplarda paylaşılan mesajların diyalojik özellikleri incelendiğinde en yüksek oranı, ziyaretçileri sitede tutmak amacıyla mesajlarda görsel/işitsel medya kullanımının aldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte en düşük oranları, sırası ile tekrar ziyaretlerin sağlanması, diyalojik döngü ve ziyaretçilere yönelik enformasyonunun kullanılabilirliği almıştır.

Sivil toplum kuruluşlarının en önemli sorunları olarak sayılan üye ve gönüllülere ulaşamama, çalışan, gönüllü ve üye sürekliliğini sağlayamama (Erdoğan, 2020) hususları dikkate alındığında STK'ların üye ve gönüllüler ile ziyaretçilere yönelik enformasyonun kullanılabilirliği başlığında çok daha dikkatli olması gerekmektedir. Zira STK'ların ayakta kalmasını sağlayan en büyük faktörlerden birisi de üye ve gönüllüler ile kuracağı bağlıdır. Dahası, medyaya yönelik enformasyonun kullanılabilirliği yüksek olsa bile STK'ların diğer paydaşlarına (üyeler, gönüllüler, çalışanlar, ziyaretçiler vb.) yönelik mesajlara da yoğunlaşması doğru olacaktır. Çünkü tüm paydaş gruplarının örgütlerden talepleri ve beklentileri birbirinden farklı olup (Rawlins, 2006), her bir paydaş grubuna yönelik doğru stratejilerin ve mesajların üretilmesi, ilişkisel yönetim açısından önem arz etmektedir. Bu anlamda STK'ların halkla ilişkiler uygulayıcılarına tüm paydaş gruplarını gözeterek şekilde mesajlar üretmeleri tavsiye edilmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen STK'ların hem web sitelerinde hem de X hesaplarında genel itibarı ile diyalojik döngü, düşük düzeydedir. Hâlbuki Taylor ve Kent (2001)'na göre, diğer boyutlarda ilkeler yerine getirilse bile eğer iki yönlü iletişim kurulmaz ve sürdürülmezse diyalojik iletişim gerçekleşmeyecektir.

Yapılan çalışmada, kimi STK'ların X hesabından doğrudan mesajı kapattığı, bir STK'nın da X hesabından yapılan paylaşımlara yorum yapamama özelliğini açtığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte STK'lar, internet sitelerinden ziyaretçilerine e-mail veya SMS ile düzenli bilgi edinme olanağı sunmaktadır. Tek taraflı bilgi aktarımı gerçekleşirken, paydaşlara kurum ile irtibata geçme noktasında sınır koymak veya böyle bir imkân tanımamak, kuruluşlar ile paydaşları arasında kurulacak iletişimin eşit bir şekilde gerçekleşmeyeceğinin göstergesidir.

İnsanların kuruluşlara hızla ulaşabilmesi, sorularına yanıt alabilmesi veya paylaşılan bir içerik altına yapacakları yorumun STK tarafından yanıtlanması, paydaşlar ile STK arasında karşılıklı anlayışa, sempatiye ve güvene dayalı bir ilişkinin kurulması açısından elzemdir. Ayrıca Biber (2006)'in ifade ettiği gibi sivil kavramı, Türkiye'de düzensiz, kalık kıyafeti yerinde olmayan vb. anlamlarda kullanıldığı için olumsuz çağrışımlara sebep olmakta; dahası bazı vakıf ve derneklerin STK'ların misyonuyla örtüşmeyecek uygulamalar gerçekleştirmeleri nedeniyle toplumda sivil toplum kuruluşlarına yönelik negatif düşünceler tezahür etmektedir. Bu anlamda internet ve sosyal medya, STK'lara kurumsal itibarlarının inşasında ve muhafazasında önemli araçlar sağlamaktadır. Fakat burada önemli olan nokta, yalnızca kuruluştan halka bilgi aktarımı şeklinde gerçekleşecek tek yönlü bir iletişimden ziyade, halkın istek ve beklentilerinin dikkate alındığı, sorularının yanıtlandığı, kurumlara hızla ulaşım cevabı alabildikleri çift yönlü iletişimin oluşturulabilmesidir. Zira kullanıcılar, içerisinde buldukları sitenin veya sosyal medya hesabının kendilerine yeterince bilgi sağlamadığını fark ettiklerinde, bilgiyi başka kaynaklarda aramaya koyulacaklardır.

Sonuç itibarı ile kadın hakları konusunda çalışmalar yürüten STK'ların internet ve sosyal medya hesaplarının yönetimi noktasında uzman kişilerden destek almaları, tüm paydaşlara yönelik mesaj üretimine özen göstermeleri bilhassa diyalojik ilişki yönetiminin ilkelerini gözeterek bilgi ve iletişim teknolojilerine uyum sağlamaları tavsiye edilmektedir. STK'ların internet sitelerinde ve sosyal medya hesaplarında, belirli konu alanlarında uzmanlar tanımlanmalı; ayrıca iletişime geçilebilecek kişi bilgileri sitede yer almalıdır. İnternet ve sosyal medya, paydaşlarla kurulacak sağlıklı ilişkiler için tek başına yeterli gelmez de güncel, faydalı, spesifik bilgilerle donatılmış bir web sitesi ve takipçileri ile karşılıklı etkileşim içerisinde olan bir sosyal medya hesabı, kurumsal itibar çalışmalarına da anlamlı bir katkı sağlayabilir.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecekteki Çalışmalar

Çalışma kapsamında bahsi geçen sivil toplum kuruluşlarına ait X hesapları, 01 Temmuz -31/08/2023 tarihleri arasında STK tarafından paylaşılan son on mesaj dikkate alınarak diyalojik ilişki çerçevesinde analiz edilmiştir. Sosyal paylaşım sitelerindeki paylaşım

sayılarının çok fazla olmasından dolayı evreni temsil edecek örneklemi belirlerken yalnızca belirli bir zaman dilimindeki belirli sayıda paylaşımların analiz edilebilmesi, bu araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Çalışma, kadın hakları konusunda çalışan STK'ların diyalojik iletişim düzeyleri konusunda birtakım sonuçlar sunsa da daha sonra yapılacak çalışmalarda farklı bir odak noktası bulunan, daha büyük örneklemeler ile çalışılabilir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarın katkı yüzdesi aşağıda verilmiştir. Yazar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

	H.S.
K	100
T	100
Y	100
VTI	100
VAY	100
KT	100
YZ	100
KI	100
GR	100
PY	100

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, KI= kritik inceleme, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi.

Çalışma Beyanı

Yazar bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Beyan

Hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığından bu araştırma için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Akbulut E, Okumuş M. 2014. Diyalojik ilişki çerçevesinde internetin kamu diplomasisi amacıyla kullanımı: AB ülkeleri ve Türkiye örneği. *Digital Commun Impact*, 2014: 224-236.
- Akbulut E, Sönmez B, Okumuş M. 2014. Türkiye'de Fortune 500 listesinde yer alan kuruluşların web sitelerinin diyalojik iletişim düzeylerine yönelik bir analiz. *Atatürk İlet Derg*, 6: 89-104.
- Akbulut E. 2011. Sivil toplum kuruluşlarının kurumsal itibar yönetimi sürecinde halkla ilişkiler uygulamalarının rolü. *Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, Türkiye, pp: 347.
- Aksoy N. 2008. Sivil toplum ve baskı grupları. *Kaknüs Yayınları*, İstanbul, Türkiye, pp: 270.
- Allen C. 1997. Who needs civil society? *Rev African Polit Econ*, 24(73): 329-337.
- Aslan A. 2017. web sitelerinin birer diyalojik iletişim aracı olarak kullanımı üzerine bir değerlendirme: Türkiye'deki büyükşehir belediyeleri örneği. *Süleyman Demirel Üniv İİBF Derg*, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı): 2425-2436.
- Biber A. 2006. Sivil toplum örgütlerinde halkla ilişkiler. *Nobel Yayıncılık*, Ankara, Türkiye, pp: 124.

- Bortree DS, Seltzer T. 2009. Dialogic strategies and outcomes: An analysis of environmental advocacy groups' Facebook profiles. *Pub Relat Rev*, 35: 317-319.
- Boyd D. 2015. Social media: A phenomenon to be analyzed. *Soc Media+ Society*, 1(1): 2056305115580148.
- Chandhoke N. 2007. Civil society. *Devel Pract*, 17: 4-5. 607-614, <https://doi.org/10.1080/09614520701469658>.
- Conger K, Hirsch L. 2023. Elon Musk Completes \$44 Billion Deal to Own Twitter, URL: <https://www.nytimes.com/2022/10/27/technology/elon-musk-twitter-deal-complete.html> (erişim tarihi: 10 Eylül 2023).
- Çetintaş HB. 2019. Diyalojik paydaş iletişimi için Twitter kullanımı. *Anadolu Üniv Sos Bil Derg*, 19(3): 83-96. <https://doi.org/10.18037/ausbd.631980>.
- Dixon SJ. 2023. Global social networks ranked by number of users 2023, URL: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> (erişim tarihi: 05 Kasım 2023).
- Doğan A, Aksoy F. 2020. Sosyal medyayı etkin kullanan markaların diyalojik iletişim açısından değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniv İlet Fak E-Derg*, 8(2): 863-899. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.716163>.
- Dursun Ç, Becerikli S. 2008. Kadın odaklı sivil toplum kuruluşları ve medya: olanaklar, sorunlar ve çözümler. *Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*, Ankara, Türkiye, pp: 150.
- Erdoğan N. 2020. Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü ve profesyonel çalışma. *İlke Yayınları*, İstanbul, Türkiye, pp: 272.
- Ferguson MA. 1984. The relationship of public relations and board-level boundary-spanning roles to corporate social responsibility. *Annual Meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication*, August 5-8, Gainesville, US, pp: 436.
- Hines K. 2022. The history of social media. URL: <https://www.searchenginejournal.com/social-media-history/462643/#close> (erişim tarihi: 13 Eylül 2023).
- Hon LC, Grunig JE. 1999. Guidelines for measuring relationships in public relations. *Institute for Public Relations*, Gainesville, US, pp: 58.
- Ivanova I. 2023. Twitter is now X. Here's what that means. URL: <https://www.cbsnews.com/news/twitter-rebrand-x-name-change-elon-musk-what-it-means/> (erişim tarihi: 10 Eylül 2023).
- Kart P. 2017. Diyalojik halkla ilişkiler: Borsa İstanbul'da işlem gören firmaların web siteleri üzerine bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, pp: 148.
- Keane J. 1994. Demokrasi ve sivil toplum: avrupa sosyalizminin açmazları, toplumsal ve siyasal iktidarın denetlenmesi sorunu ve demokrasi beklentileri üzerine. (Çeviren: N. Erdoğan), *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul, Türkiye, pp: 313.
- Kent M, Taylor M, White W. 2003. The relationship between website design and organizational responsiveness to stakeholders. *Pub Relat Rev*, 29(1): 63-77.
- Kent ML, Taylor M. 1998. Building dialogic relationships through the world wide web. *Pub Relat Rev*, 24(3): 321-334.
- Kent ML, Taylor M. 2002. Toward a dialogic theory of public relations. *Pub Relat Rev*, 28: 21-37.
- Kent ML. 2017. Principles of dialogue and the history of dialogic theory in public relations. *Prospect Pub Relat Sci*, 105: 129.
- Kolodny L. 2023. Elon Musk says Twitter, now X, is moving to monthly subscription fees and has 550 million users. URL: <https://www.cnbc.com/2023/09/18/musk-says-twitter-now-x-is-moving-to-monthly-subscriptions.html> (erişim tarihi: 16

- Eylül 2023).
- Lambell R, Ramia G, Nyland C, Michelotti M. 2008. NGOs and international business research: Progress, prospects and problems. *Int J Manag Rev*, 10(1): 75-92.
- Ledingham JA, Bruning SD. 1998. Relationship management in public relations: dimensions of an organization-public relationship. *Pub Relat Rev*, 24(1): 55-65.
- McAllister-Spooner SM, Kent ML. 2009. Dialogic public relations and resource dependency: New Jersey community colleges as models for web site effectiveness. *Atlantic J Commun*, 17(4): 220-239. <https://doi.org/10.1080/15456870903210113>.
- Neuman WL. 2020. Toplumsal araştırma yöntemleri nicel ve nitel yaklaşımlar, Sekizinci Baskı, Cilt 1. Siyasal Kitabevi, Ankara, Türkiye, pp: 841.
- Okumuş M. 2021. Bir dini diploması aktörü olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dijital hesaplarının diyalogsal ilişki açısından analizi. *Medya Din Araş Derg*, 4(1): 153-170. <https://doi.org/10.47951/mediad.937314>.
- Özdemir BP, Aktaş M. 2010. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları web sitelerinin diyalojik iletişim kapasiteleri üzerine bir inceleme. *Ankara Üniv Sos Bil Derg*, 1(2): 3-36. https://doi.org/10.1501/sbeder_0000000018.
- Rawlins BL. 2006. Prioritizing stakeholders for public relations. *Inst Pub Relat*, 1: 14.
- Reber BH, Kim JK. 2006. How activist groups use websites in media relations: evaluating online press rooms. *J Pub Relat Res*, 18(4): 313-333. https://doi.org/10.1207/s1532754xjpr1804_2.
- Rybalko S, Seltzer T. 2010. Dialogic communication in 140 characters or less: How fortune 500 companies engage stakeholders using Twitter. *Pub Relat Rev*, 36(4): 336-341. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2010.08.004>.
- Sajithra K, Patil R. 2013. Social media – history and components. *IOSR J Busin Manag*, 7(1): 69-74.
- Taylor M, Kent ML, White WJ. 2001. How activist organizations are using the Internet to build relationships. *Pub Relat Rev*, 27: 263-284. <https://www.undp.org/partners/civil-society-organizations> (erişim tarihi: 10 Aralık 2023).
- Uzunoğlu E, Kip SM. 2014. Building relationships through websites: A content analysis of Turkish environmental non-profit organizations'(NPO) websites. *Pub Relat Rev*, 40(1): 113-115.
- Van Wissen N, Wonneberger A. 2017. Building stakeholder relations online: How nonprofit organizations use dialogic and relational maintenance strategies on Facebook. *Commun Manag Rev*, 2(1): 54-74.

DİJİTAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ GETİRDİĞİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Müşfik AKARCAN^{1*}

¹Yozgat Bozok University, Faculty of Communication, Department of Radio Cinema Television, 66900, Yozgat, Türkiye

Özet: Günümüzde dijital medya platformlarının yaygınlaşması, insanların yaşamlarının her alanını etkileyen bir dönüşümü tetiklemiştir. Bu dijital dönüşüm birçok kolaylık ve fırsatı beraberinde getirirken, aynı zamanda derin ve yaygın bir kaygıyı da gündeme getirmiştir. Bu çalışma dijital medya bağımlılığını tanıtmak, sebep olduğu sorunları dile getirmek ve çözüm önerileri geliştirmek için gerçekleştirilmiştir. Çalışma literatür temelinde derleme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Derleme çalışmaları belirli bir konu hakkında gerçekleştirilen araştırmaların analiz edilerek incelenen konuya farklı bakış açıları geliştirmektedir. Araştırmada dijital dönüşümün gündelik hayata sayısız faydalar ve kolaylıklar sağlamasına rağmen zararlı boyutlarının da olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Günümüzde dijital medya bağımlılığı olarak adlandırılan kapsayıcı kavramın, teknoloji bağımlılığı, oyun bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı şeklinde ifade edilen farklı alt türleri bulunmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre sosyal medya özellikle ülkemizde gereğinden fazla kullanılmaktadır. Bu kullanım o kadar fazladır ki, günümüzde sosyal medya bağımlılığı, bağımlılık türlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Literatür verileri göstermiştir ki sosyal medya bağımlılığının fiziksel, psikolojik ve bilişsel olmak üzere pek çok probleme yol açmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında; her yaşta birey arasında dijital okuryazarlığı ve farkındalığı teşvik edilmesinin önemli olduğu, fakat insanları dijital medyanın bağımlılık yapıcı doğası ve olası sonuçları konusunda eğitiminin gereklilik olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Dijital medya, Bağımlılık, Dijital medya bağımlılığı, Sosyal medya bağımlılığı

Problems Caused by Digital Media Addiction and Solution Suggestions

Abstract: These days, the spread of digital media platforms has brought about a revolution that impacts all facets of peoples' lives. While this digital transformation brings many conveniences and opportunities, it has also brought up a deep and widespread concern. This study was carried out to introduce digital media addiction, express the problems it causes and develop solution suggestions. The study was carried out as a review based on the literature. Review studies analyze research conducted on a particular subject and develop different perspectives on the subject examined. The research revealed that although digital transformation provides numerous benefits and conveniences to daily life, it also has harmful dimensions. Today, the comprehensive concept called digital media addiction has different subtypes expressed as technology addiction, game addiction and social media addiction. According to the research results, social media is used more than necessary, especially in our country. This usage is so high that today social media addiction is considered one of the types of addiction. Literature data have shown that social media addiction causes many problems, including physical, psychological and cognitive. In light of the results obtained in the research; It was emphasized that it is important to promote digital literacy and awareness among individuals of all ages, but there is a need to educate people about the addictive nature of digital media and its possible consequences.

Keywords: Digital media, Addiction, Digital media addiction, Social media addiction

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Yozgat Bozok University, Faculty of Communication, Department of Radio Cinema Television, 66900, Yozgat, Türkiye

E mail: m.akarcan@gmail.com (M. AKARCAN)

Müşfik AKARCAN <https://orcid.org/0000-0002-8846-1404>

Gönderi: 02 Kasım 2023

Received: November 02, 2023

Kabul: 26 Kasım 2023

Accepted: November 26, 2023

Yayınlanma: 31 Ocak 2024

Published: January 31, 2024

Cite as: Akarcan M. 2024. Problems caused by digital media addiction and solution suggestions. BSJ Pub Soc Sci, 7(1): 47-54.

1. Giriş

Dijital devrim çağında insanlar fiziksel ve sanal alanlar arasındaki sınırların giderek bulanıklaştığı bir dünyanın içinde yaşar hale gelmiştir. Sosyal ağ platformlarından bağımlılık yaratan mobil uygulamalara kadar dijital medyanın ortaya çıkışı, iletişim kurma, çalışma ve eğlenme biçiminde devrim yaratmıştır. Bu dijital dönüşüm birçok kolaylık ve fırsatı beraberinde getirirken, aynı zamanda derin ve yaygın bir kaygıyı da gündeme getirmiştir. Son yıllarda sıkça duyulan bu kaygı dijital medya bağımlılığı olarak adlandırılmaktadır (Özkan, 2020).

Genellikle "İnternet bağımlılığı" veya "teknoloji bağımlılığı" olarak adlandırılan dijital medya bağımlılığı, dijital medya ve teknolojinin bireyin yaşamının çeşitli yönlerini olumsuz yönde etkileyecek derecede aşırı ve kompulsif kullanımıyla karakterize edilen davranışsal bir bağımlılıktır (Tudorel ve Vintilă, 2018). Bu bağımlılık, dijital cihazların, çevrimiçi etkinliklerin ve sosyal medya platformlarının karşı konulamaz cazibesinden kaynaklanmakta ve bir dizi psikolojik, sosyal ve bazen de fiziksel sorunlara yol açmaktadır (Paiman ve Fauzi, 2023).

Her yaşta bireyi etkileyen çağdaş bir sorun olan dijital

medya bağımlılığı, geniş kapsamlı sonuçları olan çok yönlü bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Dijital cihazların ve platformların kompulsif, aşırı ve sıklıkla kontrol edilemeyen kullanımıyla karakterize olup, çok çeşitli psikolojik, sosyal ve hatta fiziksel sorunlara yol açmaktadır (Akkaş, 2020). Bu fenomen, etkisi kişisel yaşama, insan ilişkilerine ve genel olarak topluma yansıdığı için araştırmacılar, psikologlar ve sağlık profesyonelleri arasında hızla önemli bir ilgi ve endişe konusu haline gelmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı dijital medya bağımlılığı kavramını literatür destekli olarak tanıtmak ve bu kavramdan kaynaklanan karmaşık sorunları incelemektir. Bu çalışma sürekli gelişen bu dijital ortamın derinliklerine inerek, dijital medya bağımlılığının yarattığı zorluklara ışık tutmayı ve belki de hafifletme yönelik potansiyel stratejiler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu dijital sınırı geçerken, dijital medya bağımlılığının neden olduğu sorunları anlamının, ele almanın ve sonuçta bunlarla mücadele etmenin önemini kabul etmek gereklidir. Bu amaçla, bu çalışma inovasyondan doğmuş olmasına rağmen artık modern yaşamların önemli bir sorunu olarak öne çıkan bir konunun çok yönlü yansımalarının temel bir değerlendirmesi olarak hizmet etmektedir.

2. Dijital Medya

2.1. Dijitalleşme

Dijitalleşme sadece dokümanların bilgisayarlara aktarılması süreci değil, aynı zamanda iş dünyasında ve toplumda değer ve yeni fırsatlar yaratmanın yanı sıra sürdürülebilirliği de kapsamaktadır (Parida, 2018). Özellikle kişisel bilgisayarın icadı ve Endüstri 4.0 ile birlikte gelişiminin hızlanması, internet, 2G, 3G, 4G ve 5G telefon, sabit ve mobil geniş bant, bulut, nesnelerin interneti, sosyal medya ve yapay zeka gibi dijital araçlar hızlandırılmıştır (Muro ve ark., 2017). Dijitalleşme tüm ekonomiyi, bireyleri, firmaları, endüstrileri, hükümetleri ve dünyadaki tüm bölgeleri değiştirmekte, hayatın her alanına nüfuz etmektedir. Dijitalleşme süreçleri bireylerin hayatını kolaylaştırmakta; insanlarla işletmeler arasındaki mesafeyi kısaltmakta; mobiliteyi artırmaktadır. Bunun yanında dijitalleşme sayesinde büyük veri kullanımına olanak sağlanmakta; müşteri memnuniyeti artmakta; yatırım, inovasyon, yeni iş ve istihdam için yeni fırsatlar doğmaktadır. Bu sayede ekonominin sürdürülebilirliği de sağlanmaktadır. ekonomik büyüme yaratmaktadır (Devereux ve Vella, 2018).

Ancak dijitalleşmenin tanımı yapılırken, dijitalleşme ve dijital dönüşüm arasındaki benzerlikler nedeniyle bazı belirsizlikler ortaya çıkmaktadır. Dijitalleşme, ekonomilerde üretimi, dağıtımı ve insanların günlük hayatlarını kolaylaştırmak suretiyle ekonomik büyümeyi artırmanın, bilginin dijitalleştirilmesi süreci olarak tanımlanabildiği gibi fiziki ve analog süreçlerin, bilgi, veri ve işlemlerin dijital teknolojiler kullanılarak elektronik

ortamlarda depolanması, işlenmesi, iletilmesi ve yönetilmesi sürecini de ifade edebilmektedir. Ayrıca sayısallaştırma, bant, plaket, kağıt gibi analog verilerin toplanıp işlenmek ve bilgisayarlara aktarılmak üzere sıfır ve birlere dönüştürülmesi süreci anlamına da gelmektedir (Bloomberg, 2018). Tüm bunlara ek olarak dijital dönüşüm, işletmelerin ve stratejilerin tepeden tırnağa dönüşümünü kapsayan daha geniş bir kavramdır. Dijitalleşme ile dijital dönüşüm çoğunlukla aynı kavramlar olarak tanımlansa da dijitalleşme daha çok birey odaklıdır. Sonuç olarak dijitalleşme, sayısallaştırma ve dijital dönüşümün benzer unsurları olsa da farklı olgular olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Balyer ve Öz, 2018).

Son sanayi devrimleri bilgi ve teknolojinin değerini artırmıştır. Endüstri 3.0 ile birlikte dijitalleşme süreci başlamış ancak Endüstri 4.0 ve takipleri ile bireylerde, firmalarda ve devlette meydana gelen değişimlere bağlı olarak BİT'lerdeki gelişmeler büyük oranda artmıştır (Parida, 2018). Dijitalleşmenin ekonomiler üzerindeki etkilerini tam olarak izlemek ve değerlendirmek zor olabileceğinden, genellikle ekonomi ve toplumu ilgilendiren BİT ve internet kullanımı açısından ölçülmektedir (Burma, 2016)

Dijitalleşme hayatın neredeyse her alanında kendini göstermiştir. Medya sektörü de dijitalleşme sürecinden ciddi anlamda etkilenirken günümüzde dijital medya olarak adlandırılan bir kavram ortaya çıkmıştır. Dijitalleşme, dijital medyanın yaratılmasında ve üretilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. İçerik oluşturucular, ister makale yazmak, ister dijital sanat yaratmak, video kaydetmek veya müzik bestelemek olsun, dijital medya oluşturmak için dijital araçları ve yazılımları kullanır. Dijitalleşme olmadan bu dijital içerik biçimlerini üretmek ve düzenlemek zor olurdu.

2.2. Dijital Medya

Yeni dijital medyanın tanıtılmasının geleneksel medya biçimleri ve görsel iletişim üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Gazete ve dergi gibi basılı yayınların yanı sıra televizyon yayınları da dijital medyanın gelişim sürecinden önemli ölçüde etkilenmiştir (Aydın, 2022). Çevrimiçi platformların ve sosyal medyanın yükselişi, yeni dijital medya biçimlerinin daha yerleşik medya türlerini nasıl altüst ettiğinin başlıca örneğidir. Editörler ve yayıncılar gibi araçların ortadan kalkması, içerik oluşturma ve dağıtım platformlarının çoğalmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle internete erişimi olan herkes geniş bir kitleye ulaşma olanağına sahip olmaktadır ve bu da medyanın demokratikleşmesine yol açmaktadır (Alzubi, 2023).

Dijital medyanın yaygınlaşmasının bir sonucu olarak dijital grafik, video ve animasyonu da içeren yeni görsel diller de ortaya çıkmıştır. İzleyiciler, artan etkileşim ve gerçekçilik nedeniyle bu tür medyaları giderek daha fazla tercih eder duruma gelmiştir (İspir ve ark., 2013). Dijital medya aynı zamanda daha geleneksel haber kaynaklarının gelir akışlarını da etkilemiştir. Birçoğu, dijital reklamcılık ve aboneliklerin yükselişine uyum

sağlamakta zorluk yaşamış, bu da kârların düşmesine ve bazı durumlarda çalışanların işten çıkarılmasına yol açmıştır. Yeni dijital medyanın ortaya çıkışının, daha geleneksel medya ve görsel iletişim biçimleri üzerinde derin ve geniş kapsamlı bir etkiye sahip olması ve önümüzdeki yıllarda da böyle olmaya devam etmesi mümkündür (Alzubi, 2023).

"Dijital medya" terimi, diğer birçok medya türünden unsurları birleştiren geniş bir medya yelpazesini tanımlamak için kullanılır. Dijital medyanın yaygın etkisi teknolojik devrimi ateşlemiştir (Dewdney ve Ride, 2013). İnternetin, kişisel bilgisayarların ve dijital medyanın ortaya çıkışıyla birlikte artık bilgiye ulaşmak geleneksel araçlara göre çok daha kolay hale gelmiştir. Dijital medyanın ortaya çıkışı, haber, eğlence, eğitim, yayıncılık, iş dünyası ve siyaset dahil olmak üzere birçok farklı sektörde yepyeni bir çağın başlangıcı olmuştur (Alzubi, 2023). Sonuç olarak fikri mülkiyet ve telif haklarıyla ilgili yeni zorluklar ortaya çıkmıştır. Dijital medyanın çağdaş kültür üzerinde yarattığı derin etki nedeniyle, endüstri tarihine girişinden sonraki dönemi Dijital Bilgi Çağı olarak adlandırılmaktadır (Demuyakor, 2020).

Özünde dijital medya, dünyadaki tüm mevcut medya formatlarının bir sentezidir. Teknolojik devrim ve dijital medya dünyayı değiştirmiştir. İnternetin, kişisel bilgisayarların ve dijital medyanın ortaya çıkışıyla birlikte insanoğlu artık bilgiyi, çok daha hızlı araçlarla yönetme fırsatına sahip olmuştur. Gazetecilik, sanat ve dijital medya kullanımı dünyaları; akademi, yayıncılık, iş dünyası ve politika dahil olmak üzere birçok alan üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur (Alzubi, 2023). Dijital medyanın modern kültür üzerindeki geniş kapsamlı etkileri göz önünde bulundurulduğunda sektörün gelişiminde Bilgi Çağı adı verilen yeni bir dönem başlamıştır (Kaliyar ve ark., 2021).

2.3. Dijital Medyanın Çeşitleri

Literatürde belirtildiği üzere dijital medya tek bir tanım ya da isimle tanımlanmamıştır ancak "Dijital Medya" kelimesi anlamına en yakın kelime olarak belirlenmiştir. Teknoloji ve dijital medya birbiriyle ilişkilidir ve sonuçta araştırmacıların karakterizasyonunda daha titiz davranmasının önünü açan yeni veriler üretir. Günümüzün dijital çağında iletişim kurma, eğlenme ve bilgiye erişme şeklini değiştiren çeşitli dijital medya biçimleri ortaya çıkmıştır. Akıllı telefonların ekranlarından çevrimiçi olarak tüketilen içeriklere kadar dijital medya günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Karaboğa, 2019). Literatürde dijital medyanın çeşitleriyle farklı sınıflandırmalar olmakla beraber en dikkat çekici olanları şu şekilde derlenmiştir;

- **Metin Tabanlı Medya:** Bu dijital medya türünde makaleler, bloglar, e-kitaplar ve sosyal medya gönderileri gibi yazılı içerikleri yer almaktadır. Kelimeler aracılığıyla bilgi sağlayan ve izleyicilerin ilgisini çeken dijital iletişimin en temel biçimlerinden biri olmaya devam etmektedir. Metin tabanlı medya bilgilendirici, ikna edici veya eğlendirici olabilir; fikirlerin ve hikayelerin

aktarılmasında yaygın olarak kullanılır (Alhassun ve Rassam, 2022).

- **Görüntü Tabanlı Medya:** Dijital görüntüler modern iletişimde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu kategori fotoğrafları, illüstrasyonları, infografikleri ve memleri kapsar. Görüntü tabanlı medya, sanatsal ifadeden pazarlama ve bilgi görselleştirmeye kadar çok çeşitli uygulamalarda kullanılmaktadır. Instagram ve Pinterest gibi sosyal medya platformları büyük ölçüde görsel tabanlı içeriğe güvenmektedir (Sihare, 2017)
- **Sesli Medya:** Ses dijital medyası müzik, podcast'ler, radyo programları ve ses kayıtlarını içerir. Yayın hizmetlerinin ortaya çıkışıyla birlikte müzik ve podcast'ler her zamankinden daha erişilebilir hale gelmiştir. Sesli medya, bilgiyi aktarmanın ve duyguları uyandırmanın benzersiz ve sürükleyici bir yolunu sunarak eğlence ve hikâye anlatımı için popüler bir seçim haline gelmiştir (Menduni, 2007)
- **Video Medyası:** Video medya belki de dijital içeriğin en ilgi çekici ve dinamik biçimlerinden biridir. Videoları, filmleri, video bloglarını (vlog'ları) ve animasyonlu içeriği kapsar. YouTube, Netflix ve TikTok gibi platformlar, eğitici eğitimlerden eğlenceye kadar geniş bir içerik yelpazesi sunarak video medyasını kullanma biçimimizde devrim yaratmıştır (Squire, 2008).
- **İnteraktif Medya:** Etkileşimli dijital medya, kullanıcıların içerikle aktif olarak etkileşim kurmasına olanak tanır. Bu kategori çevrimiçi oyunları, sınavları, etkileşimli web sitelerini ve sanal gerçeklik deneyimlerini içerir. İnteraktif medya, genellikle eğlence ve eğitim arasındaki çizgiyi bulanıklaştıran sürükleyici ve katılımcı bir deneyim sunar (Dolan ve ark., 2019).
- **E-kitaplar ve E-yayınlar:** Yayıncılık sektörünün dijital dönüşümü, e-kitapların ve e-yayınlara ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dijital formatlar kitap ve dergilere e-okuyucular, tabletler ve akıllı telefonlardan erişilebilmesini sağlayarak okuma alışkanlıklarında devrim yaratmakta ve daha taşınabilir ve kullanışlı bir okuma deneyimi sunmaktadır (Smith, 2012).
- **Artırılmış ve Sanal Gerçeklik:** Artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR), dijital medyanın en ileri biçimlerini temsil eder. AR, dijital bilgileri gerçek dünyaya aktarırken VR, kullanıcıları tamamen sanal ortamlara sürüklemektedir. Her iki teknoloji de büyüleyici ve etkileşimli deneyimler yaratmak için oyunlarda, eğitimlerde, simülasyonlarda ve hatta pazarlamada kullanılmaktadır (Zhang ve ark., 2022).
- **Sosyal Medya:** Facebook, Twitter, Instagram ve LinkedIn dahil sosyal medya platformları, çeşitli dijital medya türleri için merkez görevi görmektedir. Kullanıcılar metin, resim, video ve canlı yayın paylaşarak sosyal medyayı kişisel ve profesyonel iletişimin yanı sıra içerik dağıtımını için

çok yönlü bir ortam haline getirebilir. Profesyonel içerik oluşturucular yerine bireyler tarafından oluşturulan dijital medya içerikleri de sosyal medya içerisinde değerlendirilmektedir. Sosyal medya gönderilerini, incelemeleri, forum tartışmalarını ve amatör videoları içerebilir. Kullanıcı tarafından oluşturulan içerikler internet dünyasında önemli bir güç haline gelmiş, kamuoyuna yön vermekte ve çevrimiçi toplulukları etkilemektedir (Blank ve Lutz, 2017).

2.4. Sosyal Medya

Günümüzde internetin sağladığı en yaygın kullanılan kaynakların başında sosyal medya gelmektedir (Tektaş, 2014). İnternetin gelişmesi ve kullanımının artmasıyla birlikte sosyal medya hayatımızda daha geniş bir yer kaplamakta ve buna bağlı olarak sosyal medya platformlarının üye sayısı da artmaktadır (Hazar, 2011; Tektaş, 2014). Günümüzde bilgisayar, tablet, mobil cihazlar gibi birçok cihaz üzerinden erişim sağlanabilen sosyal medyanın kullanım kolaylığı nedeniyle sosyal medya kullanıcı sayısında sürekli bir artış yaşanmakta ve bu durum sosyal medyayı hayatın rutin bir parçası haline getirmektedir (Andreassen ve Pallesen, 2014; Tektaş, 2014). İstatistiksel çalışmalara göre Nisan 2022'de dünya çapındaki beş milyar internet kullanıcısının 4,65 milyarı sosyal medya kullanıcısıdır (Statista, 2022). Ayrıca sosyal medya kullanımının sadece iletişim ve etkileşim sağlamakla kalmayıp yakın gelecekte medya platformları arasında birçok ihtiyaca da hitap edeceği (Kapoor ve ark., 2017) ve internet kullanımının büyük bir kısmının sosyal amaçlı olacağı öngörülmektedir (Tektaş, 2014).

Sosyal medya kavramının üzerinde uzlaşılan genel bir tanımı bulunmamakla birlikte bu kavramla ilgili pek çok tanım yapılmıştır (Ortiz-Ospina ve Roser, 2015; Carr ve Hayes 2015; González-Padilla ve Tortolero-Blanco, 2020). Ayrıca literatürde sanal topluluk, sosyal ağ ve sosyal medya gibi farklı terimler de aynı kavramı ifade etmek için kullanılmaktadır (Aichner ve ark., 2021). Sosyal medya için yapılan tanımlar konusunda fikir birliği olmamasına karşın, sosyal medyanın ilk olarak ikinci nesil internet hizmeti olarak adlandırılan Web 2.0'in teknolojik temelleri üzerine kurulduğu ve web 2.0 teknolojilerinin sosyal medyanın gelişiminde önemli bir rol oynadığı konusunda fikir birliği vardır (Wolf ve ark., 2018). Web 2.0 ise genel olarak kullanıcı tarafından oluşturulan içerik ve bilgilerin çeşitli formatlarda yayınlanmasını sağlayan internet yapısını tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Komito ve Bates, 2009).

Carr ve Hayes (2015), birçok tanıma rağmen sosyal medyanın genel kabul görmüş bir tanımının olmayışının kavramsal karışıklık yarattığını belirterek, internet tabanlı platformların ve teknolojinin çeşitlenmesiyle birlikte daha önceki tanımların sosyal medyayı açıklamakta yetersiz kaldığına dikkat çekmektedir. Carr ve Hayes (2015), mobil cihazların hızla yaygınlaşmasıyla birlikte internete ve dolayısıyla sosyal medyaya World Wide Web dışında uygulamalar aracılığıyla erişildiğini vurgulamakta ve daha önceki sosyal medya tanımlarının

eksik olduğunu belirtmektedir. Carr ve Hayes (2015), sosyal medya kavramına ilişkin daha önce yapılan farklı tanımların genellikle sosyal medyayı belirli bir zaman diliminde ele aldığını ve yalnızca belirli yönlerini gösterdiğini belirtmişlerdir. Carr ve Hayes'e (2015) göre, sosyal medyanın daha geniş ve kapsayıcı tanımı "kullanıcılar arasındaki etkileşimlerin algılanmasını kolaylaştıran, öncelikle kullanıcı tarafından oluşturulan içerikten değer elde eden, internet tabanlı, dağınık ve kalıcı kitlesel kişisel iletişim kanallarıdır" şeklinde yapılmıştır.

Sosyal medya, insanları internetin sanal ortamında farklı kişilerle buluşturan web tabanlı hizmetler olarak açıklanmaktadır (Kırık ve Kozan, 2019). Başka bir ifadeyle sosyal medya bir bağlantılar bütünüdür ve paylaşım, insanların internet üzerinden karşılıklı iletişime dayalı blog, forum, sosyal ağ, sohbet siteleri ve içerik paylaşım platformları gibi faydalanmak istedikleri içeriklere erişmelerine olanak sağlar (Ergene, 2014).

Sosyal medya neredeyse her gün değişen ihtiyaçlara göre devamlı olarak güncellenebilen, çoklu ve çeşitli paylaşımlara imkân veren bir yapıdır. Bu sebeple giderek daha popüler hale gelmektedir. Sosyal medya sadece kişilerin arasında iletişim amacıyla değil aynı zamanda eğlence, bilgiye erişim ve oyun amacıyla da kullanılmaktadır (Talipoğlu, 2023). İnsanlar fikirlerini diledikleri zaman sosyal medyada paylaşabilir, bu fikirlerini başkalarıyla tartışabilir, yeni fikirler edinebilirler. Özetle gerçek dünyadaki bilgi edinimi sanal ortamda eğlenceli bir şekilde deneyimlenmektedir. Sosyal medya yaratıcılarının amacı insanların tüm ihtiyaçlarını karşılamaktır. Sosyal medya üzerinden her türlü bilgiye ulaşabilen kullanıcıların uygulamalara olan ilgisi de artmaktadır (Köksal, 2021).

Sosyal medya dünyasını ve onun yaygın etkisini daha derinlemesine araştırdıkça, bu platformlara artan bağımlılığın zorluklardan yoksun olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya bağlantı kurma, paylaşma ve iletişim kurma şeklinde devrim yaratırken aynı zamanda ciddi bir kaygıya da yol açmıştır. Bu kaygı sosyal medya bağımlılığı olarak adlandırılmıştır. İnsanları meşgul etmek için tasarlanan bu dijital alanların cazibesi, bazı bireylerin kendilerini kaydırma, paylaşım yapma ve doğrulama arama gibi zorlayıcı bir döngünün içinde bulunduğu bir olguya yol açmaktadır.

2.4.1. Sosyal medya bağımlılığı

Günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan internet, bazı bireyler tarafından oldukça aşırı kullanılmaktadır ki bu durum problemleri internet kullanımını olarak tanımlanmakta ve böylece internet bağımlılığı kavramı ortaya çıkmıştır (Turan, 2022).

İnternet, modern zamanlarda günlük yaşamın vazgeçilmez bir iletişim aracı olarak sıklıkla kullanılmaktadır. TÜİK verilerine göre, Türkiye'de bilgisayar kullanımı ve internet erişim oranları 2023 yılında %99,5 oranında gerçekleşmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Günümüzde hem internet kullanım oranı çok yüksek, hem de internet kullanım yaşı

okul öncesi çağlara kadar gerilemiştir.

Sosyal medya, benzersiz ve kullanıcı dostu özellikleri, erişilebilir iletişimi ve heyecan verici içeriğiyle bireylerin günlük yaşamlarında büyük bir öneme sahiptir. Bu anlamda problemler internet kullanımına benzer şekilde sosyal medya tutumları da son zamanlarda ortaya çıkmış ve hızla artmıştır. Sosyal medyanın gereğinden fazla kullanımı sosyal madde bağımlılığı olarak adlandırılmaktadır (Aktan, 2018). Madde bağımlılığında görülen belirtiler benzer şekilde sosyal medya tutumlarında da gözlenmektedir. Duygusal durumdaki değişiklikler, ruh hali değişimi, aşırı kullanım konusunda yalan söyleme, kişisel ilişkilerde çatışmalar ve zamanla kullanımın artması, sosyal medya tutumlarının yaygın olarak görülen belirtileri arasında sıralanmaktadır (Kuss ve Griffiths, 2011). Literatürde uyumsuz sosyal medya kullanımı olgusunu bağımlılık benzeri belirtilerle ifade eden "sosyal medya bağımlılığı", "sorunlu sosyal medya kullanımı" ve "kompulsif sosyal medya kullanımı" gibi farklı terimler birbirinin yerine kullanılmaktadır. "Sosyal medya bağımlılığı" terimi ve buna benzer adlandırmalar (Facebook bağımlılığı, sosyal ağ bağımlılığı, bağımlılık yaratan sosyal ağ kullanımı) sosyal medyaya davranışsal bağımlılığı belirtmek için en sık kullanılan ifadelerdir (Aktan, 2018).

Bazı araştırmalar özellikle gençlerin hayatında önemli bir yere sahip olan sosyal medyanın en az alkol ve madde bağımlılığı kadar zararlı olduğunu öne sürmektedir (Demir ve Kumcağız, 2019; Ektiricioğlu ve ark., 2020; Selçuk, 2022). Sosyal medya tutumlarına yönelik çalışmalardan internet bağımlılığı ile sosyal medya kullanım türleri arasındaki ilişkinin araştırılması bilişsel, duygusal ve davranışsal değişikliklerin ortaya çıkarılması açısından önem taşımaktadır. Ancak sosyal medya tutumlarını problemler internet kullanımı olarak genellemek gerekir. Özellikle sosyal medya tutumlarının tanısı için bireyin interneti kullanım amacı ancak internetin sosyal medya platformlarına bağlı olması durumunda belirlenmelidir (Tutgun Ünal, 2015).

2.4.2. Sosyal medya bağımlılığının getirdiği sorunlar

Giderek dijitalleşen dünyada, sosyal medya platformlarının cazibesi daha önce hiç olmadığı kadar dikkat çekmektedir. Sosyal medyanın günlük hayatın ayrılmaz bir parçası haline geldiği bilgi ve bağlantı çağında yaşamaktayız. Bu platformlar sevdiğinizle bağlantıda kalmak ve zengin bilgilere erişim dâhil olmak üzere çok sayıda fayda sunarken, sosyal medya bağımlılığı bu dijital madalyonun daha karanlık bir tarafı olarak gündemdedir. Sürekli bağlantı dünyasının derinliklerine daldıkça, sosyal medya bağımlılığıyla ilişkili sorunları tanımak ve anlamak çok önemli hale gelmiştir.

Sosyal medya bağımlılığının yükselişi, sosyal ağ platformlarının patlayıcı büyümesiyle yakından bağlantılıdır. Facebook, Instagram, Twitter ve TikTok gibi uygulamalar sosyal etkileşimlerin merkezi haline gelmiş durumdadır. Artık mesele sadece anları paylaşmak değil; bazen insan sağlığına zarar verecek şekilde sürekli

kaydırma, beğenme ve paylaşma ihtiyacıyla ilgilidir (Nerse, 2020).

Sosyal medya bağımlılığını tanımak, onun işaret ve semptomlarını anlamakla başlar. Semptomların bazıları şunlardır (Montag ve ark., 2019):

- Aşırı Ekran Süresi: Her gün sosyal medyada saatlerce vakit geçirmek, bazen diğer sorumlulukları ihmal etme noktasına varmak,
- Yoksunluk Belirtileri: Sosyal medya kullanımını azaltmaya veya bırakmaya çalışırken endişeli, sinirli ve hatta fiziksel olarak rahatsızlık hissetmek,
- Gerçek Hayattaki Etkileşimleri İhmal Etmek: Aileniz ve arkadaşlarınızla yüz yüze etkileşimler yerine çevrimiçi bağlantılara öncelik vermek sosyal medya bağımlılığının başlıca belirtileridir.

Sosyal medya bağımlılığı zihinsel sağlığa zarar verebilmektedir. Sonsuz karşılaştırmaların yanı sıra beğeniler ve yorumlar yoluyla sürekli doğrulama ihtiyacı aşağıdakilere problemlere yol açabilir:

- Kaçırma korkusu ve dijital dünyaya ayak uydurma baskısı, kaygının artmasına neden olabilir (Fioravanti ve ark., 2021).
- Aşırı kullanım yetersizlik, yalnızlık ve depresyon duygularına yol açabilir (Prasetya ve Chow, 2023).
- Kullanıcılar genellikle kendi hayatlarını başkalarının filtrelenmiş ve idealize edilmiş hayatlarıyla karşılaştırdıklarından, sosyal medya içeriğinin seçilmiş doğası benlik saygısını olumsuz yönde etkileyebilir (Cingel ve ark., 2022).
- Sosyal medya bağımlılığından kaynaklanan en önemli sorunlardan biri ilişkiler üzerindeki etkisidir. Gerçek hayattaki etkileşimlerden sürekli olarak dikkatin dağılması ve çevrimiçi iletişim yoluyla yanlış anlama potansiyeli kişinin sosyal çevresiyle olan ilişkilerine zarar verebilmektedir. Örneğin aile üyelerinin birbirleriyle bağlantı kurmak yerine ekranlarına yapışık kalması. Çevrimiçi etkileşimler gerçek dünyadaki bağların yerini alabilir ve bu da yüzeysel bir bağlantı hissine yol açabilir (Duradoni ve ark., 2020).
- Çevrimiçi iletişim bazen sözlü olmayan ipuçlarının bulunmaması nedeniyle yanlış anlamalara veya çatışmalara yol açabilir (Bucci ve ark., 2019).
- Öğrenciler için akademik performansın düşmesine ve çalışanların iş verimliliğinin azalmasına neden olabilir (Masrom ve ark., 2021).
- Sürekli sosyal medya kontrolü konsantrasyonu bozarak kişinin görevleri tamamlama yeteneğini etkiler (Masrom ve ark., 2021).
- Sosyal medyada geçirilen saatler, akademik veya işle ilgili sorumluluklardan zaman alabilir (Masrom ve ark., 2021).
- Gece geç saatlerde kaydırma yapmak uyku programlarını bozabilir ve uyku yoksunluğuna yol açabilir (Weigle ve ark., 2021).
- Ekranında uzun süre kalma süresi dijital göz yorgunluğuna yol açarak rahatsızlığa ve görme

sorunlarına neden olabilir (Nakshine ve ark., 2022).

- Sosyal medya bağımlılığı genellikle bireyleri hareketsiz tutarak sağlıksız bir yaşam tarzına ve potansiyel kilo alımına katkıda bulunur (Nakshine ve ark., 2022).
- Kişisel bilgilerin ve verilerin sosyal medyada paylaşılması gizlilik ve güvenlik riskleri doğurabilir (Dhiman, 2023).
- Kullanıcılar, duygusal açıdan rahatsız edici olabilecek çevrimiçi tacizle karşı karşıya kalabilir (Dhiman, 2023).

Sosyal medya bağımlılığı modern toplumumuzda gerçek ve büyüyen bir sorundur. Sosyal medya platformları sayısız fayda sunarken, dijital etkileşim ile gerçek hayattaki etkileşimler arasında bir denge kurmak çok önemlidir. Bağımlılığın belirtilerini tanımak, sonuçlarını anlamak ve yönetmek için adımlar atmak, dijital dünyayla daha sağlıklı ve dengeli bir ilişkiye yol açabilir. Çevrimiçi alışkanlıkları yeniden değerlendirmenin ve sosyal medyanın hayatımızı azaltmak yerine zenginleştirmesini sağlamak gerekmektedir.

3. Sonuç

Teknoloji ve internetin gelişmesiyle birlikte dijital hayat insanoğlunun yaşamının neredeyse her alanına nüfuz etmiş durumdadır. Dijitalleşmenin bu kadar yüksek oranda olması çeşitli faydalar sağlarken bazı problemlerin de gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bu çalışma dijital medyanın önemli alt türlerinden biri olan sosyal medya bağımlılığının gündeme getirdiği sorunları literatür temelli olarak incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre sosyal medya özellikle ülkemizde gereğinden fazla kullanılmaktadır. Bu kullanım o kadar fazladır ki, günümüzde sosyal medya bağımlılığı, bağımlılık türlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Literatür verileri göstermiştir ki sosyal medya bağımlılığının fiziksel, psikolojik ve bilişsel olmak üzere pek çok probleme yol açmaktadır. Bu nedenle araştırma sonucunda şu önerilerde bulunulmuştur; Her yaşta birey arasında dijital okuryazarlığı ve farkındalığı teşvik edilmesi önemlidir. İnsanları dijital medyanın bağımlılık yapıcı doğası ve olası sonuçları konusunda eğitmek faydalı sonuçlar verecektir. Ayrıca bireyleri dijital medya alışkanlıkları üzerinde öz değerlendirme yapmaya teşvik etmek önemlidir. Kişisel farkındalık, bir bağımlılığın var olup olmadığını anlamının ilk adımıdır. Bireylerin dijital medya kullanımı için günlük veya haftalık zaman sınırlar belirlemesi faydalı sonuçlar verebilecektir. Ekran süresini takip etmeye ve kontrol etmeye yardımcı olabilecek akıllı telefon uygulamalarını veya yerleşik özellikleri kullanmak bireyler lehine sonuçlar doğurabilecektir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarın katkı yüzdesi aşağıda verilmiştir. Yazar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

	M.A.
K	100
T	100
Y	100
VTI	100
VAY	100
KT	100
YZ	100
KI	100
GR	100

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, KI= kritik inceleme, GR= gönderim ve revizyon.

Çatışma Beyanı

Yazar bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Kaynaklar

- Aichner T, Grünfelder M, Maurer O, Jegeni D. 2021. Twenty-five years of social media: A review of social media applications and definitions from 1994 to 2019. *Cyberpsychol Behav Soc Network*, 24(4): 215-222.
- Akkaş İ. 2020. Küresel bir sorun alanı olarak dijital oyun bağımlılığı üzerine çalışma: Erzincan ili örneği. *Modern Leisure Stud*, 2(1): 11-23.
- Aktan E. 2018. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Erciyes İletişim Derg*, 5(4): 405-421.
- Alhassun AS, Rassam MA. 2022. A combined text-based and metadata-based deep-learning framework for the detection of spam accounts on the social media platform twitter. *Processes*, 10(3): 439.
- Alzubi A. 2023. The Growing role of digital media in international trade. *J Int Trade Logist Law*, 9(1): 236-240.
- Andreassen CS, Pallesen S. 2014. Social network site addiction - an overview. *Curr Pharmaceut Design*, 20(25): 4053-4061. <https://doi.org/10.2174/13816128113199990616>.
- Aydın G. 2022. Sanat ve tasarımda yeni medya araştırmaları. *Batman Üniv Yaşam Bil Derg*, 12(2): 81-104.
- Balyer A, Öz Ö. 2018. Academicians' views on digital transformation in education. *Int Online J Educ Teach*, 5(4): 809-830.
- Blank G, Lutz C. 2017. Representativeness of social media in great britain: investigating Facebook, LinkedIn, Twitter, Pinterest, Google+, and Instagram. *American Behav Sci*, 61(7): 741-756.
- Bloomberg J. 2018. Digitization, digitalization, and digital transformation: confuse them at your peril. *Forbes*: 2018: 1-6.
- Bucci S, Schwannauer M, Berry N. 2019. The digital revolution and its impact on mental health care. *Psychol Psychother Theory Res Pract*, 92(2): 277-297.
- Burma ZA. 2016. 4th Industrial revolution and innovating in the digital economy: World and Turkey values for 2016 by global indicators. *Int J Res Eng IT Soc Sci*, 06(12): 20-33.
- Carr CT, Hayes RA. 2015. Social media: Defining, developing, and divining. *Atlantic J Commun*, 23(1): 46-65. <https://doi.org/10.1080/15456870.2015.972282>.

- Cingel DP, Carter MC, Krause HV. 2022. Social media and self-esteem. *Curr Opin Psychol*, 45: 101304.
- Demir Y, Kumcağız H. 2019. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Psychol Counsel Guid J*, 9(52): 23-42.
- Demuyakor J. 2020. Ghana go digital Agenda: The impact of zipline drone technology on digital emergency health delivery in Ghana. *Humanities*, 8(1): 242-253.
- Devereux M, Vella J. 2018. Debate: implications of digitalization for international corporate tax reform. *Intertax*, 46(6): 550-559.
- Dewdney A, Ride P. 2013. *The digital media handbook*. Routledge, New York, US, pp: 432.
- Dhiman DB. 2023. Ethical issues and challenges in social media: A current scenario. SSRN, 4406610. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4406610>.
- Dolan R, Conduit J, Frethey-Bentham C, Fahy J, Goodman S. 2019. Social media engagement behavior: A framework for engaging customers through social media content. *European J Market*, 53(10): 2213-2243.
- Duradoni M, Innocenti F, Guazzini A. 2020. Well-being and social media: A systematic review of Bergen addiction scales. *Future Internet*, 12(2): 24.
- Ektiricioğlu C, Arslantaş H, Yüksel R. 2020. Ergenlerde çağın hastalığı: Teknoloji bağımlılığı. *Arşiv Kaynak Tar Der*, 29(1): 51-64.
- Ergene T. 2014. Sosyal medyanın toplumsal hafızadaki rolü: Gazi üniversitesi ve Ankara üniversitesi iletişim fakültesi öğrencileri örnek olayı. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, pp: 379.
- Fioravanti G, Casale S, Benucci SB, Prostanto A, Falone A, Ricca V, Rotella F. 2021. Fear of missing out and social networking sites use and abuse: A meta-analysis. *Comput Human Behav*, 122: 106839.
- González-Padilla DA, Tortolero-Blanco L. 2020. Social media influence in the COVID-19 pandemic. *Int Braz J Urol*, 46: 120-124.
- Hazar ÇM. 2011. Sosyal medya bağımlılığı-bir alan çalışması. *İlet Kuram Araş Derg*, 32: 151-175.
- İspir B, Birsen H, Binark FM, Özata FZ, Bayraktutan G, Öztürk MC, Ayman M. 2013. Dijital iletişim ve yeni medya. *Web-Ofset*. Eskişehir, Türkiye, pp: 193.
- Kaliyar RK, Goswami A, Narang P. 2021. FakeBERT: Fake news detection in social media with a BERT-based deep learning approach. *Multimed Tools Applicat*, 80(8): 11765-11788.
- Kapoor KK, Tamilmani K, Rana NP, Patil P, Dwivedi YK, Nerur S. 2017. Advances in social media research: Past, present and future. *Info Syst Front*, 20(3): 531-558.
- Karaboğa MT. 2019. Dijital medya okuryazarlığında anne ve baba eğitimi. *OPUS Int J Soc Res*, 14(20): 2040-2073.
- Kırık AM, Kozan E. 2019. Sosyal medyada dijital yerlilerin sinema haberlerini değerlendirmesi üzerine bir araştırma. *Intermed Int EJ*, 6(10): 63-82.
- Komito L, Bates J. 2009. Virtually local: Social media and community among Polish nationals in Dublin. *Aslib Proceed*, 61(3): 232-244.
- Köksal T. 2021. Dijital dünya'da 'suresiz toplum'. *Atatürk Üniv Sos Bil Enst Derg*, 25(3): 1249-1259.
- Kuss DJ, Griffiths M. 2011. Online social networking and addiction-A review of the psychological literature. *Int J Environ Res Pubc Health*, 8: 3528-3552. <https://doi.org/10.3390/ijerph8093528>.
- Masrom MB, Busalim AH, Abuhassna H, Mahmood NH. 2021. Understanding students' behavior in online social networks: a systematic literature review. *Int J Educ Technol Higher Educ*, 18: 1-27.
- Menduni E. 2007. Four steps in innovative radio broadcasting: From QuickTime to podcasting. *Radio J*, 5(1): 9-18.
- Montag C, Lachmann B, Herrlich M, Zweig K. 2019. Addictive features of social media/messenger platforms and freemium games against the background of psychological and economic theories. *Int J Environ Res Pub Health*, 16(14): 2612.
- Muro M, Sifan L, Whiton J, Kulkarni S. 2017. Digitalization and the American workforce. *Brook Metropolitan Policy Program*, 2017: 3-59.
- Nakshine VS, Thute P, Khatib MN, Sarkar B. 2022. Increased screen time as a cause of declining physical, psychological health, and sleep patterns: a literary review. *Cureus*, 14(10): e30051. <https://doi.org/10.7759/cureus.30051>.
- Nerse S. 2020. Dijital sosyal teoriye giriş: yapı-eylem etkileşiminde değişim. *Adıyaman Üniv Sos Bil Enst Derg*, (36): 850-880.
- Ortiz-Ospina E, Roser M. 2023. The rise of social media. *Our World Data*, URL: <https://ourworldindata.org/rise-of-social-media> (erişim tarihi: 10 Eylül 2023).
- Özkan KD. 2020. Bilişim teknolojilerinin gelişimi ve veri madenciliği ışığında bir gelecek inşası: Black Mirror Dizisi Örneği. *Yeni Medya*, 2020(8): 41-65.
- Paiman N, Fauzi MA. 2023. Exploring determinants of social media addiction in higher education through the integrated lenses of technology acceptance model (TAM) and usage habit. *J Appl Res Higher Educ*, (Baskıda). <https://doi.org/10.1108/JARHE-03-2023-0114>.
- Parida V. 2018. Digitalization. *Address Soc Chall*, 2018: 23-37.
- Prasetya MRA, Chow HW. 2023. The influence of social media on mental health and physical of adolescent athletes: A Systematic Review. *Indonesian J Kinanthropol*, 3(1): 28-34.
- Selçuk, O. 2022. Yeni medya ve sosyal hizmet: sosyal medyanın sosyal hizmet alanındaki yeri. *İmgelem*, 6(11): 413-434.
- Sihare SR. 2017. Image-based digital marketing. *Int J Info Eng Electr Busin*, 9(5): 10.
- Smith K. 2012. *The publishing business: From p-books to e-books*. AVA Publishing, West Sussex, UK, pp: 208.
- Squire KD. 2008. Video game-based learning: An emerging paradigm for instruction. *Perf Improv Quart*, 21(2): 7-36.
- Statista. 2022. Global digital population as of April 2022 (in billions). URL: <https://www.statista.com/statistics/617136/digitalpopulationworldwide/> (erişim tarihi: 16.10.2023).
- Talipoğlu Ü. 2023. Dijital medya bağımlılığı: Catfish filminin gösterge bilimsel analizi. *Acad J Inf Technol*, 14(53): 105-125.
- Tektaş N. 2014. A research on university students' social networking habits. *J History School*, 17: 851-870.
- Tudorel OI, Vintilă M. 2018. The role of social support on internet addiction. *Revista de Asistenta Sociala*, 1: 73-78.
- Turan H. 2022. İnternet bağımlılığı ve siberkondri. *Balkan Sağlık Bil Derg*, 1(1): 21-27.
- Tutgun Ünal, A. 2015. Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Yayınlanmış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2023. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. URL: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalkı-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanım-Arastirmasi-2023](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalkı-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanım-Arastirmasi-2023) (erişim tarihi: 16.10.2023).
- Weigle P, Kaliebe K, Dalope K, Asamoah T, Shafi, RMA. 2021. Digital media use in transitional-age youth: Challenges and opportunities. *Transition-Age Youth Mental Health Care: Bridging Gap Between Pediatric Adult Psychiatric Care*, 2021:

357-379.

Wolf M, Sims J, Yang H. 2018. Social media? What social media? UK Academy for Information Systems Conference, Oxford, UK, March 20-21, pp: 3.

Zhang Z, Wen F, Sun Z, Guo X, He T, Lee C. 2022. Artificial intelligence-enabled sensing technologies in the 5G/internet of things era: from virtual reality/augmented reality to the digital twin. *Adv Intelligent Syst*, 4(7): 2100228.